

MEDDELANDEN

FRÅN

STATENS
SKOGSFÖRSÖKSANSTALT

HÄFTET 6

1909

MITTEILUNGEN

AUS DER FORSTLICHEN VERSUCHSANSTALT
SCHWEDENS

6. HEFT

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

INHALT.

Redogörelse öfver skogsförsöksanstaltens verksamhet.	Sid.
Bericht über die Tätigkeit der Kgl. Forstlichen Versuchsanstalt.	
I. ALEX. MAASS: Berättelse rörandeskogsafdelningens verksamhet åren 1902—1908	I
Bericht über die Tätigkeit der Forstlichen Abteilung in den Jahren 1902—1908.	
II. GUNNAR SCHOTTE: Förslag till program för undersökningar vid skogsafdelningen af statens skogsförsöksanstalt åren 1909— 1911	18
Entwurf eines Programms für die in den Jahren 1909 bis 1911 zu veranstaltenden Arbeiten der Forstlichen Abteilung.	
III. HENRIK HESSELMAN: Berättelse öfver den botaniska afdel- ningens verksamhet åren 1906—1908 jämte förslag till program	27
Die Tätigkeit der Botanischen Abteilung von 1906 bis 1908.	
IV. Af Kungl. Domänstyrelsen för åren 1909—1911 fastställt arbets- program	53
Die von der Kgl. Domänverwaltung festgestellte Geschäftsordnung für 1909—1911.	
V. Utdrag ur Kungl. Maj:ts nådiga instruktion för statens skogs- försöksanstalt	55
Auszug aus der Allerhöchsten Instruktion für die staatliche Forstversuchs- anstalt.	
NILS SYLVÉN: Studier öfver granens formrikedom, särskildt dess förgreningstyper och deras skogliga värde	57
Studien über den Formenreichtum der Fichte, besonders die Verzweigungs- typen derselben und ihren forstlichen Wert.	
ALEX. MAASS: Tillgången på tall- och grankott i Sverige hösten 1908.	119
Ertrag an Kiefern-und Fichtenzapfen in Schweden im Herbste 1908.	
EDVARD WIBECK: Bokskogen inom Östbo och Västbo härad af Småland. Ett bidrag till Sveriges skogshistoria	125
Der Buchenwald im Kreise Östbo und Västbo, Provinz Småland. — Ein Beitrag zur Geschichte des schwedischen Waldes.	

Bokskogen inom Östbo och Västbo härad af Småland.

Ett bidrag till Sveriges skogshistoria.

Af EDVARD WIBECK.

Efterföljande uppsats afser att öka kännedomen om ett af våra värdefullare trädslag. Den är dels en beskrifning öfver bokskogens forna och nuvarande utbredning inom ett visst område af landet, dels ett försök att af denna historik i förenig med observationer öfver beståndsförhållandena, sådana de nu te sig, komma till allmännare slutsatser rörande bokens förmåga att häfda sin plats såsom skogbildande trädslag i denna del af Sverige.

Då en god beståndshistorik synts mig kunna få ett visst värde såsom grundval för framtida skogs- och markbiologiska studier, har jag åt denna del af uppsatsen sökt gifva all den fyllighet, som använda källor medgifvit.

Till alla de personer, som med upplysningar af mångahanda slag understödt mitt arbete, är det mig en plikt och ett nöje att här få uttala min stora tacksamhet. I all synnerhet får jag härvid vända mig till de samvetsgranna besvararna af mina frågecirkulär, hvilka personers arbete har varit af den betydelse för undersökningen, att den dem förutan knappast kunnat komma till utförande.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
A. Undersökningens plan och utförande	127
B. Bokskogens forna och nuvarande utbredning	134
I. Speciell redogörelse.	
Östbo härad.	
1. Byarums socken.....	134
2. Tofteryds »	»
3. Hagshults »	»
4. Åkers »	»
5. Käfsjö »	»
6. Fryeleds »	135
7. Gällaryds »	»
8. Rydaholms »	»
9. Voxtorps »	138
10. Tännö »	142
11. Värnamo »	143
12. Kärda »	144
13. Hångers »	146
Västbo härad.	
1. Gnosjö socken.....	150
2. Båraryds »	»
3. Bosebo »	»
4. Våthults »	»
5. Anderstorps »	»
6. Kulltorps »	151
7. Forsheda »	152
8. Bredaryds »	153
9. Refteleds »	»
10. Villstads »	156
11. Burseryds »	159
12. Sandviks »	161
13. Gryteryds »	162
14. S. Hestra »	163
15. Långaryds »	»
16. Jälluntofta »	168
17. Kållerstads »	171
18. Åhs »	172
19. Torskinge »	174
20. Dannäs' »	175
21. Tannåkers »	177
22. Bolmsö »	179
23. S. Unnaryds »	180
24. Femsjö »	186
25. Färgaryds »	191
II. Sammanfattning. Bebyggelsens och odlingens inflytande.....	193
C. Bokskogens förekomstsätt och beskaffenhet	207
D. Bokskogens föryngring och dess förhållande till andra växt-	
   samhällen	219
E. Slutord	

A. Undersökningens plan och utförande.

Ur växtgeografisk synpunkt är boken ett af våra intressantaste trädslag. Dess svenska utbredningsområde kan uppdelas i tre tämligen väl skilda zoner. Den sydligaste af dessa omfattar nästan hela Skåne samt ansemliga delar af Halland och Blekinge och begränsas i norr och öster ungefärligen af den linje, som tillika utmärker sydvästgränsen för granens allmänna förekomst inom landet.¹ Bokskogen utgör här hufvudmassan af den ursprungliga trädvegetationen, hvarför denna zon också blifvit kallad *bokskogsregionen*. Norr om bokskogsregionen kommer en zon, hvarest barrskog och björkhagar visserligen afgjort gifva hufvudprägel åt landskapets skogklädda delar, men där boken likväl förekommer tämligen allmänt, såväl i smärre hult som framför allt i strödda exemplar. Så beskaffad är norra delen af Blekinge samt de sydvästra delarna af Småland till ungefär $\frac{1}{3}$ af landskapets hela ytvidd.¹ Som den tredje och nordligaste af bokområdets zoner kan slutligen den del af landet betecknas, inom hvilken vild bok förekommer på enstaka långt från hvarandra aflägsnade punkter, dock äfven här flerstädes beståndsbildande. Såsom framgår af den bifogade kartskissen (fig. 1) kan till denna zon räknas återstående delen af Småland, södra och mellersta Östergötland samt hela eller åtminstone större delen af Västergötland och Bohuslän. Gränsen mellan denna zon och den föregående är ganska obestämd i all synnerhet i västra Sverige, där hela zon 2 är föga framträdande.

De frågor, som stå i sambad med bokens utbredning i Sverige samt dess förhållande till andra vedväxter — ljungen häruti inbegripen — ha blifvit mer eller mindre ingående berörda af flere författare, äldre såväl som nyare. Någon samlad och fullt öfvertygande bild har dock knappast framgått härur, i det att de gjorda uttalandena delvis gå i olika riktning eller blifvit framförda med stora reservationer, betingade af ett

¹ Å fig. 1 är granens sydvästgräns inlagd efter HESSELMAN och SCHOTTE (Gränsen vid sin sydvästgräns i Sverige. Meddel. fr. Statens Skogsförsöksanstalt. Skogsvårdsfören. Tidskrift 1906.) Gränsen för bokens allmänna förekomst i Småland är inlagd efter uppgifter af SCHEUTZ, Smålands Flora 1864, sid. XV, kompletterade enligt ALB. NILSSON, Om bokens utbredning och förekomstsätt i Sverige, Tidskr. f. Skogshushållning 1902. Bokens spridda förekomster inom zon 3 äro inlagda dels efter sistnämnda uppsats dels (ett 70-tal växtplatser) efter upplysningar erhållna ur frågecirkulär, som Skogsförsöksanstaltens botan. afdelning för några år sedan lät utsända för utrönande af de ädla löfträdens förekomst inom landet.

tämligen begränsadt undersökningsområde. Ännu i sitt arbete om boken år 1902¹ säger därför ALB. NILSSON, som dock kanske mest af alla

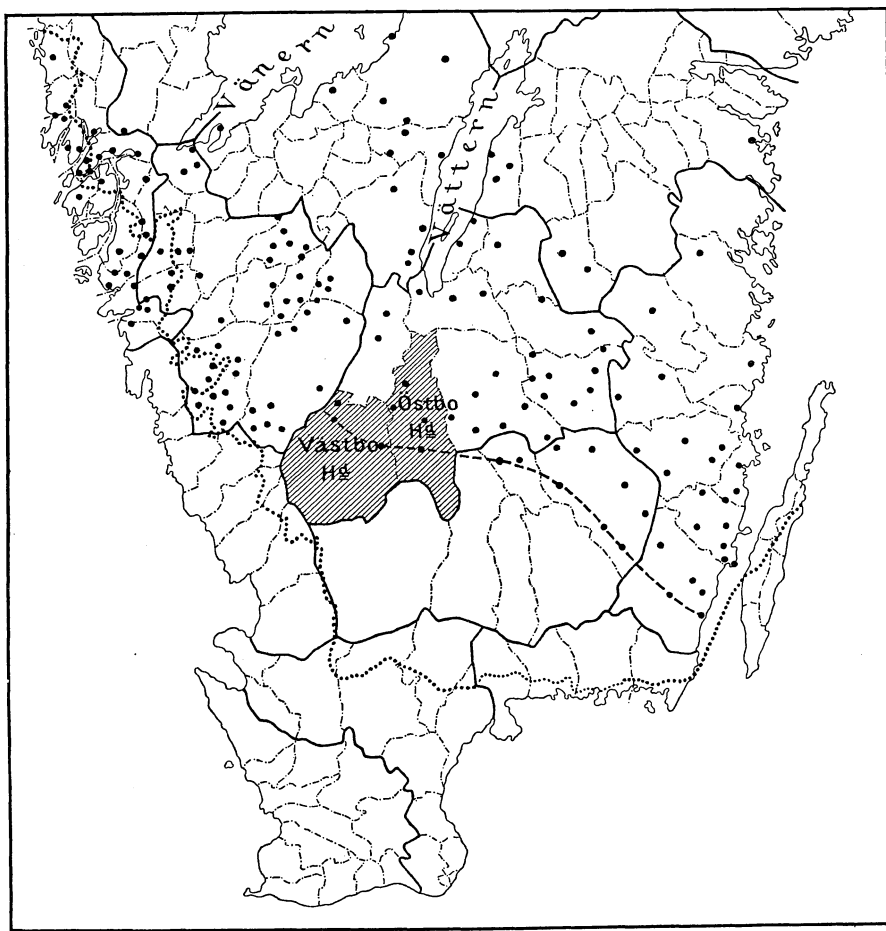

Fig. 1. Karta öfver bokens utbredning i Sverige. Det streckade fältet betecknar det af förf. undersökta området. .... Sydvästgränsen för granens allmänna förekomst. ---- Nordgräns för bokens allmänna förekomst. ● Förekomst af bok utanför dess sammanhängande utbredningsområde. (Se vidare anm. å föreg. sida!)

Karte über die Verbreitung der Buche in Schweden. Das schattierte Feld bezeichnet das untersuchte Gebiet. .... Südwestgrenze des allgem. Vorkommen der Fichte. ---- Nordgrenze des allgem. Auftretens der Buche. ● Vereinzelt Vorkommen der Buche ausserhalb ihrer kontinuierlichen Verbreitungsgebietes.

bidragit till utredningen af hithörande förhållanden, att »det torde tillsvidare få anses vara en öppen fråga, om de isolerade bokförekomsterna äro relikter eller förposter för en vidare utbredning norrut».

Tanken, som legat till grund för den undersökning, hvars resultat

¹ Se anm. å föreg. sida!

i det följande framläggas, har varit den, att en fastare kunskap stode att vinna genom en detaljanalys af bokskogen inom ett större område. En sådan analys borde omfatta, dels en historik öfver områdets nuvarande och förutvarande bokstånd, dels en undersökning öfver beståndens föryngringsförhållanden, framför allt på gränsen mot omgivande växtsamhällen. De rikligaste och mest olikartade bilderna ur bokens kamp för tillvaron kunde man vänta att finna inom det såsom zon 2 betecknade området, hvarför undersökningens tyngdpunkt ansågs böra förläggas dit.

I öfverensstämmelse härmed valdes till undersökningsfält *Östbo* och *Västbo* härad, hvilka gränsa intill hvarandra och båda ligga i Jönköpings län af Småland. Häradenas sammanlagda areal är 3,871,04 kvkm., d. v. s. nära 39 □:nymil, fördelade på 38 socknar. Trakten är rik på sjöar, sankmarker¹ och vattendrag; fastmarken däremellan är i regel småkuperad. Den karaktäristik öfver Jönköpings och Kronobergs län, hvilken återfinnes i inledningen till SCHEUTZ' Smålands Flora, är också tillämplig på ifrågavarande häraden. »— — För öfrigt», skriver denne författare, »råder den största omväxling, så att man ofta finner de bördigaste och vackraste nejder i närheten af de mest kala och fula, och från trakter af vildt och skrofligt utseende kommer man oförmodadt till de vackraste utsikter och den mest leende natur. Man träffar ömsom vilda skogar och vackra löfrika lundar, vidsträckta och ödsliga ljunghedar och blomstrande ängar och därimellan klara bäckar och kärr, myrar och mossar.» Större delen af området ligger mellan 120 och 250 meter öfver hafvet, få punkter öfverstiga 300 meters höjd. De lösa jordlagren utgöras mest af morän, h. o. d. af rullstensgrus eller sand, berggrunden i regel af gneis, undantagsvis af granit eller diorit. All mark ligger ofvan marina gränsen. Skogarna ha under de sista 25 åren blifvit illa medfarna, skogskultur var ännu för få år sedan ett så godt som okänt begrepp och de platser, där beståndsvård förekommit, äro lätt räknade.² Frånvaron af skogskultur och beståndsvård har snarast varit till fördel för undersökningen, enär tack vare denna brist förhållandena framstått mera ursprungliga och vida klarare, än hvad som annars skulle varit fallet. En god förutvarande lokal- och personkännedom om trakten, som är författarens födelsebygd, har för undersökningens hela gång varit af stor nytta.

¹ Sankmarkerna upptaga i Östbo omkr. 17 %, i Västbo omkr. 27 % af hela häradets yttvidd.

² Gallra heter på traktens dialekt »lunna». Ordet är verbalform till substantivet »lunna», pl. »lunnor», hvarmed förstås klenare virkesstammar, användbara till krakstör, häfstänger vid stenbrytning m. m. Man finner häraf, att det icke är *beståndsvårds-* begreppet gallring eller glesställning som namngifvits, utan den *afverkningsform*, hvarigenom klenare virke af viss beskaffenhet tillgodogöres.

Undersökningen af Östbo och Västbo bokskogar påbörjades år 1907 med tillhjälp af ett stipendium på 250 kr. från Kungl. Domänstyrelsen. För erhållande af preliminära upplysningar utsändes i slutet af april s. å. frågecirkulär af följande lydelse:

Herr.....

Undertecknad har för afsikt att vinna kännedom om bokskogens nuvarande och forna utbredning inom vissa delar af Småland. För vinnande af detta mål får jag härmed utbedja mig Eder benägna medarbete beträffande ..... sock.....

Jag vore för den skul mycket tacksam, om Ni på de..... här bifogade kart..... öfver nämnda sock..... i tydlig blyerts- eller bläckritning ville utmärka följande:

1:o De områden, som för närvarande intagas af *verklig* bokskog, äldre såväl som yngre. Med bokskog menar jag en trädklädd plats, där bok är det förhärskande trädslaget.

2:o De områden, som i »mannaminne» eller i de flesta fall inom de sista 100 åren bevisligen haft verklig bokskog, men där detta trädslag nu är helt försvunnet eller kvarlefvat endast i enstaka exemplar eller i små grupper. Sådana forna bokområden äro troligen ej ovanliga i denna trakt. Ofta torde de vara belägna på höjder och åssträckningar och te sig numera sannolikt såsom hagmark eller skogsmark med yngre till medelålders gran och björk, men med här och där kvarstående gamla enstaka bokar eller talrika stubbar af detta trädslag. Då emellertid ej *alla* så beskaffade områden förr burit verklig, sluten bokskog, är det önskligt, att å kartan endast inritas de områden, hvarå bokskog med *full* visshet funnits.

Områdena n:o 1, d. v. s. de, som nu intagas af verklig bokskog, böra ritas helt mörka (med bläck eller blyets);

områdena n:o 2, d. v. s. forna, men numera försvunna bokskogar, kringritas med ett sammanhängande bläck- eller blyertsstreck.

Vid ritning på kartan tillses, att gränserna blifva *fullt slutna* samt *tydliga*. För att tvekan ej skall uppstå, på hvilkendera sidan om en gräns bokområdet ligger, bör detta senare öfverstreckas med glesa parallella linjer. En ritning sådan som den här vidstående¹ betyder alltså en bokskog med ett däromkring liggande område, som fordom burit bokskog.

Det är att observera, att skalan på de..... här sända kart..... är 1:100,000, hvaran 100 meter på marken å kartan endast blifva 1 millimeter, 1 kilometer på marken är 1 centimeter på kartan o. s. v.

En mindre bokdunge kan, om dess konturer svårigen kunna inläggas å kartan, i nödfall endast utmärkas genom en rund, tydlig punkt.

På bilagda, tomma papper torde Ni godhetsfullt — med hänvisning till de å kartan utmärkta bokskogarna eller forna bokområdena, hvilka lämpligen numreras, — uppgifva följande:

1:o Ifrågavarande skogars och områdens *areal* i hektar eller tunnland samt namnen på de hemman, å hvilka de ligga.

2:o Andra fullt säkra uppgifter rörande bokens nuvarande eller forna utbredning, äfven om dessa uppgifter ej falla direkt inom ofvanstående ram. Så t. ex. vore jag tacksam för att få veta Edra eller andra mäns i socknen åsikter om bokskogens utbredning eller tillbakagång, uppgifter å bokvirkets pris och användning, gånge sätt att sköta ännu befintliga bokskogar o. s. v.

De..... påritade kart..... jämte alla de uppgifter, som Ni i denna sak kan och vill lämna, torde helst före maj månads utgång och senast den 7:de juni återsändas till mig under adress: Brahegatan 36, Stockholm. För detta ändamål medföljer här kuvert och brefporto.

Om möjligen genom ifrågavarande undersökning skulle åsamkas Eder någon utgift, beder jag Eder vara god underrätta mig härom för omedelbar likvidering.

Någon gång mellan den 15 juni och 1 augusti innevarande år kommer jag sannolikt att i och för studier på ort och ställe besöka ..... sock.....

Ytterst tacksam för Eder medverkan i denna sak, afvaktar jag i sinom tid kart..... och öfriga meddelanden.

Med största högaktning

Edvard Wibeck.

Fil. kand; e. jägmästare.

De kartor, som åtföljde frågecirkuläret, voro urklipp ur de vanliga generalstabskartorna. Frågecirkulär med bifogade kartor utsändes till inalles 36 personer, 13 inom Östbo och 23 inom Västbo härad. Alla de tillfrågade voro män, hvilka under en lång följd af år — oftast alltsedan barndomen — lärt känna den trakt frågan gällde, och mer eller mindre utförliga svar inkommo också från alla så när som på ett enda undantag.

Med ledning af de så erhållna upplysningarna utfördes det mesta af fältundersökningarna under tiden 17 juni—26 juli s. å., då flertalet socknar inom undersökningsområdet besöktes. Förbigångna blefvo endast

¹ En förtydligande, här utesluten teckning medföljde cirkuläret.

socknarna längst i norr, hvarest boken så godt som fullständigt saknas. Under exkursionerna blefvo bestånds- och föryngringsförhållandena på ett stort antal platser med nu befintlig eller förutvarande bokskog föremål för undersökning samt talrika kompletteringar i beståndens kartläggning gjorda.

Då författaren år 1908 vann anställning vid Statens Skogsförsöksanstalt, bereddes mig tillfälle att i väsentlig grad fullständiga bokskogsundersökningen, som ansågs väl kunna inrymmas under anstaltens allmänna program. Framför allt blef undersökningens historiska del nu fotad på en bredare och ojämförligen säkrare grundval än förut, derigenom att jag fick tillfälle att genomgå samtliga i kungl. landtmäteri-styrelsens arkiv befintliga äldre hemmanskartor m. fl. från Östbo och Västbo härad. Också fältundersökningarna blefvo i någon mån kompletterade såväl sommaren 1908 som 1909, då samtidigt en tillfällig försöksyta (n:o 161 i Försöksanstaltens register) utlades i bokskog på Mårås' kronpark i Långaryds socken.

Det undersökta kartmaterialet omfattar ungefär tiden 1650—1840; de äldsta bladen äro ett flertal kartor öfver Jönköpings län, hvilkas talrika uppträdande under senare delen af 1600-talet torde stå i samband med de samtidiga krigen med Danmark. De äldsta hemmanskartorna äro daterade 1681. Som de viktigaste dokumenten öfver bokskogens utbredning inom det undersökta området vid slutet af 1600-talet böra särskildt nämnas tvänne af JONAS DUUKER i stort format upprättade »Special Geografiska» häradskartor öfver Östbo och Västbo, den förra från åren 1686—88, den senare från år 1690. Östbo-kartan upptager 9, Västbo-kartan 10 bokskogsområden, de flesta af betydande omfattning. Positiva uppgifter om bokskogarna och deras belägenhet ha för öfrigt kunnat inhämtas ur c:a 230 kartor jämte beskrifningar, till tiden fördelade på följande sätt:

Från åren (1648)	1680—1699	20 st.	kartor.
» »	1700—1749	50 »	»
» »	1750—1799	60 »	»
» »	1800—1840	100 »	»

Ett ännu större antal kartbeskrifningar ha genomgåts, i hvilka uttalanden om bokskog helt saknas. I de flesta af dessa fall äro skogsbestånden skildrade med sådan utförlighet, att man af beskrifningens negativa vittnesbörd är fullt berättigad att draga den slutsatsen, att bokskog måste saknats på ifrågavarande område. Bland landtmätare från äldre tider, hvilka genom talrika uppgifter om bokskogarna inom det undersökta området kommit att rikta historiken i min uppsats, må

särskildt nämnas J. DUUKER, A. M. HAGMAN, N. LINDVALL, G. ESPING, M. J. EK, O. CHYTRÆUS, och J. ALLVIN. En lycklig omständighet är, att boken förr var relativt vida högre skattad än nu. Af detta skäl nämnes den i regel först af alla trädslag såväl i kartbeskrifningar som annan topografisk litteratur; bokskogen är på gamla kartor ofta utmärkt genom en särskild figurbeteckning. I samma mån vi rycka nutiden närmare, se vi denna bokens särställning utplånas, och kartbeskrifningarna, hvilka oroväckande tilltaga i omfång, blifva på samma gång magrare på upplysningar om detta trädslag. Att genomgå det kolossala, efter år 1840 tillkomna kartmaterialet från Östbo och Västbo skulle kräffa ett arbete, som på intet vis stode i förhållande till vinsten.¹

Mera att beklaga är däremot, att en grupp af urkunder *äldre* än det använda kartmaterialet t. v. måst lämnas utforskad, nämligen de handskrifna s. k. jordeböckerna från medel- och gustavianska tiden. I dessa förteckningar öfver klosters, jorddrottars m. fl:s egendomar och

¹ I detta sammanhang torde vara lämpligt att nämna några ord om den genom Kungl. Domänstyrelsens försorg till 1897 års utställning upprättade skogskartan öfver Sverige. Mången, som torde erinra sig att denna karta på grundlag af generalstabsbladen i skalan 1: 100,000 blef målad i olika färger, utmärkande barrskog, björkhagar, inägor, bokskog och ljunghed, kan det i annat fall förefalla underligt, att ett tillsynes så viktigt dokument blifvit med tystnad förbigånget eller möjligen helt förbiset vid ifrågavarande undersökning. Så är emellertid icke fallet. Kartan har blifvit studerad, men, hvad undersökningsområdets bokskogar angår, befunnits vara ytterst ofullständig och missvisande. I all synnerhet gäller detta om Östbo härad, där intet enda bokbestånd finnes upptaget, ehuru sådana förefinnas inom både Rydaholms, Gällaryds, Voxtorps, Värnamo, Tännö, Kärda och Hångers socknar till ett antal af c:a 20 stycken, bland dessa bokskogen vid Källunda, hvilken f. n. torde vara den största inom båda de undersökta häradena. Bland felaktigheter anmärkta från Västbo må här endast nämnas några af de mera påfallande. Sålunda upptager kartan ingen bokskog i Forsheda socken (i verkligheten finnas där 2 tämligen betydande sådana), ingen i Dannäs' s:n (i verkligheten 1 större och 1 å 2 mindre hult), ingen i Kulltorps s:n (mot 2 å 3 befintliga hult), ingen i Källerstads s:n (mot 6 å 8 smärre, befintliga hult) och ingen i Färgaryds s:n väster om sjön S. Färgan (mot 6 å 7 där befintliga hult.) Flera eller färre bokbestånd saknas i så godt som hvarje socken, i Sandvik t. ex. hulten vid Björnakull och Bockshult, i Refteled hulten vid Replinge, Nöbbeled och Hensjö, i Långaryd bl. a. det tämligen betydande bokskogsområdet vid Skärshultssjön, genom hvilket stora vägen Långaryds kyrkby — Kinnared går, i Femsjö bl. a. de betydande hulten på udden norr om kyrkbyn samt vid Hallaböke o. s. v. Å andra sidan betecknar kartan felaktigt såsom bokskog flera områden, hvilka i verkligheten upptagas af mark af annan beskaffenhet. Yttre delen af Toftnäsudden i Bolmsö s:n upptages så t. ex. af löfhagar med öfvervägande björk och ek. Stranden mot sjön Bolmen utgöres i norra delen af Tannåker s:n af blandad löfskog med därrinnanför belägna ljunghedar. Endast en bråkdel af det mellan Unnen och Bolmen i S. Unnaryds s:n belägna området, hvilket på kartan betecknas såsom bokskog, utgöres numera af verklig sådan skog. De anförda exemplen äro blott en del af de felaktigheter, som jag lätteligen skulle kunnat påvisa. Af likaså litet detaljvärde, hvad bokskogsförekomsterna i Småland angår, som nyssnämnda karta är tydligtvis den förminskade kopia af densamma, hvilken såsom textfigur n:o 5 åtföljer G. ANDERSSONS uppsats *Några drag ur de svenska skogarnes historia*, Skogsvårdsfören. Tidsskrift 1903, h. 1.

Till undvikande af alla missförstånd bör kanske framhållas, att jag med ofvanstående kritik ingalunda velat fränkänna 1897 års skogskarta eller för vissa öfversiktsändamål gjorda kopior och utdrag därur, det oomtvistliga värde, som de kunna ha för vinnande af en god *totalbild* af skogsvegetationens utbredning och fördelning. För specialundersökningar af den beskaffenhet som den föreliggande måste en mer eller mindre summariskt hopkommen öfversiktskarta helt naturligt ha ett ganska begränsadt värde.

natura-inkomster skulle man, — hvilket jag kunnat öfvertyga mig om af den ringa del af denna jordebokslitteratur, som föreligger i tryck —, kunna få talrika upplysningar angående ollonskogarnas forna belägenhet och afkastning. En mängd uppgifter från Östbo och Västbo lära sålunda finnas framför allt i *Nydala klosters jordebok* (omnämnd i J. G. LILJEGRENS *Diplomatarium Suecanum*, Sthlm 1829. Vol. I, sid. XII) samt i *Göran Månssons till Bolmsnäs Jordebok* (se not å sid. 174).

Bland viktigare tryckta, topografiska källskrifter, som legat till grund för bokskogshistoriken, må nämnas E. ROGBERG, *Historisk Beskrifning om Småland 1770*, ett flertal sockenbeskrifningar af J. ALLVIN, publicerade under åren 1819—1827 i Jönköpings läns hushållningssälls-kaps handlingar, samt samme författares beskrifning öfver Västbo härad 1846 och öfver Östbo härad 1852. Öfriga använda källskrifter återfinnas i litteraturförteckningen i slutet af uppsatsen.

Den uppsatsen åtföljande kartan är omritad efter blad i skalan 1: 100,000, på hvilka de primäruppgifter först blefvo inlagda, som erhöles såväl genom svaren på frågecirkulären som genom mina egna fältexkursioner och arkivstudier. På grund af den förminskade skalan ha de smärre bestånden endast kunnat utmärkas skematiskt. För att så vidt möjligt undvika gröfre misstag vid kartläggningen af nu försvunna bestånd, har för mindre väl dokumenterade sådana användts en särskild beteckning. Att fel och brister icke desto mindre vidlåda såväl kartan som den historiska textframställningen, därom är författaren fullt medveten. Det skulle varit mig omöjligt att under den tid, som stått till buds för denna undersökning, ens besöka alla nu befintliga bokbestånd inom det 39 □:mil stora undersökningsområdet och ännu omöjligare att uppgå gränserna för alla tvistiga förutvarande bestånd. I många fall har jag därför varit nödsakad att utan personlig kontroll godtaga lämnade uppgifter. Mycket skulle ha vunnits, om äfven den del af beståndshistoriken, som grundats på äldre kartor, kunnat upprättas före exkursionernas utförande. Dessa senare skulle i så fall kunnat läggas med större urskiljning, och observationerna och intresset bättre koncentreras på just de punkter, som varit mest förtjänta därpå.

Trots de anmärkta svagheter i uppsatsen vågar författaren hoppas, att densamma skall befinnas innehålla öfvervägande riktigt framställda fakta med vissa tillämpningar för det praktiska skogsbruket.

En efter originalanteckningarna upprättad karta i skalan 1: 100,000 öfver undersökningsområdets forna och nuvarande bokskogar förvaras på Statens Skogsförsöksanstalt.

B. Bokskogens forna och nuvarande utbredning.

I. Speciell redogörelse.

Östbo härad.

1. Byarums socken.

Denna socken är den nordligaste af alla inom hela det område, som undersökningen omfattat. Hvarken äldre eller nyare uppgifter förmåla något om bok, och troligt är, att detta trädslag under de senaste seklen helt och hållet saknats inom socknens gränser.

2. Tofteryds socken.

I ROGBERGS förutnämnda arbete från år 1770 sägs om denna socken: »— — välsignelse på skog af allehanda slag, utom Bok — —». Enligt WIESELGREN fanns år 1831 en bok vid Snuddebo, »den enda i gället». F. n. synes boken helt saknas inom Tofteryds socken.

3. Hagshults socken.

Kartbeskrifningar från 1600- och 1700-talen omnämna ingenstädes bok, endast furu- och gran samt jämväl ekskog. ROGBERG uppgifver emellertid, att »socknen hafver någon skog af Ek, Bok, Furu och Gran». Möjligen förekommer f. n. någon enstaka bok inom socknen, men med all säkerhet ingen dunge eller skog af detta trädslag.

Om ROGBERGS uppgift är riktig, skulle boken sålunda förr haft större utbredning inom socknen än nu. Att detta verkligen varit fallet synes ganska antagligt, hälst som en vacker bokskog fortfarande finnes kvar i Hagshults östra grannsocken, Nydala i Västra härad. Ifrågavarande skog ligger omkr. 3 km. från Hagshults sockengräns, vid sjön Ruskens strand 1 km. norr om gården Carlsnäs. Denna skog omnämnes redan i ROGBERGS arbete m. fl. urkunder från 1700-talet.

4. Åkers socken.

Enstaka boken förekomma å hemmanen Pålskog, Ljungberg och Mäseberg. Inga äldre uppgifter föreligga, som tyda på att boken fordom haft större utbredning inom socknen.

5. Käfsjö socken.

Bok förekommer endast i strödda exemplar, så t. ex. å Hillerstorps berg. Hvarken kartbeskrifningar eller äldre topografisk litteratur omnämna bokskog eller öfverhufvud taget bok inom socknen.

6. Fryeleds socken.

Från denna socken möta oss uppgifter om den nordligaste bokskogen inom Östbo härad. En år 1772 upprättad karta och beskrifning öfver säterirusthållet Earyds inägor upptager å gärdesmarken norr om gården en skift kallad »Bokeliden». Denna skift hade då emellertid karaktären af en hårdvallsäng, beväxt med björk- och ekskog.

I ALLVINS »Beskrifning öfver Östbo härad i Jönköpings län», 1852, talas om ett litet bokhult i Earyds norra gärde, hvilket hult »i trakten tros vara det längst i norr belägna i Sverige». Dock anmärkes, att »bokarna äro till det mesta borta».

Sista resten af Earyds bokhult synes ha försvunnit på 1870-talet och någon annan bokskog vet sockentraditionen ej att omtala. F. n. finnes endast fåtaliga, strödda bokar inom Fryeleds socken.

7. Gällaryds socken.

Boken har under de senaste århundradena ej haft någon betydligare utbredning. Ett större bokområde har socknen likväl en gång ägt, nämligen i sitt sydvästra hörn, trakten väster och sydväst om Stora Ramsjön. Detta bokområde, som till stor del sträckte sig in i Voxtorps socken, kallades »Ramshultet» och var fordom samfällig utmark till såväl Voxtorps och Bohrs som Gällaryds skogslag. Bokområdet utbredde sig öfver åsen väster om Ramsjön, troligen ända upp emot nuvarande vägen mellan Voxtorp och Gällaryd. Söderut delade sig hultet å ömse sidor om den sankmark, som sträcker sig norrut från Läcksjön. Kartor öfver Eds herregård från åren 1685 och 1686 antyda, att östra grenen nådde ned till afloppsbäcken från Stora Ramsjön, under det den västra klädde höjderna norr om Ellsjön.

Vid skogslagets skiftning år 1792 hade bokskogen redan mot söder en ringare omfattning och beskrifves såsom »blandad boke- och granskog». Om grunderna vid utmarkens delning heter det, att hvarje gård borde om möjligt erhålla »sin proportion af så bokeskog som timmer- och granskog, hvilka båda äro lika oundgänglige». De gårdar, som icke kunde få någon bokskogslott, förbehöllos rätt att vid inträffande ollonår »njuta skrafvel för 4 svinkreatur, i fall skogen efter taxering sådant tål». Sådant rätt blef tillerkänd hemmanet Risbygd på den del af Ramshultet, som låg inom Gällaryds socken.

Den nuvarande bokmarken är inskränkt till några få hektar af det forna bokområdet, på åsryggen mellan Hvitasten och Hyltenäs. Här uppväxa f. n. tätta grupper af ungbok på en hårdvallsmark, som glest öfverskuggas af enstaka, gamla bokar, delvis af väldiga dimensioner.

Förutom i trakten af det forna Ramshultet träffas boknumera i spridda exemplar flerstädes inom västra delen af Gällaryds socken, så t. ex. vid Ramnäs samt vid Fällan och kringliggande hemman.

8. Rydaholms socken..

Då ALLVIN i sin Beskrifning öfver Östbo Härad 1852 påstår, att de flesta utmarkshöjderna inom Rydaholms socken i forntiden burit bokskogar,

har han sannolikt fullkomligt rätt. I slutet af 1600-talet hade socknen emellertid blott 3 bokområden af anseeligare utsträckning, hvilka alla finnas upptagna på en af J. DUUKER åren 1686—88 upprättad »Special-Geographisk Charta öfver Östbo härad.»

Störst af dessa bokområden var troligen det, som vi lämpligen kunna kalla det västra området. På DUUKERS karta angifves det som en långsträckt, men tämligen smal skog längs västra sockengränsen, i norr nående upp midt för södra ändan af den numera urtappade Kroppsjön, i söder slutande midt för Fyllesjön. Tydligt bör man dock icke tillmäta häradskartan en alltför pålitlig bild af bokskogens dåvarande utsträckning. Talrika kompletterande upplysningar härvidlag lämna en del herremanskartor från 1700-talet. Så uppgifver en karta och beskrifning från år 1711 öfver Hjälsänga, att utmarken, som var samfällig till inalles 13½ gårdar, »bestod af skog af Ek och Bok till 8 st. svin på hvar gård» — inalles alltså till 108 svin —, »när skogen är väl giorder, timmerskog ingen, fälleskog af ganska ringa värde, bestående af fur, — — nödig skog till vedbrand och gärdslöf, löfbrott eller näfverfläng intet — —». Den så beskaffade utmarken gick rundt omkring Hjälsänga inägor. Trakten söder om Lagmansryd mellan Gässjön och Bortilsbo ända till Böttemåla hade år 1746 »litet Bokskog samt Gran och några Ekar.» Det sägs uttryckligen, att största delen af boket redan var uthugget. Då likasom än i dag funnos också helt säkert bokar inströdda å den något längre i norr belägna trakten mellan Nyagärde och Kroppsjön, hvilken mark beskrifves såsom »stenig med Gran och något löfskog». Österut från Kroppsjön dominerade barrskogen redan i medio af 1700-talet.

Mot slutet af samma sekel är det västra bokområdet redan starkt förminskadt samt söndersprängt i flera smärre hult. En karta från år 1793 öfver Nederleds skoglag upptager sålunda på platsen för 1680-talets stora bokskog tvenne mindre hult, ett på omkr. 20 hektar sydväst om gården Södra Ryd och ett på 2 hektar något söder om det förra. Ur skifteshandlingarna må följande citeras: »Som bokeskogen ej kan umbäras, hvarken för närvarande eller framdeles, så delas den särskildt utan beräkning å själfva marken — — —. Hvad delningen af bokskogen angår, så är den sålunda förrettad, att frälsehemmannen till Hjälsänga hafva tillsammans fått det, som är från Öster til Björsgårds skillnads-Linea samt finnes uti N:a och S:a Carls-gärde och Åsens och Brotorpets skiften, samt frälsehemmanet N:a Ryd ungefär ena hälften af boket uti Storagårds skifte; men all den öfriga Bokskogen är samfällt til Skatte- och Kronohemmanen.»

Om Hjälsänga säteri uppgifver ännu ALLVIN från midten af 1800-talet, att gården hade skog till öfverflöd af bok, ek etc.

På karta öfver Lagmansryd från år 1799 angifves endast en liten, c:a 1 hektar stor, hägnad skift sydost om gården invid vägen till Böttemåla såsom »Bokehagen.»

Någon verklig bokskog finnes numera knappast på platsen för det forna västra bokområdet. Rikligast har boken hållit sig kvar — lokalt troligen också vunnit terräng — i områdets norra del, samt trakten norr därom, hag- och ängsmarken sydost om sjön Furen och väster om Kroppsjön. Sålunda växer bok talrikt längs vägen Wärnamo—Nederled vid Slättebrohult, Bortilsbo och Räfsebo. Den sammanträder h. o. d. till grupper och smärre hult, af hvilka det största ligger längs stranden af den sankmark, som intager den

forna Kroppsjöns plats. Det uppgifves, att bokbeståndet ej trifves så bra efter sjösänkningen som förut. Rikligt och med smärre ansatser till beståndsbildning uppträder boken också å Ålabäckshults, Nyagärdes och Lagmansryds ägor.

Till storleken det 2:dra i ordningen var Rydaholms östra bokområde, som låg mellan sockengränsen i öster och Galtasjön i väster. På 1680-talet nådde bokskogen i söder förbi norra ändan af Elganässjön, i norr upp till myren vid Örnahult och Halltorp. Äfven detta område förminskades starkt under loppet af 1700-talet. På en karta från år 1788 öfver Hjortsjö skogslag upptager bokskogen öster om Galtasjön endast c:a 17 hektar och har hvarken i norr eller söder samma utsträckning som förr. Samma karta angifver emellertid också öfver 200 hektar af trakten nordväst om Galtasjön, mellan denna sjö och Helgasjön såsom hemmanens »hem- och bokeskift.» Bokskogen öster om Galtasjön tillföll vid delningen hufvudsakligen Hjortsjö Lunna-, Norre-, Mellan- och Östregård samt till någon del äfven Granstalida. Som vanligt innehålla skifteshandlingarna föreskrifter om ollonskogens nyttjande.

I gårdesmarken till hemmanen Sörhult, Granstalida och angränsande ägor till Hjortsjö förekommer bok fortfarande i rätt betydlig mängd, h. o. d. med ansats till beståndsbildning. Till större delen intager dock numera annan vegetation: björkhagar, granmark m. m., det forna bokområdets plats.

Det 3:dje större bokområdet inom Rydaholms socken låg på västslutningen af den åssträckning, som följer sjön Rymmens västra sida, och närmare angifvet midt för åsens högsta del, trakten nordväst am Rubbarp. Bokskogen tillhörde dessa hemman samt Lökaryds by och tecknas på förutnämnda häradskarta som en enda, rundad ägofigur. En karta från år 1773 upptager på samma plats 4 stycken bokhult, belägna åt olika håll från det s. k. Ernbergstorpet. Hultet i nordost från torpet var det största, 3 smärre hult lågo väster och sydväst om detta. Tillsammans omfattade bokhulten 20 à 25 hektar och beskrifvas såsom respektive »vacker bokeskog», »bokehylte omgifvet af späd gran och furuskog» samt »bokehult med något grankiärr». Vid skiftesdelningen år 1773 uppgåfvo Säfrarps byamän, att äfven de sedan gammalt hade rätt att vid infallande ollonår få släppa 9 stycken svin på Lökaryds bokskog samt yrkade på att denna rätt måtte såsom förut blifva dem obetagen. Direkt angränsande till Lökaryds bokskog var tvifvelsutan det skifte, som på en karta öfver Kålfvarps by och Hestra skog och utmark år 1781 angifves såsom »Bokehyltan», en c:a 4 hektar stor »blandad boke- och graneskog», belägen i sydost på sistnämnda utmark.

Af Rubbarps och Lökaryds bokskogar tyckes numera ingenting finnas kvar, deras plats har intagits af den granskog, om hvars framryckning redan kartbeskrifningarna från 1700-talet gifva en antydan.

Förutom på de platser, som redan blifvit nämnda, finnes bok i strödda exemplar öfver så godt som hela Rydaholms socken. Sålunda uppgifves den från följande byar och hemman: Högakull, Svansholm, Brännesvik, Skaftarp, Långstorp, Horda, Grankärr, Linnestorp, Källaretorp, Skärbäckshult, Köphult, Ekhult, Löpaskog, Upplid, S. Carlsgårde, Åsen, Tostarp, Styckebo, Jönsbo, Skriperyd, Stora och Lilla Grönlid, Boleken, Tryggarp, Lufveryd, Lindstad och Elmeslid. Strax norr om Upplid Storegård i byn af samma namn skall t. o. m. ett mindre bokhult förefinnas.

9. Voxtorps socken.

Framför andra socknar inom häradet har Voxtorp varit berömdt för sina bokskogar. Efter allt att döma klädde bok än samlad i mörka hult än strödd i glesare, med andra trädslag blandade löfängar, en gång större delen af den inom socknen belägna trakten kring sjöarna Flåren och Furen.

De största bokskogarna hörde till det urgamla herresätet Ed. Två stycken kartor öfver gårdens utmark från åren 1685 (af J. DUUKER) och 1686 (af A. L. ROHMAN) gifva besked om skogens dåvarande utbredning och beskaffenhet.¹ Näset mellan Flåren och Furen täcktes af en väldig bokskog, »Edbohult», h. o. d. uppblandad med hassel. Bok i blandning med gran klädde också den högländta udde, som under namn af Högatåget (förr »Hyatogh») utskjuter i norra delen af sjön Flåren. Bokskogen nådde här åtminstone upp till en linje, som kan dragas mellan norra ändan af sjövikens vid Bor samt en punkt något norr om Linnerö vid västra sidan af Högatåget (enl. häradskartan öfver Östbo 1686—88). Om den norr om Ell- och Läcksjöarna belägna bokskogen, som hörde till det s. k. Ramshultet, är redan taladt i samband med Gällaryd sockens bokskog. Något längre i väster, på åsen ofvanför den namnkunniga Trolleklippa fanns också ett litet bokhult. Äfven sydöstra hörnet af socknen, trakten väster och söder om Hyltan betecknas som »För- och Bokeskog». Ett torpnamn, Svinhult, på 1686 års karta tyder på bokskogens forna utbredning något längre i norr. En karta från år 1722 öfver Pinnarekull uppgifver också, att »i ängsmarken fanns något Ek och Bokar samt Björk, Al, Asp och Enebuskar». Ollonskog nyttjade hemmanet till egna svin.

Bokskogen vid Hyltan synes under förra hälften af 1700-talet snarast vunnit terräng på furuskogen och ängsmarken i norr. En karta öfver Furskogslag från år 1746 upptager sålunda hela trakten mellan Furen i väster och nuvarande sockengränsen i öster samt Årån i norr och Skeda inägor och Käringsjön i söder såsom »Förhyltan, vacker Bokeskog». Med Rydaholms västra bokområde stod »Förhyltan» vid denna tidpunkt icke i direkt sammanhang. Trakten närmast söder om denna var då beväxt med »gran och grof aleskog».

I slutet af 1700-talet hade Ed, enligt karta af A. BERGIUS 1786, allt fortfarande betydliga bokskogar. De små bokhulten vid Trolleklippa och norr om Ellsjön voro visserligen borta, men östra grenen af Ramshultet — skogen norr om Läcksjön — Hyltan och Edbohult funnos kvar. Eds del af Ramshultet omfattade nu omkr. 16 hektar och beskrifves såsom »Bokeskog med gran blandad». Hyltans bokskog omfattade c:a 53 hektar och Edbohult ungefär 490 hektar, eller om den s. k. »främbre skogen», tydligen en glesare löfäng närmast gården, inräknas, omkr. 675 hektar. Om »Stora skogen Edbohult», säger kartbeskrifningen, att den växer på ganska god jordmån, som kunde uppodlas till åker och äng. Skogen bestod »af alla sorter skog, men i synnerhet ek och bok». Äfven gran, fur och aleskog förekommo. På skogen kunde under ollonår intagas från 1,000 till 2,000 stycken svinkreatur. Äfven i Ramshultet och Hyltan intogos ollonsvin, men på dessa platser endast från kringliggande gårdar. Till Edbohult kommo däremot svindrifter långväga

¹ Redan en år 1648 upprättad karta, s. k. »Geographisk Delineation» öfver Jönköpings län betecknar näset mellan Flåren och Furen såsom beväxt af bokskog.

Ur Statens Skogsförsöksanstalts samlingar.

Fot. förf. juli 1908.

Fig. 2. Kalmarek på gammal bokskogsmark. Bokskogen efterträddes af en björk-generation. Marken är nu täckt af enbuskar, gräs (mest *Aira flexuosa*), hallonsnår m. m., Ed, näset mellan Furen och Flåren, Voxtorps s:n, Småland.

Vor sechzig Jahren noch ein stattlicher Buchenwald. Nachdem die danach hier entstandene Birken-generation gefällt worden, ist der Platz jetzt zur Grasflur mit reichlichen Wachholderbüschen geworden. Ed, Voxtorp, Småland.

ifrån, och ållonbetet utgjorde under goda år en ej oväsentlig inkomstkälla för gården. Man förstår, att under sådana förhållanden den prosaiska myt-tolkning kunnat uppkomma, som helt enkelt vill identifiera den skatt, hvilken enligt sägnen ligger nedgräfd på näset, med afkastningen från ollonbetet.¹

Flera arbeten från förra hälften af 1800-talet omnämna bokskogen vid Ed. E. TUNELDS »Geografi öfver konungariket Sverige», Bd. III 1832, uppgifver, att, »då godt förråd är på boknötter, gödas där flera hundrade svin- kreatur.» I »Underd. Berättelse till Konungen om Jönköpings Läns tillstånd i oeconomiskt och statistiskt afseende de sist förflutna åren», 1834, sägs, att »bokskogarna tryta i Östbo, der vid det täcka Edh, bokskogen ännu utgör en renderande herrlighet. Längre i norr trifvas blott spridda träd af detta ädla slag — —». P. WIESELGREN, »Ny Smålands beskrifning», Del II 1846, förmodar, att »Eds bokskog är den största uppåt Norden ofvan Skåne. Ännu ditföras svinhjordar, då skogen burit nötter i ymnigare mått». ALLVIN slutligen i sin »Beskrifning öfver Östbo» etc. 1852, uppgifver, att »näset eller landtungan emellan sjöarna utgöres endast af ett Bokhult, på hvilket i ollonår flera hundrade svin kreatur kunna födas och gödas».

Såsom man finner, stod ännu för en 50 à 60 år sedan Edbohult i sitt fulla flor. Det är nästan ofattligt, huru fullständigt sköflingen sedan dess hunnit öfvergå trakten, samt till hvilken grad denna bytt karaktär. Här som på många andra trakter inom Östbo och Västbo härad, där bokskogen försvunnit genom människans direkta åtgöranden, har detta skett tack vare pottaskebränning och stäfverhuggning. På Edbohult pågick denna afverkning hejdlöst under vissa tider af de senare decennierna. För pottaskans beredning fanns ett särskildt kalcinerverk uppfördt vid gården, och man uppgifver att på 1880-talet höggos ända till 200,000 tolfter bokstäfver per år.

Som vanligt på större bokhyggen — helst då gran ej i ymnighet angränsar — har björken träd i bokens ställe. Sedan björken i sin ordning under de allra senaste åren i stor utsträckning afverkats till ved, utgör det forna Edbohult numera till större delen en vidsträckt gräsmark, öfverströdd med en riklig enbuskvegetation, fåtaliga björköfverståndare samt en och annan yngre bok. (Se fig. 2). Mot utkanterna har näset h. o. d. karaktären af löfäng, och på dylika platser träffas talrika, strödda bokar såväl äldre som yngre.

För att återgå till andra delar af socknen, så var Högatåget ännu år 1792 till den omfattning, som förut uppgifvits, beväxt med blandskog af bok och gran. Med hvad rätt traditionen utsträcker det forna bokområdet ända upp till Voxtorps kyrka, Lundboholm samt trakten kring Rona, har ej med visshet kunna utrönas. Dock uppgifver ALLVIN så sent som 1852 om Lundholmens gods (= Lundboholm), hvars ägor till större delen just omfatta denna trakt, att »skogen består till det mesta af bok» — —.

Enligt uppgift finnes numera ett mindre bokhult kvar vid Högåsen nära Linnerö. I öfrigt förekommer bok alltjämt ganska rikligt i hagmarkerna på Högatåget, men icke till sådan myckenhet, som äldre kartbeskrifningar omtala.

¹ En versifierad sägen från Ed lyder sålunda:

»Emellan Fur och Flå,
der stå de kistor två.
Deruti finnes ring öfver ring,
väl hundrade tusen gullring.»

På Lundboholms mark, väster om Kloen, låg också en c:a 12 hektar stor bokskog, som 1792 års karta upptager. Detta boke finns fortfarande kvar (fig. 3), om också afsevärdt förminskadt. Bokskogen sträckte sig förr längre isynnerhet mot norr, där gamla bokar nu stå kvar bland annan trädvegetation, mest gran och björk. Det kvarvarande bokhultet vårdas emellertid numera i afsikt att bibehållas och ytterligare utvidgas.

Ur Statens Skogsförsöksanstalts samlingar.

Fot. förf, juli 1907.

Fig. 3. Bogskogsbryn med underväxande gran. Från östra kanten af Lundboholms bokbestånd nära torpet Kloen. Voxtorps s:n, Småland.

Rand eines Buchenwaldes mit eindringenden. Unterwuchs von Fichten. Voxtorp, Småland.

Vissa tecken antyda, att bok fordom i större utsträckning än nu funnits på den natursköna, bördiga åssträckningen längs sjön Hindsens östra sida i Voxtorps socken, likaväl som bevisligen varit fallet på samma ås längre i norr inom Värnamo socken. Några historiska uppgifter härom ha dock ej anträffats, liksom icke heller till bekräftelse af den tradition, som förlägger forntida bokskogar till socknens nordöstra hörn, höjderna nordost om Bokelund och söder om Berget. För riktigheten häraf talar ju dock redan namnet Bokelund. En karta från 1796 öfver Drömminge, Vika, Rusarebo, Schittebo m. fl. gårdar inom såväl Voxtorps som Gällaryds socknar gifver ingen antydning om, att några verkliga bokskogar då funnits å dessa hemman. Skogsmarken var »med furu och granskog beväxt», bok nämnes ingenstädes, ej heller finnas några bestämmelser om ollonbete. Man är således berättigad att antaga, att bokskogen redan då i hufvudsak försvunnit från trakten.

Söder om Rusarebo finnes emellertid nu ett vackert litet bokhult. Detta är beläget utmed Hindsen nedanför den branta blockfyllda åsslutningen. Markvegetationen i hultet antyder gammal bokmark och detta motsäges ej heller nödvändigtvis af förutnämnda karta, som betecknar denna plats som »ko- och oXHage». Som sådan tjänar nämligen det till större delen öppna, ängsartade skiftet allt fortfarande.

Efter hvad förut blifvit sagdt om bokskogens forna utbredning inom Voxtorp behöfver knappast tilläggas, att bok i enstaka och strödda exemplar fortfarande träffas så godt som öfverallt inom socknen.

10. Tännö socken.

Äfven om Tännö socken säger ALLVIN, att »större delen af härvarande jordrymd fordom utgjort bokskogar, men i samma mån som bokarne borttagits, har granen fått öfverhand» — —. Det tillgängliga kartmaterialet går tyvärr ej synnerligen långt tillbaka i tiden, dock tillräckligt för att man äfven här skall kunna konstatera den för trakten så karakteristiska företeelsen af bokskogens i stort sedt fortskridande tillbakagång. Tvenne kartor från åren 1779 och 1808 öfver socknens samfälda skog och utmark gifva följande bild häraf.

År 1779 funnos flera verkliga bokskogar. I sydligaste delen af socknen, innanför Stensviken och norr om stället Bokåsen, utbreddes sig till 11 hektars vidd, »vackert boke och någon granskog, större och mindre». Vid skiftet samma år lades denna mark till Bränningsgården och Rolstorps Fogdegård. På Skjälnsåsudden utanför nyssnämnda vik fanns likaledes mellan områden af sankare gräsmark något boke jämte granskog.

Under Jonta- och Gallagårdarna lades 32 hektar »vackert boke å hårdvall med kiärräng samt någon späd granskog». I sammanhang med och söder om denna bokmark hade Kårebo 14 hektar »medelmåttig betesmark med björk, al och någon bokeskog». Hela detta område ligger nära nuvarande landsvägen, norr om Kårebo.

På norra delen af Färgansö i Vidöstern ägde Tjutaregården ett c:a 4¹/₂ hektar stort skifte, som var bevuxet med »vacker bokeskog».

Det största af socknens dåvarande bokområden låg utmed Flåren, norr om Tufvabo och omkring torpet Åsen. Här fanns på c:a 70 hektar jämte större och mindre granskog också »vacker bokeskog». Marken lades till Norra Backe-, Krono- och Bränningsgården. På Frökärrens och Persagårds i norr angränsande ägor växte likaledes på ett 53 hektar stort skifte någon bokskog, som här emellertid var ännu starkare blandad med gran. Om bokens starka utbredning i denna trakt vittnar ännu bl. a. torpet Bokets namn.

En liknande gran- och bokbevuxen mark, 13 hektar stor, fanns slutligen vid socknens nordöstra gräns omkring nuvarande Trehörningen.

Vid 1779 års ägoskiftning stadgas, att »hvar gård skall tillhöra then Bokeskog, som kommer på thes skift, men vid infallande ållonår äro alla gårdarna i socknen efter sitt Hemmantal lika deltagande däruti.»

Redan 1808 års kartbeskrifning antyder en minskad tillgång på bok. Området mellan torpet Boket och Tufvabo betecknas nu som »Holskogen», ett uttryck som ofta återkommer på äldre kartor och som närmast afser en vild, afsides belägen skogsmark af åtminstone öfvervägande barrskogskaraktär. Kartan omnämner öfverhufvud taget endast bokskogarna i södra delen af sock-

nen, vid Stensviken och Kårebo. Bokskogen vid Stensviken upptages i själftva verket till större areal än förut, nu till 21 hektar. Om Skjältnäs udde heter det blott »stenig skogsmark».

icke heller nämnes bokskog på karta och beskrifning öfver Trehörningen år 1821, ehuru bok väl kunnat i ej ringa mängd förekomma å den »hårdmark», som omtalas. Att ollonsvin förr gått i bet här, därför borgar namnet på en liten skift, »Svinrödjan».

För närvarande är bokskogen i Tännö inskränkt till området norr om Kårebo samt ett litet hult uppe vid Elmeslid. Å förstnämnda plats finnas ett par smärre bokbestånd på en eller annan hektar, hvarjämte på ett tämligen vidsträckt område i betesmarken däromkring finnas rikliga strödda bokar, äldre såväl som yngre. På den forna bokmarken längre i sydost, mot Bokåsen och Stensviken växer nu mest björk i hagmark med gräs- och bärribotten. Öfverallt kan man här finna gamla multnande, ofta öfvertufvade bokstubbar. Den förut omtalade bokskogen på norra delen af Färgansö finns icke heller kvar. Denna del af ön intages nu af slätter- och betesmark. Rikligare och med någon liten ansats till beståndsbildning förekommer bok på södra delen af ön, hvilken dock ej hör till Tännö, utan Hvittaryds socken och sålunda faller utom området för denna skildring.

Området vid Boket, Åsen och Tufvabo är nu till större delen beväxt med granskog. Som relikter eller ruiner i barrskogen förekommer h. o. d. en och annan gammal bok.

Bokhultet nordost om Elmeslid är tydligen ett relativt nyss bildadt bestånd, en så att säga lokal utveckling från det förut omtalade boket vid Trehörningen. Den mark, hvarå Elmeslidshultet uppvuxit, angifves på 1808 års karta som »oxhagen».

I enstaka exemplar förekommer bok så godt som öfverallt inom Tännö socken.

II. Värnamo socken.

Denna socken har under senhistorisk tid icke haft bokskog till sådan omfattning, som vissa af grannsocknarna i söder, ehuru likväl betydande nog. I ROGBERGS förut omnämnda arbete sägs, att »skog äger väl denna socken, men ej vidare än til nödige behof af Ek, Bok, Gran, Furu, Björk». — —

All den bokskog af betydenhet, som socknen ägt eller äger, är att söka på endera af tvenne vidt skilda områden: trakten öster om sjön Hindsen eller väster om Vidöstern. Socknens mellersta del, den myrländta trakten mellan Lagan och Hindsen synes tidigt haft ren barrskogskaraktär.

Beträffande östra området, som hör under Hindsekinds herregård, så gifva befintliga urkunder ej den klarhet öfver bokens forna utbredning, som önskligt varit. Häradskartan öfver Östbo från åren 1686—88, antyder tillvaron af en bokskog på åsen mellan Strethult och den lilla, norr därom belägna tjärnen och på en säkerligen ännu äldre »General-Geographisk Charta» utan angifvet årtal betecknas hela trakten närmast öster om sjön Hindsen såsom »Booke mooraas skohg». Att bok funnits vid Strethult framgår också tydligt nog af skogens nuvarande utseende; uråldriga bokar stå här kringvuxna och trängda af granskog. Längre i söder, på västra åsslutningen mellan Sörabo och Qvarnåsen ha ända in i senare tid funnits betydande bestånd af gammal bok,

hvilka nu emellertid till största delen afverkats till ved. Alla tecken tyda på att boken, som ännu i strödda, gamla exemplar är talrik längs åsen, fordom bildat bestånd äfven längre mot söder, vid Lönåsen och angränsande del af Voxtorp. (Jfr. Voxtorp socken sid. 365.) TUNELD anmärker också år 1832 om Hindsekind »Bokskog och godt fiske». Af den under gården hörande »öppna skogen», uppgafs c:a 167 hektar vara »Bokskog blandad med gran». Säkertligen låg detta boke till väsentlig del på nyssnämnda ås. Rörande Hinsekinds ägor öster om Hindsen säger likaledes ALLVIN, att de »till en del består af bokskogsmarker, och gården har således härstädes goda ängar och betesmarker».

Nuvarande bokskogar utgöras af 2 à 3 små hult mellan Sörabo, Vakten samt platsen Qvarnåsen, hvilken nu ligger öde. Boket, som tillsammans torde utgöra omkr. 5 à 6 hektar, har, såsom nyss blifvit nämnt, i senare tid varit utsatt för stark afverkning.

I västra delen af Värnamo socken har bokskog funnits under Mossle, Sörsjö, Hornaryd m. fl. gårdar. Såväl häradskartan från åren 1686—88 som ock en karta öfver Mossle by år 1685 gifva godt besked härom och bekräfta på samma gång ALLVINS uppgift att Mossle förträffliga betesmarker förr varit beväxta med bokskogar. Enligt sistnämnda karta fyllde bokskogen hela den trekant, som bildas af en linje dragen från Skåperyd mot Tjutö, sjön Vidösterns strand ned till »Rönnebäck» söder om nuvarande Ingås, hvilken bäck då var sockengräns, samt västra sockengränsen tillbaka midt för Skåperyd. Denna bokskog var endast en del af ett mycket stort bokområde, hvilket till större delen låg inom Kärda och Hångers socknar, och som närmare omtalas vid skildringen af dessa. Beskrifningen till en karta öfver Stora Hornaryd 1695 omtalar likaledes den stora bokskog, som hemmanet ägde i samfällighet med Sörsjö, Mossle by m. fl. gårdar. Man får här veta, att skogen födde 40 svinkreatur jämte smågrisar. En karta öfver samma trakt åren 1766—67 upptager som bokskog allenast ett mindre område söder om Åsen. Dock uppgifver TUNELD ännu år 1832 att »Mossle har betydlig bokskog». Numera finnes öfverhufvudtaget ingen verklig bokskog kvar, hvarken här eller på den skildrade trekanten i dess helhet. Rikligast förekommer bok i en stenig hage utmed järnvägen söder om Åminne station. Gamla enstaka bokar samt grofva bokstubbar träffas mångenstädes på åsarna längre in från sjön, där den granskog, som intog bokskogens plats, i sin ordning mestadels hunnit falla för sågen och yxan. En trakt, sydväst om Tjutaryd, som nu på intet vis gör skäl för namnet, kallas än i dag för »bokskogen.»

I norra delen af Värnamo socken saknas bok nästan fullständigt. Vid Hörle bruk planterades för ett 20-tal år sedan bokar, hvilka dock ej synas trifvas och årligen skadas af frost.

12. Kärda socken.

Så godt som hela södra delen af socknen har fordom varit täckt af bokskogar. Som sådan betecknar den ofta nämnda häradskartan öfver Östbo hela trakten öster om Vallerstads herregård, Kasse- och Bossarydssjöarna ända till Värnamo sockengräns, där Mossle m. fl. hemmans bokskog omedelbart vidtog. Söderut nådde boket långt ned i Hångers socken. Ett mindre, ehuru äfven det betydande bokområde låg mellan Källunda- och Kassesjöarna, utan att nå fram till någondera af dessa sjöar, åtminstone ej den sistnämnda. Båda

Ur Statens Skogsförsöksanstalts samlingar.

Fot. förf. juli 1907.

Fig. 4. Parti af bokskog med invandrande gran. Granen är begränsad till en lätt försumpad sänka i marken.
Källunda, Kärda s:n, Småland.

Buchenwald mit sich einnistender Fichtenvegetation. Die Fichten sind auf eine nur leicht versumpfter Bodensenkung beschränkt.
Källunda, Kärda, Småland.

de skildrade bokområdena sträckte sig ungefär lika långt i norr, de nådde knappast upp till den plats, där järnvägslinjen nu går fram.

Från år 1735 finnes en karta öfver Vallerstad Trangården. På själfva kartan finns tyvärr ej bokskogens utbredning angifven, men åtföljande beskrifning lämnar en del upplysningar, som ha intresse. Skogen och utmarken, heter det, är »commun med åtskilliga andra hemman, består dels af skogig mark, dels af slät och stenig ljungryd, dels måssar och kiärr». — — Nödig timmer finns »på de ställen, där han bäst bland bokeskogen kan växa, ållonskog till egna svin, när ållonår blifver». Likaledes fanns »något pottaskebränne af vindfälle». Man torde af de citerade uttrycken vara berättigad att draga den slutsatsen, att boken på det hela taget ännu dominerade på den skogbevuxna marken, ehuru utglesnad och starkt blandad med barrskog. I förhållande till områdets storlek var ållonbetet å detsamma tydligen magert.

Detta motsäges ej af ROGBERGS uppgift 1770, att Kärda (med Hånger) ägde skog »till nödort af Ek, Bok, Furu, Gran m. m.»

År 1814 var möjligen den egentliga bokskogen på Vallerstad skoglags utägor inskränkt till ett c:a 14 hektar stort hult på höjden sydost om Kassejön. Detta hult hörde under Bossaryd. Vissa sväfvande uttryck i kartbeskrifningen göra dock troligt, att mera bokskog funnits på marken längre mot öster. Huru än härmed kan hafva varit fallet, visst är, att Vallerstads bokskogar liksom Eds i Voxtorp genom pottaskebränning m. m. hastigt gått förgängelsen tillmötes.

Helt förintad är bokskogen likväl icke i dessa nejder. Enligt uppgift finns ett vackert bokhult ännu kvar under gården, och på den stora åsen öster om Kassejön träffas ännu h. o. d. smärre fragment af äldre bokbestånd, hvilka falla desto lättare i ögonen, som en total afverkning af barrskogen likt en förhärjande orkan dragit fram öfver trakten, kvarlämnande hyggen som i monumental utsträckning söka sin like.

Bättre än på Vallerstad har boken skonats på det västra området vid Källunda. Den här befintliga bokskogen (fig. 4) torde nu till utsträckning icke öfverträffas af någon annan inom såväl Östbo som Västbo härad. Äfven denna bokskog är likväl vida mindre nu än förr. Det är bokets västra, mot inägor och betesängar gränsande del, som är kvar, den forna östra delen har fått lämna plats för granskog, som åt detta håll omedelbart gränsar intill boket.

Äfven vid Åminne, ett stycke öster om gården, finns ett bokhult, ehuru af tämligen ringa storlek. Inga kartuppgifter lämna besked om bokens ålder och forna utbredning på denna plats, men äldre personer vitsorda, att den äfven på Åminne mark fordom förekommit i större mängd än nu. År 1832 uppgifver också TUNELD, att icke blott Källunda, utan äfven Åminne var omgifvet af ek- och bokskog.

Med undantag af ett par träd planterade vid det s. k. Krafts torp utmed vägen Värnamo—Kärda finner man knappast några bokar norr om en linje dragen genom socknens kyrka. Redan ALLVIN uppgifver, att boken ej går norr om denna gräns.

13. Hångers socken.

Socknen har fordom haft mycken bokskog. Från det stora bokområde, hvilket, som vi sett, mot 1600-talets slut fyllde ansenliga angränsande delar

af Kärda och Värnamo socknar, nedsköt i Hånger socken tvenne tungor, skilda endast af sankmarken kring Vasabro. Östra tungan nådde ända ned på »Kulla åsar» norr om Hånger bys inägor. Om bokskog på dessa höjder förmåler också ännu traditionen. Åt väster gick bokets gräns ut till förutnämnda sankmarker, förbi Odenslund och Kloen, mot öster ända ut till Vidöstern. Västra tungan nådde ungefär lika långt mot söder, d. v. s. ned till Stora Ryd, mot väster omfattande Kusåsen, Brusåsen och möjligen östra gårdarna af Fröset.

Ett annat bokområde upptager häradskartan i södra delen af socknen mellan Vidöstern och södra delen af sjön Fyllen. Bokskogen utbredde sig på höjderna söder om Sanna och på Väderås, gick i närheten af nuvarande Rådmansköp¹ ned till sockengränsen och åt öster ända till sankmarkerna vid Vidöstern. Från detta område försvann bokskogen tämligen hastigt, först från dess västra delar. En kartbeskrifning öfver Rammaköp 1721 säger, att hemmanet saknar ollonskog. Nu kvarlevande tradition omtalar bokskog blott å åsen söder om Sanna samt å den i norra delen af Erikstadsmossen utskjutande s. k. »stenudden».

Ehuru häradskartan icke upptager densamma, kan man icke betvifla, att den stora bokskog, hvilken år 1806 till öfver 100 hektars vidd utbredde sig vid västra sockengränsen mellan Fröset i norr och Röshult i söder, åtminstone delvis funnits äfven under 1600-talet. Sak samma gäller om den i det följande omtalade Askenäs-skogen.

Om vissa delar af socknens bokområden föreligger en och annan uppgift från 1700-talet och tidigaste delen af 1800-talet. Så uppgifver en karta öfver Norra Ryd 1720, att skogen och utmarken, som var samfällig med hela socknen, var »tämmeligen vidlöftig — — bevuxen dels med Bokeskog dels med Gran och En». — — Potaskebränne något litet af vindfålle til 5 Lispund.» Vid ollonår föddes på skogen »egna svin samt 50 tag-svin». En karta öfver Hångers sockens utmark år 1791 upptager tyvärr ej bokskogarne, men ett par ortsnamn på kartan, torpen Bokelund nordväst om Drakaryds gårde samt Bokenabben sydöst om samma gårde, antyda att allra senast vid denna tidpunkt bokskog funnits på eller i närheten af dessa platser. Numera finns där ingen sådan skog. På Norra och Södra Brusås ägor låg enligt en kartbeskrifning från 1794 längst i sydväst på ägorna en 33 hektar stor bokskog, sannolikt omedelbart angränsande och utgörande en del af det bokområde, som den redan omnämnda kartan öfver Frösets by år 1806 upptager. I kartbeskrifning från 1826 kallas samma trakt Brusås' »Galtahult». Från ägorna omtalas äfven andra hult, om hvilka likväl icke sägs, huruvida de utgjordes af bokskog.

Kartan öfver Fröset uppgifver också ett område på c:a 1¹/₂ hektar nordväst om myren söder om byn som »bokebackar i ängsmark».

Smärre bokhult förekomma ännu på många håll inom Hångers socken. De flesta af dessa ligga inom de områden, hvilka äfven förr bevisligen burit bok. Detta kan däremot icke påvisas beträffande ett par af bokbestånden i ängsmarken mellan Hånger bys inägor och sjön Vidöstern, och i själfva verket tyda också vissa tecken på, att dessa hult relativt nyss utbredt sig på bekostnad af kringliggande växtsamhällen.

¹ Rådmansköp är ett godt exempel på den förvanskning, som ortsnamn ofta undergå. Stället heter enligt gamla kartor Rammaköp af ordet *ramme* = kärrslåtter.

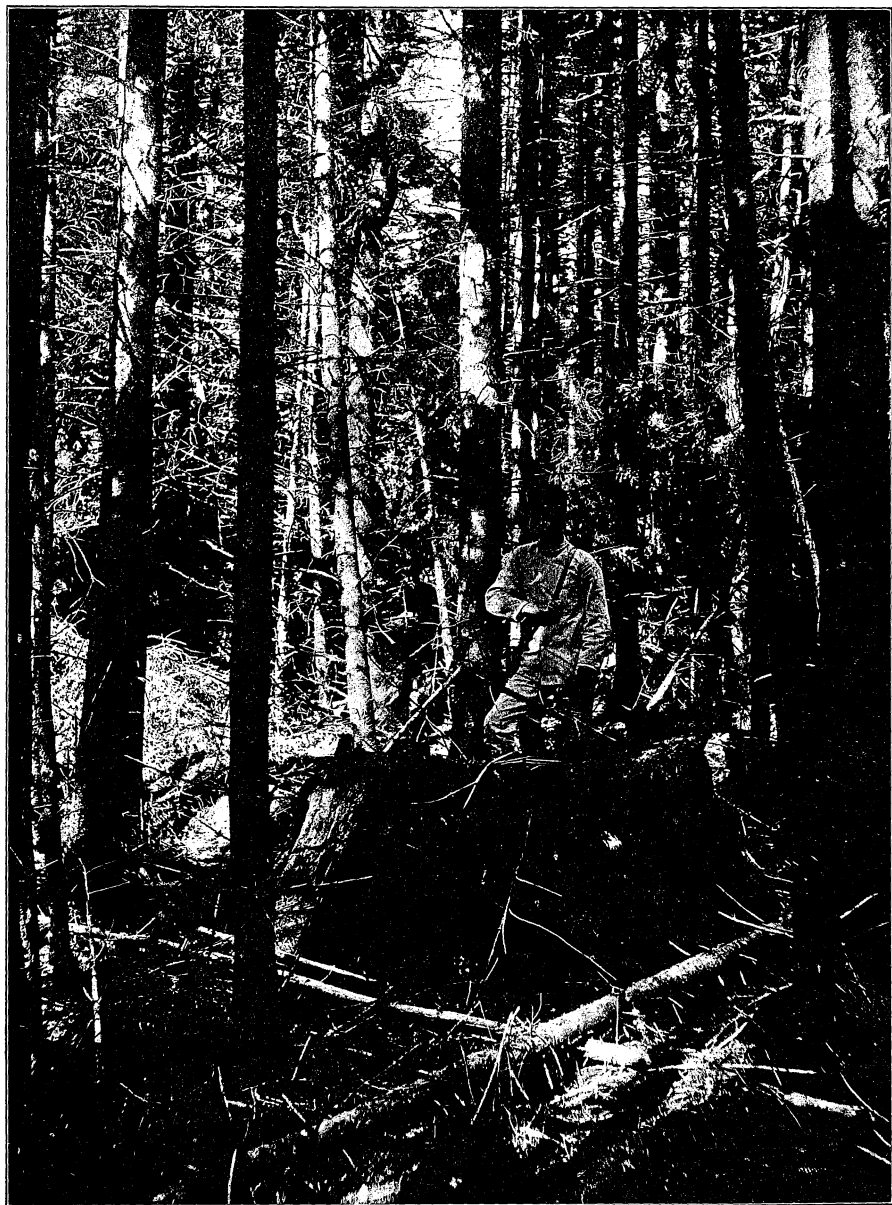
På gammal bokmark ligger ett litet bokhult, knappt 1 hektar stort, vid torpet Bredahult under Hånger Hagagård. Detta hult jämte några bokgrupper längre i norr utgöra resterna af socknens nordöstra bokområde utmed Vidöstern. Otvifvelaktigt fanns ännu för några decennier tillbaka boken här kvar på flera olika håll. Förutom på de redan nämnda »Kulla åsar» minnas äldre personer bokskog vid torpen Smedstorp, Granstorp och Norrskog, sammanlagdt på minst 20 hektars vidd, där nu till större delen gran står på bokskogens gamla plats.

På den till samma stora bokområde hörande västra tungan finnas bokbestånd nu kvar vid Brusås, Kusås och vid torpet Vrån under Norra Ryd. Bokhultet på Brusås hör till hemmanen af samma namn och utbreder sig på öfre delen af åsen till omkring $2\frac{1}{2}$ hektars vidd. Enligt uppgift har bokskogen förr haft betydligt större utbredning mot väster, den skulle åt detta håll täckt ytterligare c:a 7 hektar. Alldeles samma är förhållandet med bokhultet på Kusås, hörande till gårdarna Kylahof Lundagård, Brunnsgård och Nygård. Äfven detta hult ligger uppe på själfva åsen, är nu c:a $2\frac{1}{2}$ hektar stort, men har förr varit omkr. 10 hektar större mot väster. Bokhultet vid Vrån är omkr. $1\frac{1}{2}$ hektar stort och är en rest af en bokmark på minst 15 hektar, hvilken enligt traditionen utbredt sig längre mot öster.

Af det ansehliga bokområde, som för ett sekel tillbaka fanns vid västra sockengränsen, och hvilket måhända stod i direkt sammanhang med bokskogar i Forsheda, Torskinge och Dannäs socknar i Västbo härad, finnes nu en rest kvar i form af ett c:a 3 hektar stort bokhult under hemmanet Lund i Fröset. Hultet ligger utmed gränsen mot Dannäs, uppgifves ha en långsträckt i norr—söder utdragen form samt i öster gränsa mot öfvervägande ung granskog, i väster mot björkhagar. På den under samma gård hörande s. k. »Önsås», belägen något längre i öster och numera barrskogsklädd, vet traditionen att berätta om en c:a 10 hektar stor bokskog.

Ehuru inga kartor styrkt detta, anser jag att den smala remsa af det s. k. Askenäset, hvilken hör till Hånger socken, också är att räkna till denna sockens gamla bokmarker. Naturförhållandena på platsen bevisa detta till fullo och traditionen säger detsamma. Enligt denna senare har vid »Gökudd» längst i norr på Askenäset Hånger Byagård förr haft c:a 6 hektar bokskog, af hvilken nu knappast en enda öfverståndare återstår. Stäfverhuggning och pottaskebränning har i stor utsträckning ägt rum på den under Erikstadsgårdarna i Hvittaryd hörande delen af Askenäset. Större delen af detta fylles nu af ung, tätt och frodigt växande gran. H. o. d. i granskogen stå gamla bokar kvar och ännu talrikare äro stubbarna af samma trädslag. (Fig. 5.)

På den stora udde, hvarmed Hånger socken midt för Färgansö utskjuter i Vidöstern, förekomma bokbestånd på tre olika platser. Längst ut på udden ligger den s. k. Hultahagen, tillhörig Bya- och Backagårds ägor. På ett område af kanske 3 hektars vidd förekommer bok ymnigt med lokala ansatser till beståndsbildning. Att detta ej skett i större utsträckning, får tillskrifvas afverkningen, som påtryckt området dess karaktär af ojämn hagmark. Yngre, men renare och med mera ostörd utveckling äro de båda andra bokbestånden. Det ena af dessa, omkr. 4 hektar stort, ligger på Bya-, Skatte- och Djursagårds ägor och sträcker sig från den s. k. Elmesbeta-udden i norr mot söder längs sjöstranden. Det andra bokhultet ligger längre in på udden. nästan rakt söder om Byagården, men på Haga- och Södergårds ägor. Detta

Ur Statens Skogsförsöksanstalts samlingar.

Fot. förf. juli 1907.

Fig. 5. Bokstubbe i tät, 40-årig granskog. Stubbens öfre diameter 1,40 m. Gammal bokskogsmark på Askenäset. Hvittaryds s:n, Småland.

Alter Buchenstumpf in einer Dichtung 40 jähriger Fichten. Früher Buchenwald. Askenäs, Hvittaryd, Småland.

hult är också omkr. 4 hektar stort och består mestadels af ungt boke. Båda hulten, men i all synnerhet det sistnämnda, utbreda sig på bekostnad af kringliggande hagmark. Det är här en mer eller mindre gles vegetation af ek, björk, asp och hassel, som får vika för bokskogen.

Västbo härad.

1. Gnosjö socken.

Hvarken äldre hemmanskartor, den topografiska litteraturen eller traditionen lämna några underrättelser, som tyda på, att bokskog funnits inom denna socken. Helt och hållet saknas boken icke, men den förekommer endast i enstaka, fåtaliga exemplar.

2. Båraryds socken.

Äfven från Båraryd saknas underrättelser om bokskog i äldre tider.

Enligt uppgift förekommer dock numera ett litet hult vid Ebbebo, hvarjämte bok i enstaka exemplar träffas å hemmanen Örnaholm, Vikan och Sandshult — möjligtvis och på flera håll — inom socknen.

3. Bosebo socken.

Underrättelser, som tyda på förekomsten af forna bokskogar inom socknen, saknas.

I spridda exemplar, h. o. d. möjligen också med någon obetydlig ansats till gruppbildning, förekommer boken flerstädes inom socknen, så t. ex. å hemmanen Leabo, Näs och Törås. Vid Leabo lära finnas ett par särdeles stora bokträd.

4. Våthults socken.

Inga urkunder tala om äldre bokskogar inom denna socken.

F. n. förekommer bok i enstaka, sämre exemplar, s. k. risbogar, å Abborakull, Snolsbo och Våtsjö hemman. På sistnämnda plats berättas den vara inplanterad för c:a 80 år sedan af en bonde, som från annan trakt medfört »så mycket bokollon, som rymdes i en handske».

5. Anderstorps socken.

Boken synes här vara sällsyntare än i någon annan socken inom häradet, och intet tyder på, att förhållandena förr varit annorlunda.

Vi måste dock härvid göra ett undantag för Löfås by i sydligaste delen

af socknen, hvilken by emellertid förr räknades till Refteleds socken. En karta af år 1807 visar, att en del af södra skogen kallades »Ållonkärren,» ett namn, som möjligen tyder på en härvarande, fordomtima bokskogsvegetation. För en sådan är också platsens naturbeskaffenhet särdeles lämplig. Det är just på dylika, högt belägna kullar med brant sluttande sidor, som boken bäst håller sig kvar. Om bokskog verkligen funnits under Löfås, har den emellertid tidigt försvunnit härifrån. En karta från år 1767 angifver på denna plats endast tall- och granskog.

F. n. uppgifves boken alldeles saknas inom socknen förutom ett planteradt träd vid Östra Bohult nära östra sockengränsen.

6. Kulltorps socken.

Först i denna socken möta oss uppgifter om tillvaron af bokskog i äldre tider. En kartbeskrifning öfver Aggarp upprättad år 1685 uppgifver, att rågången kring denna gård gick förbi en viss kärrlagg i »Eckholmens bokhult». Om läget och utsträckningen af denna bokskog gifver den åtföljande kartan intet besked.

Att döma af J. DUUKERS »Special-Geographiska Carta» öfver Västbo år 1690 fanns därjämte vid denna tid en bokskog i sydligaste delen af socknen, nämligen på den skarpt markerade kulle, som ligger mellan byn Väset och Eskilstorpssjön, den senare i Bredaryds socken. Sockengränsen går tvärs öfver kullen. Det har ej varit möjligt att fastställa, när bokskogen försvann från denna plats, troligen har det dock skett ganska tidigt.

Om bokskogen vid Aggarp får man ytterligare besked i 1790 års skifteskarta öfver Albo skoglag. Här talas om en c:a 70 hektar stor »bokehage,» belägen å höjden öster om Björsbo-sjön och den norr därom liggande s. k. Björsbo-gölen. Området lades under Ekholmen och Sonakull. På den egentliga utmarken fanns däremot ingen bokskog. Man förstår detta af en något tidigare, år 1771, upprättad kartbeskrifning öfver Aggarps och Kulltorps bys samfällda utmark, hvarest det heter att »thenne skog består öfveralt af större och smärre tallskog deruti något grane är blandadt». Tydligen är det boket vid Björsbosjön, som afses i ROGBERGS beskrifning öfver Kulltorp från år 1770: »I socknen finnes en liten Bokskog, men eljest af andra slag vid hvarje hemman.» Också ALLVIN säger i sin Beskrifning öfver Västbo härad i Jönköpings län 1846 att »Kulltorps och Ekholmens byar hafva ett litet bokhult hvardera, som det tros, bland det nordligaste i Riket.»

Bokens nuvarande utbredning inom socknen är enligt uppgift följande: ett område under Sonakull och Västerhaga ägor, ett mindre under Ekholmens (= St. Åshufvuds) by samt en liten park vid Aggarp. Det förstnämnda största området ligger i östra delen af »bokehagen,» sådan den begränsats på 1790 års karta. Troligen ligger också det lilla, längre i söder belägna hultet på gammal bokmark. Däremot torde det vara tvifvel underkastadt, huruvida ej boket vid Aggarp står på förutvarande ekskogsmark, enär inga äldre kartor omtala boke öster om den bäck, som utfaller i norra ändan af Albo-sjön. En uppgift, visserligen obevisad, finnes också, att boken vid Aggarp skulle vara planterad.

Enstaka bokar förekomma här och där öfver större delen af socknen.

7. Forsheda socken.

Större delen af Forsheda socken utgöres af myrar och ur dessa uppskjutande, låga, sandiga åsar och platåer. På denna mark finner boken inga betingelser för sin trefnad och saknas också där så godt som fullständigt. Annorlunda är fallet med socknens sydöstra hörn, den högländta trakten öster om Rannäs- och Årevedssjöarne. Här är gammal bokmark, och här finna vi ock socknens nuvarande bokskogar.

De första säkra underrättelserna om Forsheda bokskogar gå ej längre tillbaka än till slutet af 1700-talet. En karta öfver Åreveds skogslag af år 1785 upptager sålunda ett c:a 36 hektar stort bokhult på åsen öster om Årevedssjön. Boket var långsträckt i norr och söder, norra hälften beskrifves som »mager betesmark med bokeskog bevuxen» under det södra hälften utgjordes af tätare slutna bokskog. Åt söder vidtog 9 och åt öster 58 hektar blandskog af bok och gran, längst i nordost beskrifves skogen på 10 hektar som »späd graneskog med något bokestänke». Beskrifningen antyder att bokskogen fordom haft ännu större utbredning mot öster och söder. En ännu kvarlevande tradition betecknar också hela trakten ända till Hångersgränsen i öster och till Dannäsgränsen i söder som gammal bokmark.

Bokskogen vid Åreved finnes ännu kvar. Ett område på kanske 10 hektar längs åsryggen är f. n. bevuxet af tät ungbok under gamla boköfverståndare. Boken visar tendens till ytterligare spridning i gårdesmarken mot väster och söder, likaså på afverkad granmark åt sydost.

Ett annat gammalt bokområde låg mellan Källunda- och Rannässjöarna och hörde hufvudsakligast till det gamla herresätet Rakaryd (nu Schedingsnäs). I nyssnämnda kartbeskrifning öfver Åreveds skogslag uppgifves, att å ägorna öster om Rannässjön och norr om Årevedssjön fanns »bokestänke» i gran- och furuskog. En annan karta, öfver Forsheda bys skog och utmark år 1789, talar om »Schedingsnäs-moen,» belägen nordost om Rannässjön, såsom beväxt med bok- och granskog. Att boket ännu måste ha utgjort en ej oväsentlig del af vegetationen, därpå tyda de vid skiftet träffade bestämmelserna om ollonbetet. Härom sägs: »— — varandes ock aftaladt att, när Gud gifver ållon å bokskogen, då ingen af förbenämnda byar förtar skogen, utan så mycket den kan tåla efter desse skillnader, så att icke den ena byen den andra genom för många svins intagande må præjudicera.» Ännu mera bok fanns troligen redan då i hagarna öster om den egentliga skogen. Det är på denna mark, synnerligast på kullen vid torpet Warpet, som Schedingsnäs nu har sin bokskog.

Den nuvarande bokskogen, som mestadels är medelåldrig eller ung, går knappast väster om vägen Forsheda—Åreved, men utbreder sig däremot till åtskilliga hektars vidd öster därom, på ömse sidor om utfartsvägen från herregården. H. o. d. i boket finner man grupper af äldre, döende björkar, och synbarligen vinner bokskogen fortfarande terräng i ek- och björkhagarna vid norra kanten af beståndet. Måhända har denna bokskog delvis människohjälp att tacka för sin nuvarande utbredning. Man vet nämligen, att en af Schedingsnäs' förra innehafvare på ett för sin tid ovanligt sätt vårdat sig om bokskogen. I protokoll hållet vid årsmötet med Jönköpings Hushållningssällskap den 16 januari 1827 och publicerad i dess handlingar heter det sålunda: »— — Under den allmänt öfverklagade vanvården med häradets bokskogar,

hade Com:n med tillfredsställelse erfarit att Ryttmästaren LILLIENBERG, som är ägare af betydligare bokskogar både inom Östbo och Wessbo härader, icke allenast handhafver en ändamålsenlig hushållning med de gamla träden, utan ock anlagt planterhagar, der de späda bokplantorna omsorgsfullt vårdas för att bereda tillgång på detta ädla trädslag äfven för en aflägsnare framtid.» I sin Beskrifning öfver Västbo 1846 uppgifver ALLVIN att »Schedingsnäs har — — mycken skog, deribland äfven bok».

I beteshagarna söder om gården utmed västra sidan af Källundasjön ända bort till Åminne ägogräns finner man öfverallt enstaka, gamla bokar. Om denna trakt förr varit rikligare bevuxen med bok än nu, är ovisst, men traditionen påstår att så varit fallet. Anmärkningsvärdt är, att också den förut omtalade trakten närmare Rannässjön, hvilken trakt nu kallas »Illveden», fullt riktigt utpekas som gammal bokmark, ehuru numera på sin höjd multnande bokstubbar stå att finna i den grofva granskog, som intager platsen.

8. Bredaryds socken.

Äfven denna socken upptages till ansenlig del af sådana marker, som äro mindre tjänliga för bok. Någon större utbredning inom socknen synes detta trädslag icke heller haft i senhistorisk tid. Minst frostländig är otvifvelaktigt socknens norra, starkt kuperade del, hvilken ligger utanför de stora myrnarnas verkningskrets.

Det är också här, som en karta öfver Eskilstorp af år 1685 utpekar socknens forna bokskogar. Om en af dessa, som täckte »Gräfvingsåsen» norr om Eskilstorpsjön, där stället Hultet nu ligger, är redan förut taladt. Detta boke gick nämligen delvis in i Kulltorps socken. Bokskog klädde också den höga kullen längre i väster och har tydligen gifvit namn åt det tätt nedanför kullens sydslutning belägna stället Böket. (Stället finnes utsatt på 1685 års karta och skrives här Böök). Från båda dessa platser är bokskogen försvunnen.

Ännu år 1770 uppgifver ROGBERG, att Bredaryd har »några enskylte skogar af Bok, Ek, Furu m. m.» ALLVIN nämner 1846 ingenting därom. F. n. bildar boken inga bestånd i denna socken, förekommer endast i enstaka exemplar och äfven som sådana nästan uteslutande i socknens norra delar.

9. Refteleds socken.

Refteled har förr varit en af de bokskogsrikaste socknarna i hela häradet. Detta gäller dock uteslutande om socknens södra del, som är småkuperad och rik på smärre sjöar. Norra delen, där smala sandiga åbäddar slingra sig fram mellan stora myrvidder, har i senare tid alldeles saknat bokskog. Gränsen mellan dessa båda, helt olikartade områden går något norr om järnvägslinjen Refteled—Smålandsstenar.

Enligt DUUKERS karta öfver Västbo 1690 utbredde sig en »Stor Booke-skogh» i västra delen af Refteled samt angränsande kant af Villstads socken. Bokområdet sträckte sig kring Hallasjön i söder, omfattade Ko-, Säf- och Iglasjöarna samt nådde i norr upp till de stora myrarna väster om Väboholm. Åt öster gick boket fram till Replinge- och åt väster till Fällinge-

gårdarna. Om läget af de olika bokhulten inom detta område samt om deras fördelning mellan gårdarna gifva flera hemmanskartor närmare besked.

Söder och öster om Hallasjön lågo flera bokhult på den gemensamma utmarken till Östra och Västra Vimmelstorp, Remb, Kulla, Hult m. fl. gårdar. En karta af år 1723 upptager sålunda norr om Ö. Vimmelstorps inägor »ett litet bokehylte, — — som kan föda 4 svin, när ållonår infaller». Vimmelstorps nuvarande bokskog, hvarom längre fram skall talas, är en återstod af detta hult. På åsarna och kullarna vid sjöns sydända lågo 4 stycken bokhult: »Högansås», »Flahultet», »Tåpphultet» och »Tackehultet» samt något längre i söder på mark, som nu räknas till Långaryds socken, »Rödhyltan.» På dessa bokskogar kunde under ållonår intagas 8 svin från hvarje gård, inalles 60—70 svin.

En skifteskarta af år 1765 öfver Replinge skoglags samfälda utmark beskriver till en del samma trakt, hvarom nyss talats, men därjämte ett anseeligt område norrut från Hallasjön. Hulten söder om sjön nämnas icke längre, men öster om Hallasjön fingo Vimmelstorpsgårdarna 13 hektar »boke- och björkesly» samt Sännaryd 11 hektar »mäst bokeskog.» Skatekull fick söder om Kosjön 5 hektar mark »med Gran och någon Bokeskog», Kulla sydväst om samma sjö 6 hektar bokskog samt Yrhult och Sännaryd hvardera 3 hektar ren bokskog bredvid samma skifte. Öster om sjön fick kronohemmanet Kohult c:a 26 hektar »späd Fur- Björk- samt vacker Bokeskog».

Längre i norr mellan Ko- och Säfsjöarna utbredde sig ett stort område med öfvervägande bokskogsvegetation. I västra kanten af detta område, invid den s. k. Lillsjön strax söder om Säfsjön, fick frälsehammanet Tången $2\frac{1}{2}$ hektar bokskog samt längre mot öster ytterligare ett skift på $6\frac{1}{2}$ hektar med »Gran- och Furu- och något Bokeskog». Söder och sydväst om Säfsjön fingo Vimmelstorpsgårdarna $7\frac{1}{2}$ hektar, Rembs länsmansboställe $6\frac{1}{2}$ hektar samt Skatekull $10\frac{1}{2}$ hektar bokskog. I den sistnämnda skiften hade också Galtås-hemmanen del. Norr om Kosjön hade vidare gårdarna i Replinge Öfre och Nedre by tillsammans c:a 65 hektar »Boke-, Gran- och Tallskog, större och mindre» och väster om gården hade Hult 5 hektar »mäst Boke- och någon Granskog». Tillhopa bildade alla dessa skiften en slutenskog på närmare 100 hektar, hvari boken afgjort dominerade.

Ett stycke längre mot öster — söder om Torp — fick Hult en friliggande, $10\frac{1}{2}$ hektar stor skift med »Bok-, Gran- och Björkeskog». Om denna skift står i kartbeskrifningen antecknadt, att den »säges förr hafva varit ängjärde».

Ett ännu större bokområde än det nyss nämnda på 100 hektar utbredde sig längre i norr. Detta område gränsade till Sibbo inägor i söder samt nådde något nedanför Stora Iglasjön, hvilken förofrigt jämte Jordsbo inägor bildade gräns mot öster. Mot norr utgjorde en del mossar och vatten samt Stålebo inägor gräns och åt väster sockengränsen. Vid slutet af 1600-talet nådde bokskogen dock, såsom häradskartan antyder, in på Fällinge marker i Villstad och, som vi framdeles skola finna, spelade boken här en stor roll ännu långt senare. Kartbeskrifningen från år 1765 uppgifver, att Skatekull fick 30 hektar »Gran, Furu och något Bok» söder om Iglasjön samt Torp längre i öster 41 hektar »Gran-, Furu- och Bokeskog.» Återstoden af området utgjorde renare bokskog och var enligt en karta af år 1793 samfälliga s. k. hopaskiften till Vä skoglag. Boket uppdelades i flera hult:

»Sibbo-», »Wiboka-» och »Hoahultet,» hvilka tillsammans omfattade omkr. 67 hektar.

Ännu längre i norr, mellan Stålebo inägor och de stora myrarna i norr och nordost, låg slutligen en tredje bokskog, också den tillhörig Vä skogslag. Till beskaffenheten var denna bokmark något sämre än den föregående, men af betydlig storlek, drygt 120 hektar. Boket delades i »Jordsbo-», »Ås-» och »Sönnershulten.»

Af 1793 års karta synes också framgå, att bok till betydlig del funnits i beteshagarna till Vä by.

Utanför det stora bokområdet i västra delen af socknen funnos ett flertal smärre hult. Det nordligaste af alla dessa torde varit det, som enligt kartor af 1760 och 1792 låg i södra ändan af Hakarps bys ägor på en bergkulle, nästan rundt omkring omgifven af sankmarker. Skiften kallades »Näset» och var 15—20 hektar stor. År 1760 beskrifves den som »ett bokhult, med slätterkiärr och bergbackar ömsom,» samt 1792 såsom »gamalt bokhult, godt och mustigt hårdvallsbete».

Hylte och Björnaryd hade enligt karta af 1721 sin utmark gemensam med Staffänsbo, Kullabo och Råsa i Kållerstads socken. Skogen låg mellan dessa gårdar och utbredde sig inom båda socknarna med längsriktning nord-öst — sydväst utmed en liten göl väster om nuvarande Nöbbeled. Den bestod säkerligen ej uteslutande af bok, men kunde vid infallande ollonår föda gårdarnas egna svin.

Ett annat skogslag bildades af Attaryd, Boaryd, Bäjaryd, Stora och Lilla Segerstad samt Hensjö. En karta från år 1685 öfver Stora Segerstad upp-tager en bokskog på södra delen af ägorna, väster om torpen Kylebo och Hässletorp. Skogslagets samfälda utmark beskrifves på tre stycken kartor från år 1729 som en vidlyftig och stenig ljunghmark, endast till mindre delen beväxt med »furu och gran samt något boke ibland i hulten». Ollonbetet räckte med nöd till gårdarnas egna svin, när ollonår inträffade, och »pottaskebrännet var af intet värde». Boket förekom på 2 små hult, af hvilka det ena torde varit det på 1685 års karta omnämnda, söder om Segerstad belägna. Det andra kallades »Bäjarydshult» och låg väster om gårdarna med samma namn. Något boke fanns också i hagarna. Af en senare beskrifning från åren 1775—76 öfver samma skogslag framgår, att »Bäjarydshult» då ännu fanns kvar. Ett område på c:a 27 hektar väster om in-ägorna hade nämligen »mäst bok, dock fins däri mindre gran och furu — — —». Det gamla bokhultet söder om Segerstad synes däremot nu vara alldeles sprängdt. Skogen på denna plats bestod öfverallt af blandskog, om ock af växlande beskaffenhet. Somligstädes beskrifves den t. ex. såsom »större och mindre gran med några få bokar».

Midt för Hensjö, men väster om sågbäcken fanns år 1816 också ett litet bokhult på knappast $\frac{1}{2}$ hektar. Hultet hörde till Horssöja i Kållestad socken, men platsen för detsamma ligger nu inom Refteled socken.

Slutligen hade vi söder om Haga by, midt för nuvarande stället Skiften, ett bokhult, i hvilken en del af Väcklinge och Haga gårdar år 1764 hade del. På en senare kartbeskrifning från år 1822 nämnes icke detta boke, men en del af eckbackarna söder om Haga kallades då ännu för »Bökeliën».

Bredvid den detaljkunskap öfver socknarnas forna bokskogar, som landtmäterihandlingarna gifva, är den äldre topografiska litteraturens besked här-

öfver i regel af föga intresse. ROGBERG nämner sålunda år 1770 om Refteleds skogsförhållanden endast följande: »Stora skogar finnas här icke; likväl tillräckeligen af Furu, Gran, Björk; litet Ek och jämväl vid några hemman Bok.» Af större intresse är ALLVINS »Beskrifning till en öfver Refteled socken författad Charta» i Jönköpings Hushållningssällskaps handlingar år 1819. Häri heter det bl. a.: »Skogarne hafva ända sedan Swedje-Bränåldern ingick, betydligt försvunnit, dertill Nybyggen och Getafelv i sin mon bidragit. Boken, hvaraf icke ringa funnits i Socknens södra skogar, har nu till det mästa äfven försvunnit i wed och potaska.

Då potaskan är och alltid lär bli en Courant handelsvara, borde Boken, som i Socknen växer till anseelig höjd, ådraga sig en större uppmärksamhet; men att vårda eller uppmärksamma detta träd, är ingenstädes påtänkt, och mig wetterligen finnes inom Socknen, knappt i Häradet, någon större samling af telningar eller unga Bokar, såvida ej i de dertill mindre tjenlige Vimmelstorps inägor». Om de olika gårdarna i socknen upplyses, att Strands säteri och Ölmestads by sakna bok, Väcklinge by — »ett och annat bokträd finnes ännu kvar», Haga — »något bok», Hensjö — »behöfligt förråd af — — bok», Replinge — »Skog af fur, gran och bok, har fordom varit anseelig, men är nu mycket förstörd», Vä by — »Skog af bok, fur och gran till husbehof». Som vi finna fanns boken, trots Allvins klagan öfver dess starka tillbakagång, fortfarande kvar på somliga ställen i socknen.

Nu befintliga bokbestånd inom Refteleds socken äro enligt uppgift fyra stycken, nämligen följande: En bokskog på omkr. 6 hektar öster om Replinge. Detta boke synes vara en nybildning i gärdesmarken intill gårdarna och har ingenting att göra med byns forna stora bokskogar, hvilka lågo väster ut från inägorna. Vimmelstorps bokhult, c:a 5 hektar, ligger på södra delen af ett fordom större bokområde norr om gården och omgifves äfven det af löfskogsmark. Bokhult under Bjärnaryd, omkr. 1 $\frac{1}{2}$ hektar stort och beläget norr om en liten göl i närheten af Nöbbeled. Detta hult torde ligga på gammal bokmark. Hensjö bokhult, omkr. 1 hektar stort, uppgifves ligga söder om gården af samma namn, intill Gårdsjön och synes vara en nybildning på gårdens gärdesmark.

10. Villstads socken.

Det äldre kartmaterialet från Villstads socken är icke synnerligen rikt. De första uppgifterna om belägenheten af socknens bokskogar gifver 1690 års häradskarta, i det att tvenne af de största bokområden, som ifrågakarande karta upptager, till en del falla inom denna socken.

Ett af dessa områden, hvars större del kom på Refteleds socken och redan blifvit skildradt under denna, sträckte sig, såsom förut blifvit nämnt, något in i östra delen af Villstad, nämligen på Fällinge mark. Hur pass anseeliga bokskogarna här varit i slutet af 1600-talet, känner man visserligen icke, men vet, att Fällinge haft ollonskog icke allenast för egna svin, utan jämväl genom servitut varit förbundet att mottaga sådana från andra gårdar. Rättighet till fritt ollonbete på Fällinge skog hade så t. ex. hemmanet Höga-

kull, beläget på närmare $1\frac{1}{2}$ mils afstånd från byn.¹ Då utmarken år 1776 skiftades, bestod skogen af »smärre gran och någon furuskog» och var öfverallt, så när som i några få skiften, blandad med bokskog. Ett mindre, från den stora skogen skildt bokhult på högst 30 hektar synes ha legat i »Östre oxhagen» sydväst om byn och ej långt från en större, skarpt markerad krökning af Nissa-ån. Detta hult lades till Ålebo. En bestämmelse i skifteshandlingarna att »den gård, som ej får någon bokskog uti sin skift, tilldelas något af Bockalidarne», tyder onekligen på, att äfven ifrågavarande plats, som var 11 hektar stor och belägen på en kulle väster om gölen vid Yrhult (i Refteleds socken), varit beväxt med bok.

I en sockenbeskrifning af år 1827 skrifver ALLVIN, att »bokskog finnes endast på 6 à 8 hemman² i Willstad Socken och för närvarande mest på Fällinge Lunnagårds ägor, men i allmänhet ej till den mängd, att svin kunna gödas af ollonen — —».

I strödda exemplar förekommer boken fortfarande allmänt å Fällingegårdarnas utmarker såväl norr som söder om Hallaberg, så t. ex. å F. Bruns gård, Lunnagård, Hulegård m. fl. Smärre ansatser till beståndsbildning lära förekomma å sistnämnda gårds äfvensom på Tronebo ägor i socknens sydöstra hörn.

Det andra af den Duukerska häradskartans stora bokområden utgjordes af gränsmarkerna mellan Villstads, Södra Hestra och Långaryds socknar. Större delen af detta område föll inom förstnämnda socken, hvarest bokskogen vid slutet af 1600-talet synes haft sin utbredning hufvudsakligen på Ekebäckshults, Norra och Södra Fägerhults, Svenshults, Skeppshults och Böларыds ägor. Redan hundra år senare måste boken varit försvunnen från samma hemmans utmark eller där spelat en mycket underordnad roll. En karta och beskrifning från åren 1796—1799 öfver dessa m. fl. hemmans utågor nämner ingenting om förekomsten af bokskog. Marken bar nu »fälleskog», »svedjeskog», »ung skog af furu och gran»; en ej ringa del var ljungryd. För närvarande har denna trakt ren barrskogskaraktär, och något minne af de forna bokskogarna fortlevver ej ens i traditionen.

Under Stora och Lilla Haghult ha för mindre än en mansålder tillbaka funnits bokskog på åtminstone trenne olika platser. Dels nämligen på den af myrmark omgifna åssträckningen väst-nordväst om förstnämnda hemman samt — i ringare utsträckning — norr om gården, dels ett tämligen betydande hult på åsen rakt söder om Lilla Haghult. Detta senare boke afverkades först på 1880-talet, hvaremot Stora Haghults bokskog synes varit borta redan före år 1865. Vid denna tid hade åsen väster om gården redan börjat antaga barrskogskaraktär.

Bokskog fanns ock af gammalt vid Källåkersskog. En karta af år 1815 visar två stycken hult, det ena, östra bokhultet, på närmare 3 hektar och det andra, västra bokhultet, på $3\frac{1}{2}$ hektar. Af båda finnas ännu delar kvar. Det östra hultet täcker nu en långsmal yta med sträckning nordost-sydväst längs ryggen af en ås, som framgår mellan Källåkersskogs östra och västra gårdar. Det egentliga bokbeståndet, som är fördeladt mellan tre olika ägare,

¹ Såsom en kuriositet kan nämnas, att Fällinge under 1600-talet hade köpingsrättigheter, utfärdade på samma gång som privilegierna för Värnamo köping.

² De åsyftade hemmanen måste vara: Fällinge, Haghult, Källåkersskog, Isberga, Sännås, Trehörnahult, Arenäsholm samt möjligen Slåhult och Vippershult.

är f. n. kanske $1\frac{1}{2}$ hektar stort. Förminskningen sedan år 1815 orsakas af betydande utfällningar, hvarigenom beståndets västra bryn alltjämt flyttats inåt. Än starkare har det västra bokhultet förminskats. Af detta återstår nu endast en dunge på omkring $1\frac{1}{2}$ hektar vid torpet Bokelund. Där boken afverkats, uppkommer hufvudsakligen björk med inblandning af barrskog. Talrika ungbokar förekomma, men deras utveckling hindras i regel af den starka betningen.

Enligt traditionen fanns fordom bokskog på den lilla skarpt markerade kulle, som ligger midt emellan Mulakull och Isberga.

Till traditionen äro vi också — i brist på äldre kartmaterial — delvis hänvisade, då det gäller att bestämma platsen för Isberga forna bokskogar. Gamla personers utsago i förening med de synliga spår af uråldrig bokvegetation, som ännu förefinnas, antyda, att gårdens berömda ollonskogar legat norrut, dels på de låga åssträckningar, som i väster och norr begränsas af den i sjön Sögen utfallande ån, dels på höjderna längre mot nordväst ända upp mot Löpåkra. Att Isberga bokskogar måste varit betydliga, inser man däraf, att godset var skyldigt att vid infallande ollonår mottaga svin äfven från andra gårdar. Så uppgifva handlingar från 1720-talet att Ihlabäck »efter gammalt bruk» hade rätt att sända 12—16 svin till Isberga samt att Långshult (i Burseryds socken) fick ditsända egna svin. Säkerligen voro dessa gårdar långt ifrån de enda som vid Isberga åtnjöto dylik betesrätt. Ännu år 1846 uppgifver ALLVIN, att »Sännås och Isberga hafva — — mycken skog, däribland äfven bok». Föröfrigt säges om detta trädslag att det »blir här, som annorstädes, allt mera sällsynt». — Numera finnas inga bokbestånd kvar på gårdens marker.

Det område af Villstad, som jämte Fällingegårdarne i sydöst, haft mest bokskog, är otvifvelaktigt socknens nordvästra del. I denna trakt, som är synnerligen rik på branta kullar och åsar med däremellan liggande dalsänkor, sjöar och smärre sankmarker, har så godt som hvarje gård under någon period haft bokskog. En med trakten sedan gammalt väl förtrogen person skrifver sålunda: »Byarna Yxebo, Krufvebo, Arvidabo, Sännås, Trehörnahult med närgränsande hemman hafva haft godt om bokskogar, men hvar de legat kan jag ej bestämdt på kartan utpricka — —.» Då jämväl dokument från äldre tider saknas, kunna här blott enstaka fragment af denna trakts bokskogshistorik framläggas.

Ett betydande bokhult fanns ännu i mannaminne kvar under Arenäsholm, på åsen norr om gården mellan Säf- och Harsjöarna. F. n. synes boken ej där bilda bestånd, men förekommer alltjämt ymnigt å inägorna.

Den största af socknens nuvarande bokskogar uppgifves också ligga i denna trakt, nämligen på gränsen mellan Sännås', Rocknås, Sjöalids och Löbbo Södergårds ägor.

Öster om Yxebo på omkr. 1 km:s afstånd från byn skall ett litet bokhult ännu stå kvar. Andra bokhult ha för kort tid sedan funnits, det ena vid Wipperhults soldattorp, söder om inägorna, det andra öster om Trehörnahults soldattorp. På båda platserna har afverkningen gått hårdt fram.

Ett mindre, omkr. 1 hektar stort bokhult skall slutligen finnas under Norra Slåthult, nämligen på sluttingen af en kulle väster om ån. Denna plats kallas på en karta af år 1817 »Götåsarne», utan angifvande af platsens beskaffenhet i öfrigt.

Gruppvis och i enstaka exemplar förekommer bok allmänt å inägor och hagmark till de flesta hemmanen inom socknen.

II. Burseryds socken.

Om bokskogens forna utbredning inom Burseryds socken föreligga mycket sparsamma underrättelser. Ett flertal hemmanskartor från 1700- och tidigare delen af 1800-talet, nämligen öfver Norra Stafsås 1723, Önnabo och Långshult 1727, Mörkebo 1729, Burseryds Prestgård och Kullabo 1797 samt Stubba-kull och Burseryds Stom 1832, gifva ingen antydning om att bok funnits på ifrågavarande hemmans utmark; i ett par fall nämnes t. o. m. uttryckligen att så ej varit fallet. Om Långshult uppgifves, att hemmanet »efter urminnes bruk och häfd» hade ollonskog på Isberga skog (i Villstads socken) till egna svin, när ollonår inföll, »men intet pottaskebränne».

Endast en karta från år 1685 öfver Mölneberg visar, att ett större bokhult då fanns straxt öster om Påbosjön och norr om Ösjön. På en karta 1831 öfver Lida skogslag, dit äfven Mölneberg hörde, upptages samma trakt som »odalhagar». Så benämnes också den starkt kuperade trakten mellan Mölneberg och Åsberg, hvilken af traditionen äfvenledes utpekas som gammal bokskogsmark. Någon afgjord motsägelse behöfver knappast föreligga mellan dessa uppgifter. Tvifvelsutän hade de starkt utglesnade ollonmarkerna ofta nog närmast karaktär af hagmarker med en mer eller mindre dominerande bokvegetation.

Som gammal bokmark betecknar också traditionen ett större område invid sjön Fegen omkring nuvarande Svanviken och Södra Påbo. Riktigheten häraf har icke kunnat genom äldre kartor utrönas.

Att bok emellertid vid slutet af 1700-talet fanns på flera håll inom socknen framgår af ROGBERGS uppgift att »några små skogar af Bok och annan nödig fånge-skog finnes gemenligen vid alla gårdar». ALLVIN har inga uppgifter om bokskogen i Burseryd.

Om socknens nuvarande bokförekomster har följande meddelats. Smärre hult förekomma eller ha nyligen förekommit på åtminstone 5 olika platser. Mellan Påbo och Röshult vid torpet Smulebo under sistnämnda gård uppväxer ett hult af ännu helt ung bok, likaså under Mölneberg vid norra stranden af Ösjön. Båda dessa hult ligga vid respektive norra och södra kanten af Mölnebergs forna bokområde, sådant det begränsas på 1685 års karta. Äfven på andra ställen i löfhagarna till denna gård är ungboket stadigt i utbredning och tillväxt, hvadan ännu flera hult här troligen komma att uppstå. Ett litet, illa medfaret bokhult, ligger vid torpet Bultåsen sydost om Lilla Kätabo. Ett annat hult har för icke länge sedan funnits vid Stora Holgryte, men lär nu vara nedhugget. Slutligen finnes ett hult af ungbok vid Önnabo, nordväst om gården. Detta har uppvuxit på gärdesmark, hvilken år 1832 angifves såsom »Önnabo backar». En liten bokdunge uppgifves också från Angsås. På åsen söder om denna gård fanns i slutet af 1700-talet en liten bokskog, som dock låg på andra sidan om sockengränsen och hörde till Bökelund och Bockshult i Sandviks socken.

Spridd eller möjligen h. o. d. gruppvis förekommer bok mångenstädes i Burseryds socken. Talrikast förekommer den i den starkt kuperade trakten väster om vägen Hestra—Håksvik, så t. ex. i hagar och gärdesmark vid

Ur Statens Skogsforsöksanstalts samlingar.

Fot. förf. juli 1907.

Fig. 6. Ung bok uppvuxen kring likåldriga eller något äldre björkar. (Å bilden äro 3 björkar synliga.) Östra kanten af bokdungen vid Bockshult, Sandviks s:n, Småland.

Stangenholz von Buchen zwischen gleichaltrigen oder etwas älteren Birken aufgewachsen. Bockshult, Sandwik, Småland.

Knafrabo, Påbo, Mölneberg, Åsberg, Kätabo, Lida, Betarp. I östra delen af socknen uppgifves bok förekomma vid Hällabäck, Götsbo, Frosnäs —

tämligen talrikt — samt Pilagården. På sistnämnda ställe tros den dock vara planterad.

12. Sandviks socken.

Det största af socknens forna bokområden torde varit det, som år 1685 fyllde hela sydvästra delen af Sandviks säteris ägor längs stranden af sjön Fegen. Bokskogen nådde i norr ungefär i jämnhöjd med Spångalyckan, i söder midt för Ytter-Backa på andra sidan om sjön.

Bok fanns också i beteshagen norr om sätesgården, men närmast norr om denna låg då en åtminstone öfvervägande öppen ängsmark. Det är på denna mark, som gårdens nuvarande vackra bokhult invandrat. Detta har säkerligen utvecklats sig från boket i hagmarken längst i norr samt efter hand utbredd sig mot söder. Härvid har åtminstone på senare tid människan trädtt hjälpsamt till. F. n. når boket nästan ända fram till hufvudbyggnaden. I den yngre, södra delen af hultet kvarstå åtskilliga ekar, hvarjämte en mängd förut befintlig äldre björk och gran här uppgifves hafva blifvit utfälld under de sista 20 å 25 åren.

Som gammal bokmark utpekar traditionen vidare åssträckningen längs norra stranden af sjön Hurfven. Att bok rikligt förekommit åtminstone på södra delen af denna ås, framgår af en kartbeskrifning från åren 1793—94 öfver Finnanäs' Norre- och Södergård. Ifrågavarande skifte bar då »timmer-skog af mogen Furu, Gran och Boke».

ROGBERG omtalar år 1770 att säterierna Mjöhult och Sandvik hade »godt Fiske och i synnerhet god Bokeskog».

Öster om sjön Hurfven under hemmanen Björnakull och Hörebo ligga nu ett par bokhult af ringa storlek. Straxt väster om förstnämnda gård växer längs en ås boke på kanske 3 å 4 hektar och på toppen af en kulle rakt söder om gården finnes ett typiskt relikhult af bok, kanske 1 hektar stort. Detta boke har varit större, men södra delen har för några få år sedan nedhuggits. Bokhultet omgifves af ung barrskog och björk, hvilka också invandra i den utglesnade bokdungen. (Fig. 17.) Vidare uppgifves ett litet bokhult på 1 hektar ligga närmare sjön under Hörebo, emellan detta ställe och Tångabacka.

Ett gammalt bokområde fanns också i socknens östligaste hörn under hemmanen Bökelund och Bockshult. En karta från år 1794 upptager dels ett hult på c:a $3\frac{1}{2}$ hektar på höjden norr om gårdarna, dels ett mindre söder om Bockshult. Detta sista hult var endast $1\frac{1}{2}$ hektar, men en liten rest af detsamma finnes ännu kvar alldeles invid och söder om vägen. (Fig. 6.) Förr gick hultet också till en del norr om denna, men här är nu öppen odlingsmark. Kvarvarande stubbar visa, att bokskogen fallit för människohand. Enligt traditionen skulle bokskogen haft en betydligt större utbredning, så t. ex. täckt kullarna mellan Bökelund och Grabbelund. Riktigheten häraf har icke kunnat bevisas, 1794 års karta angifver tvärtom, att utmarken utanför nyssnämnda bokhult då var beväxt med ljung.

Enstaka bokar, ofta af betydande storlek, träffas mer eller mindre allmänt så godt som öfver hela Sandviks socken. Rikligast förekomma de i närheten af sådana lokaler, där boken ännu bildar eller fordom har bildat bestånd, så t. ex. i inägora till Lilla Holgryte, Mjöhult, Sandvik, Rosendal, Finnanäs, Hörebo, Bökelund och Bockshult.

13. Gryteryds socken.

Gryteryd socken har fordom varit mera skoglös än nu. Kartbeskrifningarna från 1700-talet gifva bilden af en mager skogfattig bygd med någon ringa barr- och björkskog på hemmanens utägor, hvilka för öfrigt till större delen utgjordes af kala ljungryar. Också säger ROGBERG om denna samt den angränsande S. Hestra socken, att »på skog är icke mycken tillgång».

Det saknar ej sitt intresse att iakttaga, hur socknens kala ljungriddar efter hand klädas med skog. År 1827 uppgifver sålunda ALLVIN i en beskrifning i Jönköpings Hushållningssällskaps handlingar öfver Hestra och Gryteryds socknar, att trakten är »i allmänhet skogbevuxit med smärre qwallig barrskog. — — Äfven finnes någon bokskog.» I A:s beskrifning öfver Wästbo härad år 1846 sägs om Gryteryd, att »skog har allmogen tillräckligt, deraf äfven bok».

Några smärre bokskogar har socknen sålunda haft, och den första uppgiften om dessa träffas i en karta och beskrifning öfver Landeryds skoglag år 1776. Detta skoglag omfattade bl. a. den kil, som Gryteryds socken nu nedskjuter sydost om Sjöagärdesjön, hvarigenom en liten del af S. Hestra socken med Kindhultsgårdarne helt afskiljes från den öfriga delen af socknen. Dessa gårdar samt likaledes Sjöagärde hörde äfvenledes till Landeryds skoglag. Här fanns då, mellan Sjöagärde och den stora myren i öster, en bokskog på c:a 30 hektar. På en skarpt markerad kulle ett litet stycke söderut invid Norra Kindhults soldattorp låg ett annat, mindre bokhult. Såsom sockengränsen nu är dragen, ligger endast denna kulle inom Gryteryds socken. Bokskogen på dessa platser beskrifves dels såsom »vacker bokeskog med någon gran och eneskog», dels som »gles bokeskog». Området närmast i väster var »med ene-, gran-, furu- och någon bokeskog» bevuxet, längre bort utbredde sig en c:a 120 hektar stor »ljungryd med ene, gran, furu samt något stänke-boke». På slutningen mellan Kindhult och Wäster-ån var ett område på 27 hektar beväxt med »bok-, björk- och hasselskog».

En karta från år 1815 öfver Hornabergs, Timershults och Bäckes utmark upptager ett bokhult, »Hultåsen», på $5\frac{1}{2}$ hektar söder om sjön Holken. »Hultåsen» synes sammanfalla med det nuvarande bokhultet vid Holtzlida.

Ett annat gammalt bokområde låg under Röshult, Risås m. fl. gårdar något norr om socknens kyrkplats. En karta af år 1818 upptager c:a $2\frac{1}{2}$ hektar mellan Risås och Röshult som bokhult. Trakten nordväst om detta ända upp till Gölghult kallades »Åshultet» och var — efter landtmäterigraderingen att döma — troligen en något sämre blandskog af bok och barrträd. Under Södra Röshult finnes boket ännu kvar. Det nuvarande hultet uppgifves vara c:a 2 hektar stort och synes i förhållande till 1818 års bokskog något förskjutits mot öster.

Som gammal bokskogsmark angifves också höjden öster om Barslida, med hvad rätt har ej kunnat fastställas.

Förutom de redan nämnda bokhulten vid Holtzlida och Röshult finnes f. n. också ett tredje bokhult i socknen, öster om Södra Eldshestra. Detta boke är troligen relativt ungt, ty den plats, på hvilken det nu är beläget, betecknas på en karta af år 1816 såsom »ekebackar».

14. Södra Hestra socken.

Hvad som i allmänhet blifvit sagdt om skogsförhållandena i Gryteryd gäller också om S. Hestra. Trakten var skogfattigare förr än nu, sedan en del fordom öppna ljungriddar vuxit igen.

Såsom förut blifvit omtaladt, upptager Duukers härads-karta af år 1690 bl. a. ett stort bokområde å gränstrakten mellan Villstads, S. Hestra och Långaryds socknar. Hvad Hestra socken vidkommer, räckte ifrågavarande område ett godt stycke in på västra utmarken till hemmanen i Boda, Kärringhult och Ö. Hyggås. Härifrån — liksom från angränsande delar af Villstads och Långaryds socknar — måste boket försvunnit mycket snart, enär den förut omtalade stora kartan från åren 1796—99, hvilken karta bl. a. omfattar Boda, Östra och Lilla Hyggås, Lilla Mad och Kärringhult i Hestra socken icke med ett ord omnämner bokskog på detta område. Däremot talas om »fälleskog», »svedjeskog», »ung skog af furu och gran» samt däremellan »ljungryd».

Samma karta upptager verkligen en liten »bokedunge» på mindre än 1 hektar, men denna dunge låg betydligt längre mot väster, nära byvägen mellan Boda och Tofhult.

Ett gammalt bokområde, ehuru af ringa storlek, låg söder om Samseryds-sjön. Troligen är det detta boke, som afses i en kartbeskrifning från år 1723 öfver Röckla (= Rydkulla). Det omtalas nämligen, att å utmarken, som var gemensam med Slåthult, Oxås m. fl. hemman, fanns »ållonskog — —, som ej högre kan estimeras än till 2 st. svins gödning på hvar gård, när ållonår infaller». Inalles torde minst 10 svin kunnat födas på skogen. En karta från år 1783 öfver Samseryds skogslag upptager ett c:a 19 hektar stort område mellan Lilla Markebäckshult, Bastön och Oxås, hvilket var bevuxet med »späd bokeskog och något gran». Här finnes ännu ett mindre bokhult kvar, hvilket, om boket på den gamla kartan blifvit fullt riktigt inlagdt, ligger något längre mot sydväst. Detta är f. n. det enda bokhultet i socknen.

Om de båda forna bokskogarna i socknens sydligaste del, vid Sjöagärde och Kindhult har redan blifvit taladt under Gryteryds socken.

Spridda och enstaka bokar förekomma flerstädes, så t. ex. å Tunnerbohult, Prippebo, Markebäckshult m. fl. hemman.

15. Långaryds socken.

Såsom själfva namnet antyder, har äfven Långaryds socken hört till de mera skogfattiga med öfvervägande ljunghedskaraktär¹. Socknen, som till arealen är den största i häradet, har dock jämväl på många platser haft bokskogar — somliga af ganska betydande omfattning — och har så ännu, ehuru till färre antal än förr.

Icke mindre än fyra af de större bokområden, som den Duukerska härads-kartan upptager, lågo helt eller delvis inom Långaryds socken.

Om ett af dessa områden har redan blifvit taladt under Villstads och S. Hestra socknar. Detta boke nådde endast till en mindre del in i den

¹ ROGBERG skildrar Långaryds skogsförhållanden sålunda: »Socknen har i allmänhet brist på skog, ett eller annat hemman har tillräckeligen af Furu och Gran, och på några ställen finnes Bok.»

nordligaste delen af Långaryd och har tvifvelsutän gifvit namn åt den här belägna byn Bökhult. Såsom förut nämnts, försvann bokskogen tidigt från denna trakt, hvilken redan under 1700-talet hade ren barrskogskaraktär.

Gå vi längre mot öster, så träffas bok rikligt redan under närmaste granngårdar, Boarps by och Bänkarekull. En karta af år 1796 upptager ett c:a 112 hektar stort område norr om Frösjön och omkring nuvarande stället Gräsholmen såsom »skogsmark med Bok och Gran».

Ännu längre mot öster låg det lilla, redan under Refteleds socken omnämnda bokhultet »Rödhytlan». Ehuru inga kartor från äldre tider finnas, som kunna bestyrka detta, tyder dock traktens naturförhållanden med bestämdhet på, att också den stora höjden nordost om Käringenäs är gammal bokskogsmark. En kartbeskrifning från år 1819 angifver höjden såsom »växte-
lig mark af mylla med grusbotten», skogens dåvarande heskaffenhet framgår däremot ej af beskrifningen. Ännu kvarlevande tradition vet emellertid att berätta, att bok förr varit mycket allmän på denna höjd. F. n. träffas här blott enstaka, buskartade exemplar af detta trädslag.

Ett litet område vid östra stranden af sjön Yttern kläddes — att döma af häradskartans skogbeteckning — af bokskog vid slutet af 1600-talet. Redan år 1726 måste denna skog varit borta, ty samma plats betecknas då i en kartbeskrifning öfver Lilla Skog som »oduglige liung och slinnonrisbackar»¹. Däremot hade hemmanet på »Mörkeveden» såväl timmerskog som ollonskog till egna svin. Hvar Mörkeveden låg sägs dock icke. Att bok fordor funnits i närheten framgår också tydligt nog af namnet på gården Hastaböke, som ligger något längre i söder.

En annan bokskog klädde den kulle, som ligger rakt öster om Skärsjön mellan denna och Jällunden. Detta boke nämnes först år 1685 och sedan år 1819. Sistnämnda år var bokskogen omkr. 18 hektar stor.

Ett af de allra största bokområden. som finnas inlagda å Duukers häradskarta öfver Västbo, ligger helt och hållet inom Långaryds socken. Det var en »Stor Bookeskogh», som i norr begränsades af Kråksås och Frösjön och i öster af Ekerydssjön (= nuvarande Storsjön). Mot väster nådde bokområdet ungefär fram, där vägen Broarp—Mogård nu går, samt intill den då befintliga, numera urtappade dammen. I söder gick boket ända ned mot Gasslunga, Träppja och Remma-gårdarna. Då denna stora trakt till betydlig del intages af sankmarker och småsjöar, får man antaga, att det varit åsarna och kullarna däremellan, hvilka till väsentlig del varit klädda af bokskog. Från dessa måste den emellertid — liksom från området vid norra sockengränsen — ha trängts tillbaka mycket snart, åtminstone hvad beträffar områdets västra och södra delar. En kartbeskrifning från år 1816, hvilken omfattar Träppja och Gasslunga utmark, visar, att södra delen af det forna bokområdet då var »kolsvedskog», »brunsmo» m. m., allt benämningar som tillkännagifva, att trakten då länge varit barrskogsmark. En beskrifning öfver samma gårdar år 1823 antyder likaså litet tillvaron af någon bokskog. Längst höll sig boket kvar i områdets nordöstra hörn. På Kråksås och Esehylte hemman har bokskog funnits i mannaminne; vid Esehylte afverkades den först på 1880-talet. Platsen, där detta boke stod, är nu beväxt med björk. En annan rest af den forna bokskogen minnes man från en plats un-

¹ *Slunnon* eller *slynnon* är ett i denna trakt af Småland ännu gängse namn på blåbär.

der Mogårds kronopark vid västra stranden af Storsjön. Här finnas nu blott enstaka bokar kvar, för öfrigt tall, gran och enbuskar.

I STYFFES brefsamling från unionstidens Sverige¹ förekommer ett bref från år 1425 rörande Nydala klostres utarrendering af Holmen, Hyliorydh (= Höljeryd) och Aelmelidha (= Elmelids) kvarn i Långaryds socken. Af denna urkund framgår, att klostret då lät sända svin i ollonbet på skogen under dessa hemman. Ännu långt senare funnos betydande bokskogar kvar i denna trakt. Sålunda angifver den Duukerska häradskartan en ganska stor bokskog nordväst om Höljeryd. Boket gick ända upp till Horshult i norr. Den del af bokområdet, som kom på Båxhult, måste likväl år 1720 varit ganska klen, ty en beskrifning af detta hemman säger då, att »ållonskog finnes här intet mer än några bokar i gårdet och hagen af intet värde — —». Samma hage beskrifves såsom mycket mager, »till mesta delen af ljung och lingonris öfverlupen — — beväxt med björk, något ek, bok och aspeskog — —». På en liten kulle tillhörig Gifvabo, och belägen midt emellan denna plats och Holmen, fanns år 1813 ett bokhult på 2¹/₂ hektar. En kartbeskrifning från år 1816 betecknar en 4 hektar stor hage mellan Olshult och Kråkhult som »svinahagen». Vida ståtligare än dessa båda små bokförekomster var den samtida bokskogen norr om Elmelid, hvilken på en karta af år 1810 skattas till c:a 33 hektar. En ringa, starkt uthuggen rest med öfvervägande yngre bok finnes kvar, som det synes, vid sydvästra kanten af det gamla hultet.

Som gammal bokmark uppgifves nu ett område österut från Räckna, hvilket är beväxt med enstaka äldre bokar, gles tallskog och enbuskar. I hvad mån denna uppgift har skäl för sig, har ej kunnat närmare fastställas; hela trakten betecknas på 1810 års karta såsom »allmänna ryden» och var då påtagligen kal mark.

Söder om Holmsjön på inägorna norr om Gassbo finnes nu ett litet, men vackert bokbestånd. Beståndet, som påstås ha varit större förr, torde delvis sammanfalla med två stycken »bokebackar» på respektive 2 och 1 hektar, hvilka år 1814 upptagas på en karta öfver gårdens inägor.

En mängd forna och nuvarande bokhult komma på västra delen af socknen, trakten mellan Nissa- och Österån.

Den gemensamma utmarken till Norra och Södra Björnaryd var 1720 »beväxten med Bok, Gran, Enebuskar, hvarutinnan finnes hjälpe ligt vedbrand — —». Ollonskog fanns vid infallande ollonår till såväl gårdarnas egna svin som 30 »tag-svin». En sista, ej obetydlig rest af Björnaryds bokskog afverkades omkring år 1900.

Väster om Björnarydsgårdarna låg Nyarps skogslag, som förutom Nyarps by omfattade Stora och Lilla Rya, Tånga, Bålhult, Linnås och Norra Åkershult. Utmarken, säger en beskrifning från år 1724 bestod af stenig ljungryd och mossar, undantagandes på några få ställen, där små bokhult funnos. Dessa innehöllo ollonskog till egna svin, när etc. Hvar bokhulten lågo, angifves ej närmare. En karta öfver Norra Åkershults utägor år 1811 visar ett bokområde på åsslutningen väster ut från inägorna. Boket delades i ett nordligare, bättre hult på c:a 6¹/₂ hektar och ett sydligare, sämre på omkr. 11¹/₂ hektar. Delar af detta senare boke finnas ännu kvar. Hultet består f. n. mest af yngre bok, sedan de äldre träden till största delen utfällts vid

¹ C. G. STYFFE, Skandinavien under unionstiden, s. 156.

en stark afverkning i slutet af 1890-talet. Några andra bokbestånd synas ej under senare tid funnits kvar inom det forna skogslaget. På Bälhults ägor stå utmed vägen Landeryd—Långaryd ett par uråldriga bokar. Med berömvärd pietet har den nuvarande ägaren låtit träden stå kvar, trots att vägsynen önskat att desamma skulle borttagas.

Ett litet bokhult torde år 1818 funnits under Gårdshult, som ligger ett stycke längre i norr, tätt intill Österån. Af en inägo-beskrifning från detta år framgår nämligen, att ett 7 hektar stort skifte norr om gårdarna kallades »Risböket» och stod under båda åboarnas samfälliga bruk.

Nordost om Kråkåsgårdarna invid sjön af samma namn fanns förr ett vackert bokbestånd, som till större delen afverkades år 1902 eller 1903.

De nuvarande små bokhulten vid Lilla Skärshult och det söder därom belägna Lalabo påstås utgöra rester af ett större, fordom sammanhängande bokområde. Egendomligt är, att detta ej omnämnes på en af S. Wiridén åren 1795—1805 upprättad karta och beskrifning öfver nyssnämnda m. fl. hemman, då däremot talas om ljungryd och furuskog, hvilken senare betecknas såsom mestadels gles och dålig. Någon afgörande betydelse kan emellertid icke tillmätas detta kartbeskrifningens negativa vittnesbörd, enär samma beskrifning, som också omfattar gårdarna i socknens sydvästra del, med tystnad förbigår flera här befintliga bokbestånd, hvars tillvaro af såväl äldre som nyare urkunder tillräckligt styrkes.

På gammal bokmark växer sålunda Skärkeryds (=Jansbergs) lilla hult, ehuru detta f. n. till större delen består af unga träd. Boket, som nu står norr om vägen Kinnared—Långaryd, sträckte sig förr längre mot söder. Så uppgifver en karta från år 1723 öfver Skärkeryds södra granngård, Lilla Ekeryd, att norr om inägora i ödeskogen Hultet fanns å ömse sidor om vägen till Långaryds kyrka »stenig ljungrummark bevuxen med bokeskog och några ekar ibland, hvarest kunde, när ållonår infaller, fetas några svin — —».

Af hög ålder är likaledes det ansevärdiga, 30¹/₂ hektar stora bokhultet på Mårås kronopark. År 1745 beskrifves det som »betesbage med vacker växte-lig bokeskog» och synes då haft ungefär samma utbredning mellan Stensjön och Skärkeryds (= Jansbergs-) sjön som nu. En karta öfver Jaensbergs skogelag år 1826 betecknar en 8 hektar stor »intages-backe» intill Stensjön som bokmark, under det en karta öfver Mårås från år 1840 uppgifver det egentliga bokhultet till c:a 31 hektar oafsedt »backarne» längre mot nordost.

Äfven ALLVIN omnämner det vackra bokhultet vid Mårås. Sedan under ett 20-tal år en mängd öfverståndare afverkats i hultets västra del, kvarstår här hufvudsakligen ungbok. Endast på ett mindre område vid kullens östra del finnes ett slutet bestånd af äldre bok. (Fig. 7 och 15.)

På en liten, skarpt markerad kulle å Örnameckshults inägor straxt sydväst om gårdarna upptager en karta från år 1811 ett c:a 1 hektar stort bokhult.

Ett vida större hult på närmare 10 hektar kläddes vid samma tid — kartan är från 1816 — ett par kullar, hvilka uppskjuta ur myren nordväst om N. Måsshult. En del af detta hult uppgifves ännu finnas kvar; bokarna utgöras af yngre träd.

Vid Brohult, på mark, som vid början af 1800-talet betecknas såsom ljungryd, lär likaledes finnas ett litet bokbestånd. Sannolikt är denna bok-förekomst, liksom så många andra i dessa nejder, en å inägo- eller hagmark räddad utlöpare eller relikt från en fordomtida större bokskog. Ett betydande

Ur Statens Skogsförsöksanstalts samlingar.

Fot. förf. sept. 1909.

Fig. 7. Parti från äldsta delen af Mårås' bokhult. Marken hufvudsakligen täckt af bräken (mest *Phegopteris dryopteris*) och harsyra (*Oxalis*). Mårås, Långaryds s:n, Småland.

Partie von dem ältesten Teile des Buchenbestandes bei Mårås, Långaryd, Småland.

bokområde fanns nämligen enligt den Duukerska häradskartan i slutet af 1600-talet i denna del af socknen eller något längre mot väster. Området i fråga synes i norr sträckt sig nästan upp till Öster — eller såsom den å

kartan benämnes — Kila-ån, i väster till sankmarkerna vid Hallandsgränsen, i söder till Hästerås och Gallingsbo (= Gölingsbo) samt i öster till Elmhult och nyssnämnda Brohult.

16. Jälluntofta socken.

I motsats till grannsocknen i väster var Jälluntofta socken fordom synnerligen skogrik. WIESELGREN uppgifver,¹ att socknens skogar ännu 1758 beskrefvos såsom betydliga. »Där fanns skönt timmer och storvirke af fur och gran, ållonskogar af bok m. m.» »Skog», säger också ROGBERG, »äger denna socken tillräckelig af wanlige slag.» En sockenbeskrifning af ALLVIN i Jönköpings läns K. Hushållnings-Sällskaps Handlingar år 1823, — en för bokskogens beståndsförhållanden och skötsel särdeles förstående artikel, som senare skall beröras, — visar äfven, att vid denna tid en på bokskogen grundad, icke alldeles betydelselös hemindustri förekom inom socknen. Ännu år 1846 heter det i samme författares »Beskrifning öfver Wästbo härad i Jönköpings län» om Jälluntofta socken att »skog finnes här ymnigt, deribland äfven bok».

Boken, som nu är beståndsbildande endast på ett fåtal punkter inom socknens östra del, har fordom bildat hult på flera andra platser. I vida större rikedom än nu har den funnits på så godt som hvarje gård inom socknen.

En bokförekomst belägen väster om sjön Jällunden och öster om Skär-sjön har redan förut beskrifvits, enär detta hult till större delen låg inom Långaryds socken. Enligt traditionen skall därjämte bokskog hafva funnits å Simmarydsnäs' ägor väster om och invid Gransjön samt å höjden vid Elghult. Kartor, som vare sig bekräfta eller förneka detta, saknas. Numera intagas dessa platser af gran-, fur- och björkskog.

Boken påstås också vid början och slutet af 1800-talet ha varit det förhärskande trädslaget å höjden öster om Ringshult och söder om Hult (= Hulu.) Icke heller detta har med visshet kunnat fastställas. Däremot ha dessa gårdar med säkerhet haft bokskog mot norr, utmed Jällunden. En karta från år 1730 betecknar utmarken norr om Hult såsom beväxt med boke, eke, gran, fur och enebuskar, dels något bergig »hårdmark», dels god betesmark. Ollonskog fanns till egna svin, när etc., pottaskebrännare till 8 Lispund om året. Ännu år 1816 kallas en del smärre ägofigurer i »Trollamossen» på gränsen mot Blängsbo ägor för »Bokängsudden» — tillsammans omkr. 1¹/₂ hektar. Trakten längre i söder utmed sjön kallades då »hagen».

Gunnalt, Foglanäs och Bråta hemman bildade tillsammans ett skogslag med gräns i väster mot Jällunden, i öster mot den stora, s. k. Getterhultsmossen. År 1724 bestod utmarken »till stor del af bokskog, — — dessutom fur- och granskog — —». Ollonbete kunde vid infallande ollonår finnas till »egna svin såväl som till 10-tag-svin — —». Pottaskebränne af gammal sörnad bok, årligen till 8 Lpd.» Man kan icke betvifla att bokskogen i förhållande till barrskogen aftagit, när samma mark år 1769 beskrifves sålunda: — — »Skogen består nästan öfveralt af större furu och gran samt någon blandad bokskog jämte befinteligt biörke till mer och mindre grad

¹ Efter J. GASSLANDER, »Beskrifning om Swenska Allmogen», Jönköpings läns K. Hushållningssällskaps Handlingar, h. 3

— —». Längst synes en relativt rik bokvegetation hafva funnits kvar i närheten af Foglanäs.

I »Jälluntofta skoglag» innefattades alla återstående hemman i socknen med undantag af Ölmesberg, nämligen Elmhult, Tanshult, Getterhult, Ärnarp, Tånga, Norrgården, Klockaregården, Vingården, Sörågården, Skipalt och Blångsbo. I ungefärligen likalydande beskrifningar öfver Getterhult och Södra Elmhult från år 1724 sägs, att skogen är mycket vidlyftig — — bestående en del af furu och gran, det öfriga af boke och ung björkskog — — kan brukas som ollonskog till egna svin och 10 st. tag-svin, när godt ollonår infaller. Pottaskebränne fanns intet af något värde. Å ängsmarken närmast Södra Elmhults inägor fanns bok, björk och några ekar. Äfven sedan skogslaget år 1763 delats, förblef nyttjanderätten till ollonbetet (— och skvaltkvarnarna —) samfällig¹, en bestämmelse som först upphäfdes vid förnyadt skifte åren 1816—18. Det forna skogslagets bokskogar voro då följande:

Tanshults bokhult, 26 hektar stort, gränsade omedelbart intill liknande skog tillhörig Stensgårdshult och Hessleberg i Kållerstads socken samt nådde midt för Långö, en i Tannsjön utskjutande halfö, nästan ända ned till sjöstranden. I västra delen af det forna bokområdet finnas numera på sin höjd några enstaka, gamla bokträd kvar. Platsen har i senare tid burit gran- och furuskog, som, äfven den, redan hunnit att en gång afverkas. Bättre har boken bevarat sin plats längre mot öster, där talrika, om också knappast beståndsbildande bokar, äldre såväl som yngre, träffas i hag- och gärdesmarken i närheten af den från Tannsjön till Risasjön flytande bäcken.

En karta öfver Tanshult år 1810 visar, att vid denna tid därjämte funnos »bokebackar» å »ryet» söder om vägen och midt emellan Risa- och Djurasjön. Detta område är nu helt täckt af ung tall- och granskog, af boken finnes där ej ett spår.

Ernarps bokhult, omkr. 6¹/₂ hektar stort, låg straxt nordost om Norra Elmhults inägor. Äfven detta hult synes vara försvunnet. Nuvarande bokdungen vid Elmhult ligger på gärdesmarken straxt öster om södra gården och har säkerligen utvecklats från det boke, som omnämnes från kartan öfver denna gård år 1724.

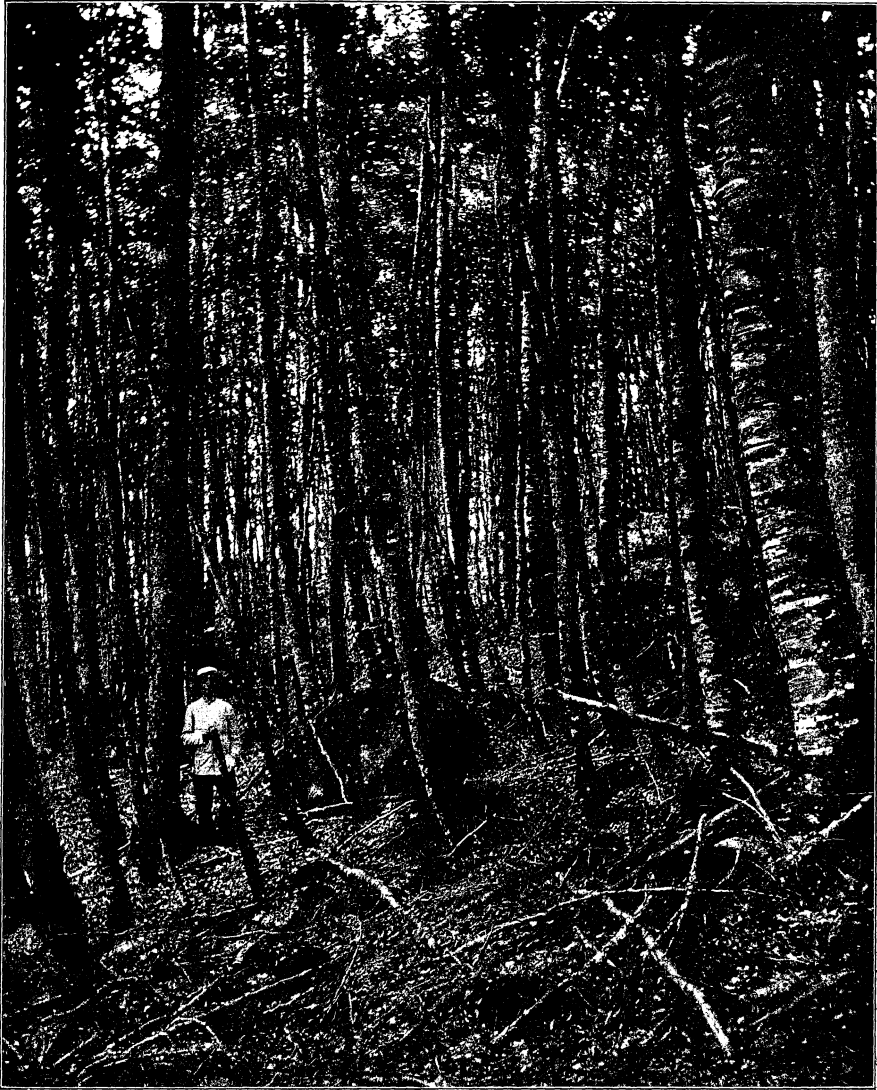
Södergårds bokhult, 7 hektar stort, låg nordväst om och nära intill Ölmesbergsgårdarna. Detta bokhult är nu borta, men ännu vid midten af 1800-talet uppgifves mycken bok ha funnits väster om berget, ej blott på Södergårds, utan jämväl i östra hörnet af Skiphults ägor.

I stället för alla de försvunna bokområdena kan Jälluntofta forna skoglag också uppvisa ett litet nybildadt hult, hvilket ligger söder om Tanshult, nära vägen till Ernarp. Detta bestånd har uppkommit på mark, hvilken år 1818 angifves såsom »tågfällorne² och gatbacke».

Ölmesbergshemmanen Berg och Järebo hade, såsom en karta af år 1724 visar, sin skog och utmark gemensam med Färda by och Förhult i S. Unnaröds socken. Äfven om denna skog heter det, att den var mycket vidlyftig — —, beväxt med bokskog, furu- och granhult. Ollonskog fanns »till egna

¹ I skifteshandlingarna heter det: » — — Med nyttjande rättigheten af bokhulten förblifver efter gamla delningen hemmanen emellan, och enär Gud välsignar med ållonväxt, så släppas svinkreaturen efter hemmantalen — —».

² Ordet »fälla» användes i denna trakt liktydigt med hyggesplats, i synnerhet om denna är af betydlig utsträckning och någon tid legat kal.

Ur Statens Skogsförsöksanstalts samlingar.

Fot. förf. juli 1907.

Fig. 8. Ogallrad, 50-årig bokskog i brant öst-sluttning. Stammarne bukta sig i utförslutningens riktning. (Det rakvuxna trädet, utmed hvilket personen står, är en gran.) Ölmesberg, Jälluntofta s:n, Småland.

Nie durchforsteter „50 jähriger Buchenwald auf steilen Ostabhang. Die Stämme krümmen sich in der Richtung des Abhanges. Ölmesberg, Jälluntofta, Småland.

svin samt 10 tag-svin, när etc. Pottaskebränne årligen till 8—9 Lpd af förneved-bok och vindfälle». Till hvilken utsträckning bok då växte på själfva berget inom Jälluntofta socken, framgår ej af denna karta, men en något

senare beskrifning från år 1765 gifver härom besked. Vid denna tid ägde Berg 9 hektar bokskog väster om gården samt $2\frac{1}{2}$ hektar öster om gårdet. Järebo, heter det, ägde resten af Hölmingsbergshultet, drygt 10 hektar bokskog nordost om Bergs gårde. År 1810 uppgifver ALLVIN, att en del af Ölmesbergs ägor täcktes af bokskog. F. n. är Ölmesbergs boke det ojämförligen största inom socknen. Det intager dels ett 2 å 3 hektar stort, synnerligen tätt hult på bergets krön, hvaraf dock en del tillhör Åhs' socken, dels ett mindre hult på omkring en hektar å bergets sydsluttning. Å hårdvallsmarken mellan de båda bestånden, äfvensom på bergets östra sida uppväxa, trots de hinder, som betningen och frosten medföra, talrika ungbookar. Bestånden bestå nästan uteslutande af yngre, c:a 40—50-åriga träd, endast ett par bokar af en äldre generation kvarstå, men hafva förr varit flera. Mellan de båda senaste bokgenerationerna säges gran förekommit å en del af det område, som nu intages af bok. Flera äldre, växtliga granar finnas ännu kvar i bokhultet högst uppe på berget. (Fig. 8.)

17. Kållerstads socken.

Liksom Jälluntofta var också Kållerstad förr en af traktens skogrikaste socknar. ROGBERG uppgifver, att »här är större tillgång på skog än i grannskapet, bestående af bok, gran, furu m. m.».

En karta och beskrifning öfver »Kållerstads bys med de däruti intresserade hemmans samfäldte skog» år 1761 meddelar rörande bokskogen följande:

Söder om Stumsjön låg det 3 hektar stora »Kohultet», en ren bokskog tillhörig Flata. Samma gård jämte Lund ägde därjämte utmed den s. k. Tagelmossen en 28 hektar stor trakt bestående af »större gran och tall samt bokskog». Rikligast fanns boket på Lunds skifte.

Vid västra stranden af nyssnämnda sjö hade Hulu och Anestorp tillsammans öfver 120 hektar liknande blandskog, beskrifven såsom »mindre och större gran, tall och bok».

Ett annat område med afsevärd bokvegetation låg vid södra ändan af Hösjön. Här hade Qvarna- och Eckergårdarna sammanlagdt omkr. 18 hektar »bokskog och gran».

Strax väster om Gårdsjön fanns ett litet bokhult, »Gårskelhultet», på 3 hektar tillhörigt Klockaregården.

Å kullar hufvudsakligast nordväst om gårdarna hade Eskilsbo öfver 70 hektar »gran, tall och bokskog».

Vidsträcktare än de flesta af dessa bokförekomster och tillika renare var bokskogen kring det högt belägna Stengårdshult samt Hesslebergsgårdarna. I omedelbar anslutning till det förut beskrifna Tanshults bokhult i Jälluntofta socken utbredde sig bokskogen här, ren eller i blandning med ek och barrskog, på ett sammanlagdt mera än 80 hektar stort område mellan Gårdsjön och Tansjön. På Stengårdshults lott kommo c:a 33 hektar »mindre och större gran och tall samt bok», till Hessleberg hörde å »Hesslebergshult» omkr. 25 hektar »mest ek- och bokskog», hvarjämte Klockare-, Qvarna- och Bredagårdarna åt samma håll hade smärre skiften på resp. 8, $3\frac{1}{2}$ och 11 hektar.

Å alla de omnämnda, forna bokområdena bildar boken numera bestånd

endast söder om Stengårdshult. Å ömse sidor om vägen till Jälluntofta finnes här ett särdeles vackert, flera hektar stort rent bokhult, till större delen bestående af gamla träd. Norr och öster om gården samt i Hesslebergs skog dominerar däremot barrskogen afgjort. Om den forna bokvegetationen påminna här endast en mängd, öfver skog och hagmarker spridda, åldriga öfverståndare.

Ett par smärre bokbestånd, hvardera af mindre än 1 hektars storlek, ligga, det ena på prästgårdens mark väster ut från gården, det andra väster om Anestorp, på mark tillhörig denna gård. Båda dessa hult synas vara relativt nyss uppvuxna i hag- eller ängsmark, som redan förut haft löfskogs-karaktär.

Rörande bokens förekomst på hemmanen i norra delar af socknen, har följande kunnat utrönas.

Å Skalleveds och Fogelhults ditintills samfälliga skog funnos år 1764 tvenne smärre bokhult, ett på kullen mellan sistnämnda gård och den sydost därom belägna gölen, det andra på en höjd på motsatt sida om gölen. Säkerligen är det ettdera af dessa hult som afses i ALLVINS sockenbeskrifning från år 1823¹, hvarest på tal om nyssnämnda hemman sägs, att »ett litet bokhult var beläget utmed Ekhultsmässen». Intetdera af dessa bokbestånd synes numera finnas kvar. De små bokdungar, som nu ligga resp. väster om Fogelhult och nordost om Skalleved, tyckas båda vara nybildningar utanför den egentliga skogsmarken.

Så torde också vara fallet med tvenne smärre bokbestånd belägna norr om Agnittaryd och öster om Horssöja, båda i omedelbart grannskap af respektive byar.

På Horssöja och Heljarps utägor ha äfven förr funnits bok. I en kartbeskrifning från år 1816 betecknas en något öfver 2 hektar stor plats öster om Hultsjön såsom »afhugget bokhult». Ett 36 hektar stort område mellan Horssöja och Helgarp synes visserligen redan då varit af öfvervägande barrskogs-karaktär, men dess namn, »Bökåsaskogen», angifver tydligt nog traktens forna beskaffenhet.

Enligt uppgift skall å Hjulfhults ägor väster om Hösjöns norra ända förr funnits rätt betydlig bokskog, som dock under 1840-talet uthöggs och brändes till pottaska. F. n. finnas å denna trakt endast enstaka bokar kvar.

18. Åhs' socken.

Med hänsyn till naturens skaplynne kan Åhs' socken delas i en sydvästlig och en nordöstlig del, mellan hvilka gränsen går fram öfver Flaten, Agnsjön och dessa vattens utlopp till Bolmen. Den sydvästra delen af socknen är en småkuperad skogsmark, rik på kullar, tjärnar samt smärre mossar och kärr, under det socknens nordöstra del är så godt som alldeles skoglös och får sin prägel af de ljungfält och vidsträckta torfmarker, som utanför odlingsjorden upptaga denna trakt. Socknens bokskogar, som förr varit både många och delvis ganska betydande, ha alla funnits inom det förstnämnda sydvästra området.

De tidigaste uppgifterna röra bokskogarna under det gamla herresätet Svanaholm. Kartor från åren 1681 och 1685 visa hela Vissö täckt af bok-

¹ Intagen i Jönköpings K. Hushållningssällskaps Handlingar s. å.

skog. Ett annat hult med längsta sträckning i öster och väster låg norr om nuvarande Lilleryd. På andra sidan Storemossen längs den s. k. Kvarnåsen fanns en större bokskog. som mot norr sträckte sig upp i närheten af nuvarande Nackåsen, mot söder i jämbredd med Galtasjön. Sydligaste delen af detta boke hörde dock ej till Svanaholm utan till Sporda skogslag. Slutligen synes bokskog täckt en backe längre mot norr, straxt söder om kvarnplatsen vid Sunnerås.

Endast rörande Vissö-hultet gifva äfven senare kartor en någorlunda klar bild. År 1772 uppgifves sålunda denna ö vara »öfver alt med Bokeskog bevoxen». År 1821 var visserligen närmare 9 hektar af öns centrala och östra del fyllda med bokskog — ALLVIN uppgifver år 1823¹ skogen därstädes såsom mycket vacker — men rundt kring hela stranden förutom på en liten punkt på östra sidan hade nu ett bälte af granskog kommit till. Vid samma tid betecknas bokområdena vid Lilleryd och på Kvarnåsen delvis såsom hagmark, en annan del, kallad »Slättahultet», bar troligen fortfarande hufvudsakligen bokvegetation. Säkert är, att när Svanaholms stora gods då styckades, mycken bok fanns kvar. Öfver 7,000 stora bokar sägas t. ex. vid sagda tillfälle ha kommit på Sporda Bergsgårds del. Ännu år 1846 uppger ALLVIN, att Svanaholm »har tillräcklig skog, deribland bok».

Några verkliga bokbestånd finnas ej numera å Svanaholmsgårdarnas ägor. Äfven på Vissö har boket ej längre karaktären af ett slutet hult; granen har allt mer och mer tagit öfverhand öfver löfträdsvegetationen därstädes och bildar nu afgjort hufvudmassan af vegetationen. I enstaka och spridda exemplar förekommer bok fortfarande allmänt såväl å Vissö som på en del platser å fastlandet.

Rörande bokskogarna i hela sydvästra delen af socknen gifva tvenne kartor öfver respektive Sporda by m. fl. hemman år 1759—60 och Karaby m. fl. hemman år 1762 godt besked. Boket på Kvarnåsen upptages äfven här. Sydväst om Åkrasjön låg »Kiällershult», bevoxet med »vacker boke-skog». Öster om Bjärnasjön fanns gran och tallskog, men därjämte »några små bokehult». Nordväst om Långsjön växte i »Flahults Hägnen»² medelmåttig gran och tall samt någon bokeskog». Söder om Mjösjön och väster om Bjärnasjön ligga Mjöhulta- och Flahultaåsarna, hvilka båda voro beväxta med bok. Sådan växte ock på Hyaltaberg söder om Tottebo samt på ytterligare ett par smärre höjder mellan Ölmesberg och Mjösjön. Äfven på den till Åhs' socken hörande delen af sistnämnda berg fanns vid denna tid bokskog. Bokhult funnos vidare i Tottebo och Åbjörnabo hägnen, belägna nordväst och väster om respektive gårdar, samt i »Tahrmossehultet» mellan Åbjörnabo och norra ändan af Tannsjön. Slutligen voro Stora Gräfvingsåsen nordväst och Lilla Gräfvingsåsen sydväst om Stora Gryssjön beväxta med präktig bokskog, som fördelades på trenne hult: »Stora» och »Lilla Gryssjöhult» samt »Mellanhultet».

Mellan de vidsträckta gran- och tallskogar, som redan då täckte största delen af den egentliga skogsmarken inom Åhs' socken, finna vi sålunda vid medio af 1700-talet omkring ett 20-tal bokskogar inströdda. Påfallande är, att nästan alla dessa bokhult växte på krönet af kullar och åssträckningar.

¹ Beskrifning till Charta öfver Åhs socken, Jönköpings Läns Kungl. Hushållnings Sällskaps Handlingar 1823.

² Rörande betydelsen af ordet »hägnen» se sid. 202.

ALLVINS sockenbeskrifning år 1823 samt flera kartor från 1800-talets två första decennier tillåta en öfverblick af samma trakt vid denna tid. »Bokhultet väster om Hökås mot Kållerstad skoglags ägor», heter det i nyssnämnda beskrifning om Karabys del af Gryssjöhultsskogen, »af nära 100 tunnlands widd, är ännu försvarligt bewuxet med bokskog». Af en karta från år 1813 framgår, att åtminstone c:a 30 hektar nordväst om Stora Gryssjön voro beväxta med bok. Mellan Tannsjön och Åbjörnabo hade denna, Billarp m. fl. gårdar omkr. 13 hektar bokskog. Till Åbjörnabo hörde enligt en karta af år 1830 tvenne bokhult: dels en $1\frac{1}{2}$ hektar stor »backe beväxt med bokskog» öster om inägorna — tydligen en återstod af samma hult, som kartan af 1762 upptager — dels en $4\frac{1}{2}$ hektar stor »utmark med växtelig bokskog» väster om inägorna, hvilket boke ej finnes upptaget på äldre kartor. Kvarlevande tradition uppgifver jämväl, att höjden söder om Billarp förr burit mycken bok. Om Sporda bys och Ö. Ingaryds ägor säger beskrifningen, att »å skogshöjderne Flahultsåsen, Brantåsen, Mjösjöhultet, Stora Gräflingåsen och Kållerhult är mer och mindre bokskog, som dock liksom barrskogen till en del af stormar och hyggen blifvit illa medfaren». En karta från år 1821 visar slutligen, att äfven Hyaltskogen, tillhörig Karshult och V. Ingaryd, då fanns kvar; den uppskattades nu till c:a 15 hektar.

Öfverallt, så när som på det höga, hela trakten dominerande Ölmesberg, äro nu de forna bokbestånden sprängda och bortopade. I regel visa dock mer eller mindre talrika boköfverståndare, hvarest i barrskogen eller gärdemarken de forna bokhulten varit belägna. Sådana gamla öfverståndare och väl äfven ett och annat yngre bokträd träffas så t. ex. i Gryssjöhult, väster om Åbjörnabo m. fl. platser.

19. Torskinge socken.

De urkunder, som gifva upplysning om Torskinge sockens forna bokskogar, äro få¹, nämligen dels en karta öfver bl. a. Bolmsnäs (= nuvarande Liljenäs) och Hjälmeryds ägor år 1768, dels en karta öfver Torskinge, Gummarp och Gössbo skogelags skog och utmark år 1787.

Om skogen till Liljenäs och Hjälmeryd sägs då, att den bestod af, »gran, ene och någon thärutinnan blandad bokeskog», en uppgift som antyder, att boken härstädes knappast varit beståndsbildande.

Detta var däremot fallet längre norrut i socknen. Väster om Guntasjön låg en c:a 42 hektar stor bokskog, i hvilken hela skoglaget vid infallande ollonår ansågs hafva del. Detta boke har gifvit namn åt hemmanet Böke, som låg vid södra kanten af hultet. Mellan Rannäs- och Årevedssjöarna samt efter hvad det vill synas äfven söder om sistnämnda sjö kallades skogsmarken »Illveden». Den till Torskinge hörande delen af denna skog beskrifves sålunda: »Skogen består uti Illveden af större och smärre gran- och furu-

¹ Enligt uppgift af G. DJURKLOU, »Om Göran Månssons till Bolmsnäs Jordebok», Kungl. Witterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, 28 del. (Ny följd 8 del.) 1876, innehåller nämnda jordebok åtskilliga upplysningar om dessa traktens naturbeskaffenhet under Gustaf I:s och Erik XIV:s tid. Bl. a. lär jordeboken visa, att flygsandsfältet »Slättösand» nordöst om gårdarna af samma namn i Torskinge socken förr varit täckt af ek- och bokskog. Säkert är, att sanddriften på denna plats först började på 1700-talet (se härom uppsatser af T. A. Odencrants i Jönköpings Läns Hushållningssällskaps Handlingar 1817 samt E. Wibeck i Fauna och Flora 1906, h. 2).

skog, östan torpen Stora Sånås, Presttorp, Ryskebo och Gräfvingsberget samt Hjälmartyds mossen blandad boke- och granskog, och allt det, som finnes väster därom framtill byagärdet, mesta delen af små gran- och furuskog på ljunghemmark bevuxen».

Ännu år 1846 uppgifver ALLVIN, att »hemmanen öster om Torskinge och Rannässjön ha ymnig tillgång på skog, deribland äfven bok — —». Hultet vid Guntasjön, hvilket äldre personer ganska väl erinra sig, torde sköflats något senare.

Den enda plats inom socknen, där en rest af ett bokbestånd f. n. finnes kvar, ligger straxt väster om Fylleryd, söder om vägen från denna gård till Torskinge kyrkplats. Här, å norra ändan af en ås, där talrika stubbar och öfverståndare vittna om en försvunnen, rikligare bokvegetation, växer ett litet, tynande bokhult på knappt $\frac{1}{2}$ hektar. Någon bestående bokförnygring torde ej heller vara att förvänta på den betade, af bärris starkt öfverlupna marken. För öfrigt träffas boken nu liksom förr rikligast i östra delen af socknen: kring sjön Fyllens norra ända, vid Götsbo, Storekull och Hjälmartyd, men äfven längre västerut såsom å Gummarps ägor.

20. Dannäs' socken.

I förhållande till sin ringa ytvidd har Dannäs varit en af de allra bokskogsrikaste socknarna inom såväl Östbo som Västbo härad.

En karta öfver Dannäs' säteri »med underlydande råå och rör» år 1685 upptager fyra särskilda bokskogar, alla af betydande storlek. Södra delen af Dannäsudden, det s. k. Näset, intogs af ett bokhult. Ännu ansevärdare voro de bokskogar, hvilka fyllde så godt som hela sydvästra delen af säteriets utmarker. Nordväst om Köpsjön låg »Sönnerskogen», hvilken i norr nådde upp till nuvarande stället Fällan, i väster intill vägen Dannäs—Tannåker. Mot söder nådde Dannässäteriets ägor ned till Nygård, men bokskogen hade, att döma af Duukers häradskarta öfver Västbo år 1690, ingalunda sin gräns här, utan sträckte sig jämväl öfver Gaflo m. fl. hemman. Skild från Sönnerskogen endast genom Köpsjön samt bäcken mellan denna sjö och Kvarnasjön, utbredde sig österut en ännu väldigare bokskog, hvilken på 1685 års karta skrives »Häredtz-skogen». Detta boke nådde i norr till Kvarnasjön, Kuddebo och Önnabo, i öster till Elgasjön och vägen Dannäs—Hvittaryd på den plats, där denna skäres af länsgränsen. Mot söder begränsades visserligen Dannäs' ägor af länsgränsen, men bokskogen gick, såsom synes af häradskartan, äfven ett godt stycke in i Hvittaryds socken af Kronobergs län och förenade sig söder om Köpsjön med Sönnerskogen. Ännu längre mot öster och skild från Häredtz-skogen genom Elgasjön samt ett tämligen smalt bälte inägojord längs vägen Dannäs—Hvittaryd låg »Torpa-skogen». Skogen, som hade en i sydöst-nordväst utdragen form, nådde från Bräknebo i söder till Holkhult och Räfthult (= Räfvelod?) i norr. Mot öster synes den icke nått fram till bokskogen i Hånger, utan stannat mot en större mosse ett stycke från gränsen. Vissa af dessa säteriets bokskogar skulle under ollonår upplåtas för samfälligt bruk. I öfverensstämmelse härmed uppgifva kartbeskrifningar öfver Linnegården 1720 och Södra Ingemarstorp 1721, att dessa gårdar vid infallande ollonår hade rätt till bete för egna svin, »men intet mer», den förra gården på Häredtz-skogen, den senare på Sönnerskogen.

Nästa uppgift om Dannäs' skogar gifver ROGBERG i sin landskapsbeskrifning år 1770. I denna heter det: »Skog äger denna S. mer än de förra¹, i synnerhet äro här 2:ne ordentlige skogar, en kallad Härnos-skog, och en annan något mindre benämnd Sönnarskog, bestående begge till större delen af Bok och något Ek».

Att bokskogen såväl väster som öster om Köpsjön under 1700-talet förminskats och allt mera uppblandats med granskog framgår dock otvifvelaktigt af kartor och beskrifningar öfver Gaffö och Svinanäs 1795 och öfver Dannäs skogslag 1797—98. Torpaskogen fanns åtminstone delvis kvar; ett område på ungefär 160 hektar öster och nordost om Ystebo- (= Elga-) sjön beskrifves som bokskog, till en del af sämre beskaffenhet. Trakten mellan Ystebo- och Köpsjöarna, d. v. s. Häredtz- eller Härnosskogen, var nu endast till en del beväxt med bok. Samma var fallet med Sönnarskogen, på hvars plats kartorna från slutet af 1700-talet upptaga 3 betydligt mindre bokskogar. Den nordligaste af dessa, som ännu omfattade drygt 110 hektar, låg midt för norra hälften af Köpsjön. På somliga ställen utgjordes detta hult af blandad bok- och granskog. Omkring 10 hektar längst i söder tillhörde Gaffö, resten af hultet Dannäs' skogslag. Till Gaffö och Svinanäs hörde också tvenne smärre bokskogar på respektive 5 och 1¹/₂ hektar, belägna midt för sydändan af Köpsjön. Bestämmelserna om ollonbetets samfällighet återfinnas äfven nu.

År 1821 förrättade ALLVIN enskifte med Dannäs' skogslag, hvarvid följande arealer bokskog tilldelades de olika gårdarna. Säteriet behöll Näset, hvars bokskog uppgick till mera än 90 hektar. Af boket nordväst om Köpsjön fick Törestorp största delen, närmare 50 hektar, under det öster om samma sjö säteriet fick 55 hektar och Snufvebo 29 hektar. Af f. d. Torpaskogens boke fick Önnabo längst i norr 20 hektar och sydost därom Väderås och Kvarnagård respektive 30 och 18 hektar.

På dessa m. fl. ställen i södra delen af socknen fanns bok rikligt långt in på 1800-talet. I sin häradsbeskrifning år 1846 nämner ALLVIN dock endast ett »vackert bokhult», nämligen Näsets; »i öfrigt», heter det, »är skogen tillräcklig, af blandad gran och bok». I mannaminne uppgifves bokskogen dock varit beståndsbildande på flera andra platser, så t. ex. vid Önnabo, Bräknebo och väster om Oset, äfvensom på Stora Gaffö ägor. Den enda verkliga bokskog, som numera finnes kvar i socknen, är bokskogen på Näset. Här torde omkring 10 hektar vara hufvudsakligast klädda af bokskog, som för öfrigt är af växlande beskaffenhet. Boket utglesnas alltjämt och efterträdes här, liksom å de forna bokområdena öster om Bolmen, öfvervägande af granskog och enbuskmark. En obetydlig rest af ett bokhult lär finnas kvar vid torpet Ekåsen under Stora Gaffö; likaledes skall ett mindre bestånd finnas vid Holkhult. Det senare ligger på mark, som 1821 betecknades som hage.

Ända till år 1906 fanns straxt söder om Boda inägor ett bokhult på c:a 3 hektar, hvilket nämnda år afverkades. Detta hult kan anses såsom en sista utlöpare från de stora bokskogar, som förr fanns på den högländta trakten öster om sjön Fyllens norra del, och hvarom delvis blifvit taladt under Hångers socken. En karta öfver Boda från år 1775 visar, att hela yttre skogen

¹ D. v. s. Bolmsö och Tannåkers socknar.

bestod »till största delen af bättre och sämre bok, undantagandes något litet ene fram vid hagarne och blandad sämre granskog». I hemmanets ängsmark fanns »någon bokskog jemte al, björk och ene — —».

Det behöfver knappast nämnas att, bok i strödda och enstaka exemplar, äldre såväl som yngre, allmänt förekommer inom så godt som hela Dannäs' socken.

21. Tannåkers socken.

Frånsedt ROGBERGS föga innehållsrika meddelande, att Tannåkers socken hade »skog af vanliga slag» saknas uppgifter om socknens bokskogar ända till år 1799. Från detta år finnes en karta öfver utägorna till Flahults by, Rona och Tannåker Skattagård, hvilken visar, att ett stort bokområde på omkr. 174 hektar då fanns i socknens centrala del. Mot norr begränsades detta område af Flahults inägor, mot öster af Roens. I väster nådde boket fram till mossen kring den lilla Tannsjön, i söder ungefär till en linje, som tänkes dragen mellan Ferle och Svensktorpet. Till Flahults Wästergård hörde — ungefärligen räknadt — 37 hektar, till F. Östergård 55, till F. Mellangård 66 och till Tannåker Skattagård 16 hektar, men vid infallande ollonår skulle bokskogen nyttjas gemensamt och svin släppas efter hemmantalen.

Denna stora bokskog är nu borta, och marken ter sig f. n. mestadels såsom en ljungbeväxt ryd. H. o. d. stå boköfverståndare, och en gles ungskog af gran och tall arbetar sig fram i den mån som sjäfsädd kan ske. Mot slutet af 1860-talet uppgifves ryden ha varit gräsfälla med smultronväxt och kunde då föda mångdubbelt flera betes kreatur än nu. Tydligen hade bokskogen ej långt förut blifvit afverkad.

Till en del på platsen för 1799 års bokskog, men också långt utanför dess gränser ligga nu ett flertal smärre hult, alla bestående af relativt unga träd och somliga med tendens till ytterligare utvidgning. Längst i norr, straxt till väster om vägen Qvarkhult—Flahult, ligger en bokdunge på omkr. 1 hektar tillhörig förstnämnda gård. Längre mot väster, söder om de s. k. Gölsjöarna ligger ett något större hult, tillhörigt Flahults Wästergård. Längs en ås rakt öster om byn ha F. Backagårdar ett 2—3 hektar stort bokhult, och rakt söder om byn, inom området för den gamla bokskogen, ligger F. Östergårds hult, en liten dunge på kanske $\frac{1}{2}$ hektar. Ännu längre mot söder, å ömse sidor om vägen Roen—Ferle, ligger socknens största nuvarande bokhult, tillhörigt Flahults Mellangård. Denna skog har en ytvidd af omkring 5 hektar, består af c:a 60-åriga träd och visar god föryngring vid södra brynet. (Fig. 9.) Straxt väster om detta hult ligger F. Nygårds, en liten bokskog på omkring 2 hektar. Äfven de båda sistnämnda bestånden ligga innanför det gamla bokområdet. Under nuvarande ägarens tid ha i Mellangårds hult gamla öfverståndare blifvit utfällda. Ett af dessa träd var af sådan storlek, att ur detsamma erhöles 3 $\frac{1}{5}$ stortusen stäfver¹.

Enligt uppgift skall Stora Tannåkers gård ha ett bokhult, beläget sydöst om Lundäcker. En karta öfver denna sätesgård med Ferle by år 1816 upptager på samma plats »skogbeväxt oppvall», »äng med löfskog» och »björkängar», under det en karta från år 1818, hvilken jämväl omfattar Finnatorpet, kallar

¹ Om stäfverhuggning etc. se sid. 205—206.

platsen oxhage. Tydligtvis utesluter detta icke möjligheten, att äfven då en glesare bokvegetation förefunnits, t. ex. på den »skogbeväxta oppvallen».

Straxt norr om kvarnen vid Sandvik utbredde sig vid denna tid å ömse sidor om stora vägen en närmare 6 hektar stor backe, hvilken betecknades såsom »hage med Ene och Boke». En plats invid stranden af Bolmen norr om Finnatorpet, hvilken af traditionen utpekades såsom förutvarande bokmark, betecknas på 1818 års karta som »ljungkullar på grusbotten».

Ur Statens Skogsförsöksanstalts samlingar.

Fot. förf. juli 1907.

Fig. 9. Själfsädda, kraftigt tillväxande bokar och granar på mark täckt af ljung och enbuskar. Plats nära sydkanten af Flahult Melland:s bokhult, Tannåkers s:n, Småland.

Selbstgesäte, kräftig heranwachsende Buchen und Fichten auf Wachholderbedeckter Heide. Tannåker, Småland.

Vid Hästhagen däremot, hvarest vägen går öfver sundet mot Bolmsö, fanns redan då bokskog i en 7 å 8 hektar stor beteshage. F. n. är boket på denna plats inskränkt till tre små dungar på tillsammans ungefär $1\frac{1}{2}$ hektar. En obetydlig ansats till beståndsbildning visar boken också vid vägskälet nordost om kyrkan, där vägarna till Dannäs och Flahult löpa isär.

Det råder intet tvifvel, att den tradition, som vill förlägga forna bokskogar till Sunnerö och Skällandsö ägor till en del är riktig. Så t. ex. omtalar ALLVIN att till f. d. löjtnantsbostället Sunnerö hörde ett bokhult af flera

hundra träd, hvilket år 1810 fullständigt sköflades. Det berättas att träden blifvit nedhuggna på en enda natt, samt att boställshafvaren själf mistänktes för att vara anstiftare af »mordhuggningen». Hvar detta och kanske flera bokskogar i norra delen af Tannåkers socken legat, har i brist på nödiga kartor icke kunnat fastställas.

Strödda och enstaka bokar träffas öfverallt inom Tannåkers socken, och tack vare traktens skogfattiga natur falla de härstädes mera i ögonen än på någon annan plats inom både Östbo och Västbo härad, S. Unnaryd och Femsjö socknar icke ens undantagna.

22. Bolmsö socken.

Förutom den stora ö, som gifvit socknen dess namn samt Toftnäsudden, omfattar Bolmsö socken jämväl ett icke obetydligt område väster om Bolmen. Under det större delen af öns utmark ända till senaste tid varit kal ljungryd, har socknens fastlandsdel samma natur som angränsande delar af Åhs' och S. Unnaryds socknar, ett förhållande som också haft sitt inflytande på bokskogens fördelning. De nuvarande resterna af bokskog äro visserligen lika obetydliga på fastlandet som på Bolmsö, men för ett eller annat århundrade tillbaka var skillnaden mellan socknens båda hufvuddelar stor, hvad bokskogen angår. Gårdarna väster om Bolmen hade då mycken sådan skog, hvaremot man förgäfvos söker efter uppgifter, som antyda, att på själfva Bolmsö någon väsentligare ändring mellan förr och nu i berörda hänseende försiggått. Visserligen säger ROGBERG om Bolmsö, att »skog finnes här, så väl som på de hit hörande gårdar på fasta landet i det närmaste til nödige behof af Ek, Bok samt andra Löf- och Barrträd», men, hvad bokskogen på själfva ön beträffar, bekräftas ej detta af samtida landtmäterihandlingar. Såväl i en beskrifning öfver Bolmsö år 1823¹ som ock i häradsbeskrifningen år 1846 omnämner icke heller ALLVIN bokskogar på ön, men väl under Stafshult på fastlandet. Troligt är dock, att äfven Bolmsö en gång burit bokskogar, ehuru dessa på den tidigt odlade och jämförelsevis tätt befolkade ön sköflats hastigare än i obygderna på fastlandet. Af Göran Månssons till Bolmsnäs Jordebok² lär sålunda framgå, att äfven Bolmsö på 1500-talet hade sina bokskogar.

Det enda bokhult, som f. n. finnes på ön, ligger vid östra stranden på en liten udde tillhörig Stora Hof. Beståndet är omkring $\frac{2}{3}$ hektar stort och består af 200—250 stycken c:a 65-åriga bokar blandade med något gran och björk.

År 1900 kalafverkades en liten vacker bokdunge å hemmanet Näset vid västra stranden af ön. Beståndet bestod af ett hundratal äldre träd fördelade på knappt 1 hektar.

Af platsens naturförhållanden, kvarvarande öfverståndare, lucker mylljord etc., synes framgå, att en liten backe vid f. d. bostället Möcklagård — för öfrigt ej långt från Stora Hofs bokhult — äfvenledes förr burit bokskog.

På Toftnäsudden finnes också en liten rest kvar af ett på de senaste åren afverkadt bokhult. År 1907 uppgafs att c:a 50 bokar återstodo.

Återstår så Bolmsö fastlandsdel, det s. k. Västlandet. Om härvarande bokskogar gifva tvenne kartor öfver Sunnaryd med Källerrudd år 1789 och öfver Stafshult, Ugglebo och Qvinnelsbo år 1790 den första upplysningen.

¹ I Jönköpings Läns K. Hushållnings Sällskaps Handlingar.

² Se härom anm. å sid. 174!

»Ifrån Långsjön», heter det, »upp till Åsebo kohage och sedan i öster intill Sporeda rågång är öfveralt bokehult med någon graneskog blandadt». Den afsedda trakten, som hörde till Stafshult, ligger på en åssträckning mellan Lång- och Ösjöarna och var öfver 90 hektar stor. År 1823 uppgifver ALLVIN Stafshults bokskog till 35 hektar, och ännu år 1846 säger han, att gården »har mycken skog, deribland äfven bok». F. n. tackes hela åsen mellan Lång- och Ösjön af barrskog, men enstaka bokar träffas mångenstädes, synnerligast i hagar och ängsmarker under såväl Stafshults som Åsebo, Ugglebo och Norra Skinnebo ägor. Hvar Sunnaryds bokskog legat, framgår ej tydligt af kartbeskrifningen, som blott innehåller bestämmelser om ollonbetets nyttjande, men ägornas nuvarande naturförhållanden gifva tillräcklig upplysning därom. Bokskogen fanns längs den ås med sträckning sydväst — nordost, som går fram längs nordvästra ägo gränsen, och på hvilken ställena Gölen, Hultet, Bokeliden och Ö. Öja ligga. På detta område, nämligen dels i redan afverkningsbar granskog vid Gölen och Hultet, dels i yngre blandskog af gran, tall och björk norrut på åsen, kvarstå ännu åtskilliga urgamla boköfverståndare, mestadels ihåliga och på annat sätt skadade trädruiner.

Vid södra kanten af det forna bokområdet, på mark tillhörig f. d. nämndemannen Peter Jonasson i Sunnaryd, uppväxa nu två små dungar af ännu unga bokar. Den östra dungen består af 30—40-åriga träd, den västra af 20-åriga, blandade med likåldrig björk. Den yngre dungen bär spår af stark betning, men är nu inhägnad och afsedd att för framtiden bibehållas.

23. Södra Unnaryds socken.

Af de fåtaliga topografiska dokument rörande S. Unnaryds socken, som finnas från 16- och 1700-talen, kan man långt ifrån göra sig någon detaljerad bild öfver bokskogens utbredning då för tiden. Frånsedt de ständigt skiftande konturerna, var troligen totalbilden ganska lik den, som upprullas af de talrika hemmanskartorna från förra delen af 1800-talet, en mångfald smärre bokhult, fördelade på så godt som hvar gård inom socknen. Till de stora sammanhängande bokområden, som funnos på vissa andra håll inom häradet, saknade denna socken full motsvarighet; den Duukerska häradskartan förlägger därför, trots socknens otvifvelaktiga rikedom på sådan skog, endast tvenne bokhult inom dess gränser.

Man vet alltså, att år 1690 större delen af trakten mellan sjöarna Stora Slätten och Bolmen varit klädd af bokskog, som mot söder gick ända ned till N. Säfsås och jämväl synes utbredd sig på kullarna söder om Hult samt något in på Vallsnäs' ägor. Ett stycke längre mot söder vidtog det andra stora bokområdet, som låg mellan Unnen och Bolmen, mot norr begränsadt af S. Säfsås, mot söder af Nässja och Småöja inägor.

En senare bild af samma trakt gifva åtskilliga kartor från tiden 1810—1830. Af hela det forna norra bokområdet finner man år 1827 endast $4\frac{1}{2}$ hektar söder om gölen mellan Hult och N. Säfsås upptaget såsom bokskog, trakten norr om gårdarna kallas — utan närmare beskrifning — »skog och betesmark»; söder om Hult och på angränsande del af Vallsnäs fanns hagmark. Som »skogbeväxt betesmark» betecknas nu också en stor del af trakten tvärs öfver näset söder om S. Säfsås' gårdar. Naturligtvis är det ingalunda uteslutet, utan tvärt om ganska troligt, att skogen på dessa betesmarker

till väsentlig del just utgjordes af bok, men denna vegetation var nu påtagligen långt glesare än 100—150 år tidigare. Också säger ALLVIN i sin häradsbeskrifning år 1846 att »de hemman, som äro belägna ytterst på landttungan mellan Bolmen och Unnen, hafva knapp tillgång på skog och ensamt bok, björk och en, som växer temligen hög — —». Denna beskrifning lär vara ganska väl tillämplig äfven på traktens nuvarande beskaffenhet; högvuxna enbuskar och glesa boköfverståndare skola än i dag karakterisera Säfsås' omgifningar.

Vida bättre bibehållen var bokskogen i början af 1800-talet på södra delen af sitt gamla område. Den fanns då på ett c:a 160 hektar stort, tämligen utgrenadt område på ömse sidor om vägen S. Säfsås—Nässja. Till Järanäs och Småöja hörde enligt en karta af år 1810 90, till S. Säfsås 20, till Nässja 33 och till N. Karsnäs 17 hektar af detta boke — allt i ungefärliga tal räknadt. Alldeles skildt från detta område hade Nässja ett 30 hektar stort »gammalt bokhult» på udden rakt söder om gårdarna. Troligen var detta hult ganska glest, enär skiftet också betecknas som betesmark. Såsom »bokäng» på »oppvall» upptager också en karta af år 1829 en liten plats straxt öster om N. Karsnäs' inägor.

F. n. finnas bokbestånd på följande platser mellan sjöarna St. Slätten, Unnen och Bolmen. Under hemmanet Hult på kullen mellan gårdarna och tjärnen öster därom, sydväst om S. Säfsås invid stora vägen från Unnaryds kyrkby samt på en höjd mellan Järanäs och S. Säfsås ungefär midt emellan Unnen och Bolmen. Detta hult uppgifves vara flera hektar stort och tillhör Järanäs. På Nässja ägor ligga tvenne, tämligen betydande hult, det ena vid utfartsvägen nordost om byn, det andra på udden söder om densamma. Slutligen har Småöja ett bokhult sydväst om gården på ömse sidor om stora vägen. Alla dessa bestånd ligga på gammal bokmark. Nässja och Järanäs bokhult äro måhända att anse som rester af äldre tiders bestånd, de öfriga hulten äro däremot lokala nybildningar i gården eller utglesnad betesmark. Beståndet vid Hult ligger sålunda på gårdens inägor, dungen vid S. Säfsås vägskal på en plats, som 1830 betecknas som betesmark, och Småöja hult på mark, som 1829 var »hagar beväxta med bok och en».

Vidsträckta forna bokskogar förlägger traditionen också till trakten mellan kyrkbyn och St. Slätten. En karta från år 1816 öfver Präst- och Norregårdarna visar, att ett bokhult på öfver 5 hektar låg ungefär halfvägs mellan kyrkan och Elganäs, på ömse sidor af vägen. Söder härom, nära sjön Slättens sydvästra ända låg Söderåsens boke på omkring 32 hektar. Förutom dessa platser, hvilka tydligen angifvas såsom bokhult, omtalas »Myskahultet», »Hallahultet», »Varpahultet» och »Vedhultet» — tillsammans på 60 à 70 hektar. Det uppgifves ej, huruvida bok helt eller delvis ingått i dessa hult; landtmäterigraderingen är emellertid densamma som för bokskogen. Hela denna trakt är nu beväxt med barrskog.

Ett stycke längre mot norr ligga Åkebo och Lida. Äfven här sägs bok förr funnits i stor ymnighet. En del af det som gammal bokmark utpekade området betecknas år 1824 som »Säfkärssbackarne» och synes då varit skoglös mark, under det mer eller mindre bok möjligen funnits kvar i »Fästallshultet» och »Hästahultshultet», båda belägna i närheten af Lilla Åkebo.

Ett bokhult finnes f. n. mellan Åker och Brunnsbacka. Om detta bestånds historia ha inga säkra upplysningar erhållits.

På Getterhults ägor, nära gränsen mot Ugglebo i Bolmsö socken, ligga tätt utmed stora vägen tvenne helt små dungar, hvilka sägas utgöra återstoden af ett större bokområde. Den östligare af dessa bokdungar synes vinna terräng mot hagmarken i söder.

Utmärkerna i socknens norra del voro förr samfälliga inom hvardera af tvenne skoglag, Färda och Hesslehults. Till det förra hörde Södra och Norra Färda samt Förhult och af ålder därjämte de gårdar i Jälluntofta socken, hvilka ligga söderut från Ölmesberg [förr Hölmingsberg]; till Hesslehults skoglag hörde förutom gårdarna af samma namn äfven Danshult. Båda skoglagen voro rika på bok.

Vid Färda skoglags delning år 1765 fick Förhult tillsammans omkr. 20 hektar bokskog, belägen dels norr, dels öster om gårdet. Dessutom lades till gården en nästan lika stor areal s. k. intagsmark, som visserligen brukades till grässlätter, men tillika var beväxt med »späd björk- och bokskog samt tall och gran». Om de bokhult, som föllo på Södra Färdas lott, heter det, att de »finnas belägne uti skiften af furu och gran — —, undantagandes ett litet stycke, som stöter in uti Förhults tilldelte skog». Det mesta af S. Färda boke låg norr om Starrsjön, väster och söder om gården. Norra Färda slutligen fick bokskog på tre olika platser söder om Ölmesberg nära nuvarande sockengränsen: ett skifte »utmed Bergs mosse och intag», »Färnebo-hultet», som låg på en liten kulle på andra sidan mossen, samt ännu ett litet hult straxt söder om det förra. Om de bokskogslotter, som samtidigt tillföll Berg och Järebo i Jälluntofta socken, är redan taladt under denna socken. Vid både Förhult och Färda finnas än i dag bokbestånd. På förstnämnda plats synes boken hållit sig kvar söder om gården å den förutnämnda intagsmarken, samt å Färda ägor på den gamla bokmarken norr om Starrsjön. Färda boke skall vara af betydande utsträckning — öfver 10 hektar — samt mesta dels utgöras af ung skog.

Rörande Hesslehult och Danshult föreligga bestämda uppgifter först från år 1824. Vid denna tid utgjordes den sydligaste delen af utågorna, ett omkr. 25 hektar stort område nordost om den s. k. Torpagöl, af bokhult och bokebackar. I själfva verket dominerade boken här på ett samlat område af ännu större ytvidd, enär omedelbart intill Hesslehults bokhult stötte Östra Bökhults, hvilket på denna plats år 1807 uppskattades till ungefär 9 hektar. Såsom straxt skall visas, ägde såväl Östra som Västra Bökhult därjämte bokskogar äfven på andra håll. Af traditionen utpekas en småkuperad trakt mellan Hesslehults by och mossen i nordväst såsom gammal bokskogsmark. 1824 års karta bestyrker såtillvida detta, som den upptager 4¹/₂ hektar längst i norr som »Bokeberget» samt 8 å 9 hektar ett stycke söder därom som »Svinagranshultet». Det nuvarande bokhultet vid Danshult ligger på inågorna, möjligen till någon del å mark, som år 1824 betecknas såsom »Åsahultsbackarne». Trakten nordost om Torpa göl har däremot för länge sedan öfvergått till ren barrskogskaraktär.

Öfver Östra och Västra Bökhult finnas landtmäterihandlingar från åren 1807 och 1823. Utom det förut nämnda boket vid Hesslehults rågång ägde hemmanen dylik skog på flera andra platser. De betydligaste områdena utgjordes af tvenne s. k. »kohagshult», båda tillhöriga Ö. Bökhult och belägna respektive öster och söder om gården. År 1807 uppskattas östra kohagshultet till 17 hektar, år 1823 till jämnt hälften. För södra hultet uppgifves

Ur Statens Skogsförsöksanstalts samlingar,

Fot. förf. juli 1907.

Fig. 10. Sämre bokskog, troligen uppkommen af stubbskott. Marken täckt af blåbärsris (*Myrtillus nigra*). Hylteberg, S. Unnaryds s:n, Småland.

Minderwertiger Buchenwald, anscheinend aus Stumpfsprossen entstanden. Boden von geschlossener Heidelbeervegetation bedacht. S. Unnaryd, Småland.

båda dessa år ungefär samma areal, respektive 15 och 14 hektar. På inägorna söder om såväl östra som västra gården lågo därjämte s. k. bokebackar, tydligen mark af hårdvallstyp med en mer eller mindre gles bokvege-

tation. F. n. uppgifves bokskog finnas kvar dels i södra kohagen under Ö. Bökhult, dels på inägorna straxt söder om västra gården.

Ett af socknens nuvarande största och troligen tillika ett af dess äldsta bokområden är Hyltebergs. På småkuperad rullstensmark dominerar boken här på ett flera hektar stort område väster om och tätt invid stora vägen. Till en del är boket tvinnande och starkt degenererad (fig. 10), hvilket icke hindrar, att beståndet vid sin norra gräns afgjort vinner terräng mot här angränsande björkhagar. I själfva verket synas också befintliga kartor antyda, att det nuvarande hultet i förhållande till platsens gamla bokområde något förskjutits mot norr. Så upplyser visserligen en karta från år 1828, att större delen af det nuvarande boket, nämligen 6 hektar mellan Åbyggets inägor i söder och Linnebergs i norr, då som nu var »stenbunden betesmark beväxt med bok», hvarjämte ett litet rent bokhult på $1\frac{1}{2}$ hektar låg närmast intill sistnämnda gårds inägor. Såsom framgår af en karta af år 1824, omfattande Hylteberg, Nickelsbo, Rotabo och Lassaberg, hade emellertid säteriet då öfver 90 hektar bokemark, sträckande sig från sydgränsen af nuvarande hultet ända ned till Kroksjön. En rest af detta sydligare boke kvarstår ännu mellan Åbygget och sjön.

Äfven midtför Kroksjöns eller, såsom den på äldre kartor stundom kallas, Fålasjöns södra del utbredde sig i början af 1800-talet ett betydande bokområde. Rotabo hade här 64 hektar, Lassaberg 8 samt Prästgården längst i söder omkring $4\frac{1}{2}$ hektar bokskog. Arealuppgifterna för Rotabo och Lassaberg äro från år 1824, för Prästgården från år 1816. Redan år 1822 begränsas de kyrkoherdebostället tillhöriga »sterila bokebackarne» och »boke-dalen» till $3\frac{1}{2}$ hektar, resten var »hårdmark». Den bokskog, som nu finnes i behåll på denna plats, tillhör emellertid bostället. Enligt en år 1907 upprättad hushållningsplan uppgår den till 3,36 hektar ung och medelåldrig, föga sluten skog.

Förutom vid Kroksjön ägde Rotabo ett bokhult på andra sidan mossen väster om gården. Här låg det s. k. »Yarne hult», som år 1824 var $7\frac{1}{2}$ hektar stort, men nu synes vara helt borta.

Ett gammalt, för länge sedan försvunnet bokområde måste också ha legat på åsen mellan Boda och Läckabäck. Åsen synes redan år 1814 ha varit bevuxen med barrskog, men kallades då ännu för »Bökåsen». Däremot hade Boda norrut på ägorna 1 à 2 hektar »bokebackar», hvilka synas direkt ha gränsat intill Ö. Bökhults förut omskrifna s. k. södra kohagshult.

Äfven Läckabäck ägde en öfver 4 hektar stor bokemark, som låg längst i söder på utägorerna öster om den i sjön Fjällen utfallande bäcken och direkt angränsande Fjällandsnäs norra bokskogar.

Ett bokhult uppgifves nu ligga på Dråsphults ägor sydöst om gården.

Till Fjällandsnäs hörde år 1695 tvenne betydande bokskogar. Den ena af dessa utbredde sig väster om gårdarna mellan sjön och mossarna i norr och kunde vid infallande ollonår föda 20 svin. Dubbelt så många kunde den andra skogen mottaga, hvilken under namn af »Mörka-vägen» utbredde sig sydöst om en vik af sjön Fjällen, på en större kulle söder om Piggebo. I slutet på 1600-talet omgafs denna bokskog af furumoar med ljung, endast mellan boket och sjön fanns »någre granar ibland med mossblandad vall». År 1723 var ollonskogen på Mörka-vägen så medtagen, att den då räckte »intet till egna svin och några tag-svin». Platsen är nu helt intagen af barr-

blandskog. Af norra hultet återstår däremot ännu en del straxt väster om N. Fjällandsnäs.

Af traditionen betecknas så godt som hela sjön Unnens västra strandområde från kyrkbyn i norr till en plats midt för Bököna i söder som gammal bokemark. Riktigheten häraf har ej kunnat kontrolleras, då från denna såväl som de flesta andra trakter af socknen äldre kartor fullständigt saknas. År 1815 inskränkte sig bokskogen vid Sönnerskog till ett 2 hektar stort hult vid vägskalet söder om gården. Trakten väster om inägorna var »grankärr och timmerhögskog». Längre i söder, straxt sydväst om Unnebäcksås' inägor, hade denna gård en $5\frac{1}{2}$ hektar stor kohage, som också kallades »västra bokhultet». Denna beteckning tyder onekligen på, att också ett östligare bokhult funnits, ehuru något sådant ej då beskrifves från inägorna eller hagmarken nordost och sydost om gården. Såväl vid Sönnerskog som Unnebäcksås finnes ännu mycken bok spridd i gärdesmarken och föryngringen synes flestades tala snarare för trädslagets spridning än för dess tillbakagång. Ett mycket litet bestånd ligger nu alldeles utmed stora vägen halfvägs mellan kyrkbyn och Rangelsbo, bestånden från år 1815 äro däremot borta.

Den som längs stora vägen från öster nalkas Rangelsbo finner, straxt innan kvarnbäcken passeras, bokhult såväl söder som norr om vägen. Utanför dessa kan man i den starkt uthuggna barrskogen varseblifva åtskilliga uråldriga öfverståndare af bok. Trakten, som till större delen hör till Skifthult, har också förr varit bokemark och stod troligen en gång i direkt sammanhang med det förut omtalade Mörkavägs-hultet i norr. Granen måste dock ganska tidigt börjat innänga sig på norra delen af området, där åtminstone en generation af densamma redan hunnit att afverkas. En karta från år 1815 förlägger norr om Skifthult tvenne hult, »Spång»- och »Källarehultet» på tillsammans 8 hektar, hvilka då sannolikt voro beväxta med bok. De nuvarande bokbestånden äro till antalet tre, ett norr och två söder om vägen, men utgöra tillsammans knappast 4 hektar. Den sydligaste dungen utbreder sig mot väster på bekostnad af här angränsande enbuskmark, en landvinning, som dock endast är att anse som markens återeröfning. Stubbar utvisa nämligen, att äfven här funnits gammal bokmark.

Som forntida bokområde uppgifves också hela trakten närmast söder om sjön Rangen. Äfven här är barrskogen nu gammal på platsen förutom på en i sjön utskjutande udde, hvilken ännu är bevuxen med bok.

Ett annat försvunnet bokområde förlägges till Hälghults marker, på kullar belägna söder om Hjelmshult. Af brist på kartor kan icke heller denna uppgift kontrolleras. På en höjd mellan gården i väster och det uppgifna gamla bokområdet i öster skall Hälghult än i dag äga ett litet bokhult.

Hela trakten kring Nejsjön och Vasjön i socknens sydligaste del var förr rik på bok. Under förra delen af 1800-talet funnos bokhult under Mjöhult och Risa, Norra Hyltan, Berg, Yås, Hogård, Tykagård och Sjö.

En karta från år 1815 uppgifver sålunda, att söder om Mjöhult och åt öster begränsadt af Nejsjön (skrifves på gamla kartor också Nät-sjön) fanns ett 17 hektar stort område, som var »till största vidden bokhult». Ett stycke längre i söder hade Lilla Risa mellan gården och sjön två stycken smärre hult på respektive $2\frac{1}{2}$ och 2 hektar. I själfva verket betecknas vida mera, nämligen så godt som hela trakten mellan mossen och sjön från Mjöhult i norr till länsgränsen i söder af traditionen som gammal bokmark. På 1815

års karta kallas södra delen af detta område för »Åsarne». Graderingen antyder här bördig mark, men om skogens beskaffenhet lämnas ingen upplysning.

Till Norra Hyltan (= Hyltena) hörde år 1818 två små, hvarandra angränsande dungar, »östra» och »västra bokhultet», på tillsammans 2 hektar. Hulten lågo väster om gården och norr om Nejsjöns östra vik. En karta från år 1826 nämner intet om dessa bokbestånd; möjligt är ju, att de under mellantiden afverkats.

Hemmanen mellan Yäsjön och Unnen bildade förr Yås' skogslag, hvilket finnes beskrifvet i handlingar från åren 1826 och 1837. Förstnämnda år upptagas tre, ej obetydliga bokhult: ett på $5\frac{1}{2}$ hektar på en udde vid Yäsjön på Bergs nuvarande ägor ej långt från länsgränsen, ett på c:a 10 hektar, bildande en långsträckt, mot norr vidgad yttfigur söder och öster om Yås samt ett på 7 hektar mellan Tykagård och Unnen. De af traditionen som gammal bokmark utpekade områdena närmast söder om Berg och Yås voro då betes- och »oppmarker» eller skogsmark utan angifven artsammansättning. Redan 11 år senare beskrifvas bokhulten på ett sätt, som antyder, att vissa förändringar inträddt. Hultet vid Yäsjön var visserligen fortfarande af samma storlek, däremot var Yås' boke nu endast $7\frac{1}{2}$ hektar stort samt koncentreradt till det gamla beståndets norra del, — samma plats, där gården än i dag har ett bokbestånd kvar. Trakten mellan Tykagård och Unnen slutligen angifves på 1837 års karta endast såsom beteshagen »hägnen».¹ F. n. finnes beståndsbildande bok på två ställen mellan Yäsjön och Unnen: dels, såsom nämnts, å norra delen af den gamla bokmarken öster om Yås, dels utmed sjöstranden söder om Sjö. Det senare hultet synes vara en lokal nybildning i betesmarken något öster om 1826 års bokområde.

Återstår nu endast det skogslag, som omfattade trakten söder om Yabergssjön och emellan denna sjö och Fjellen ned till vägen Unnaryd—Femsjö med gräns i öster mot Rangens afloppsback, i öster mot sockengränsen. Hitt hörde hemmanen Östra och Västra Bohult, Rangelsnäs, Rangelsbo och Osberg, hvilka samtliga beskrifvas i skifteshandlingar af år 1815. Bokskog nämnes på 6 olika platser och fördelades mellan gårdarna sålunda: Ö. Bohult fick ett drygt $4\frac{1}{2}$ hektar stort hult vid sockengränsen sydväst om gården samt ett hult på nära 4 hektar rakt i öster, halfvägs mot Rangelsbo. Till V. Bohult lades ett $4\frac{1}{2}$ hektar stort hult straxt norr om samma gård och till Rangelsnäs $2\frac{1}{2}$ hektar bokskog norr om Stora Skälsjön. Osberg slutligen fick en liten, något öfver 1 hektar stor bokdunge väster om gården, men hade därjämte mer än 9 hektar »bokehagar» söder om densamma. Sannolikt är, att skogslaget tidigare hade bokskog på ännu flera platser. Så godt som hela trakten mellan Bohult och sockengränsen i söder anses sålunda ha varit bokbeväxt. Namnet Svinsjön på den lilla tjärnen söder om Fjellen har troligen uppkommit på en tid, då svin gingo i ollonbet i dessa nejder. — Både vid Bohult och Osberg finnas bokbestånd kvar. Huruvida hultet vid Bohult utgör en rest utaf något af de gamla bestånden eller är en nybildning, kan ej uppgifvas; de båda nuvarande bestånden söder om Osberg ligga i de gamla bokehagarna.

24. Femsjö socken.

»Skog», säger ROGBERG på tal om denna socken, »felas här intet; på några få ställen finnes af Ek, men allestädes af Bok.» Förhandenvarande

¹ Se anm. å sid. 173!

äldre kartmaterial visar, att Rogberg knappast öfverdrifvit. Ortsnamn, i hvars sammansättning ordet bok eller rättare böke ingår, finnas också här i relativt större mängd än i någon annan socken i häradet.

Äldsta uppgiften om Femsjö bokhult fås af Duukers häradskarta, hvilken upptager en »Stoor Bokeskog» med hufvudsaklig utbredning kring Stora och Lilla Hjortsjöarna från kyrkbyn, Vallshult och Dufhultsgårdarna i norr till Älmås i söder. År 1723 kallas skogen »Femsjöhult» och var för gårdarna Stora och Lilla Tranhult, Stenbol, Norra och Södra Bökeberg,¹ Vallshult, Stora och Lilla Dufhult samt Femsjö kyrkby gemensam ollonbetesmark »till egna svin, men inga tagsvin —». Af »pottaskebränne» kunde blott en ringa mängd påräknas. Redan år 1766 synes barrskogen dominerat på större delen af det gamla Femsjöhult, under det den kvarvarande bokskogen nu till det mesta tyckes vara anhopad i blandskogsbestånd, perifert belägna i förhållande till det gamla bokområdet. Sålunda ägde Norra och Södra Bökeberg respektive 32 och 65 hektar »furu och gran samt bokskog» väster och nordväst om Vallshult, och i närheten af samma plats ägde Lilla Tranhult och Stensbol 21, Stora Tranhult och Lilla Dufhult öfver 15 hektar »bokskog samt större och mindre furu och gran». Områden af liknande beskaffenhet lågo söder om Vallshult, där samma gård ägde 67 hektar, och öster om Älmås och Lilla Hjortsjön, där Älmås, Stora Dufhult och Råhult hade respektive 32, 85 och 9 hektar, allt blandskog af bok, furu och gran. Slutligen hade Östra och Västra Ekornahult norr om gårdarna utmed sjön 18 hektar mark med ek, bok jämte något furu och björk samt västerut 30 hektar furu och bok blandad med något grane och eke. I skifteshandlingarna stadgas, att »oaktadt en slik delning, förhålles med ållon och fiske, som förut vanligt varit —». Förestående bilder från utmarken kompletteras i viss mån af en del inägo-kartor från början af 1800-talet. Dessa visa, att Vallshult hade ett bokhult på c:a 1 hektar i ängsmarken norr om gården, samt Älmås dels »bokebackar», dels ett verkligt litet hult på inägorna mellan gården och sjön Femmen. På den i Södra Färgen utskjutande udden nordost om kyrkbyn fanns hultet »Hägnen», ett rent bokbestånd på närmare 15 hektar. Ö. Ekornahult hade omkring år 1815 dels 3 à 4 skilda bokhult på tillsammans ungefär 4 hektar i ängen norr om gårdarna, dels i kohagen åt samma håll ett 2 hektar stort hult. Då gården detta år delades i tvenne lotter, stadgades, att ene lottinn-hafvaren skulle ha rätt att på den andres skift, hvarest nyssnämnda hult låg, årligen under 30 års tid taga en bok samt därjämte åtnjuta fritt ollonbete.

Det skildrade områdets nuvarande bokhult, som alla ligga på gammal bokmark, äro följande. På udden i S. Färgen finnes ännu ett flera hektar stort, rent bokbestånd kvar. Skogen, som tillhör Prästgården och F. Skattegård, är af hög ålder, men marvuxen samt af ringa höjd och groflek. För-yngringen är i själfva hultet ingen, men ej obetydlig vid beståndets gräns mot gårdesmarken i söder. I den småkuperade terrängen öster om kyrkbyn mellan vägen och sjön finnas på Prestgårdens mark åtskilliga smärre grupper samt enstaka träd af bok, men inga verkliga bestånd. Ett rätt betydande hult finnes däremot under Vallshults ägor på en kulle mellan denna gård och sjön Femmen. En del äldre bok har ännu under de senaste åren afverkats på stomhemmanet St. Dufhult, hvarest enligt en hushållningsplan af år

¹ Namnen N. och S. Bökeberg göra troligt, att bokskogen ännu tidigare haft stor utbredning längs norra krönet af den platå, där stora vägen nu går fram.

1886—87 funnos nära 3 hektar gammal gles bokskog och därjämte boköfverståndare i tallskog på ytterligare 3 hektar, allt vid sydöstra ändan af Lilla Hjortsjön. Också vid Ekornahult finns mycken bokskog kvar, nämligen i betesmarken nordost om gården, hvarest äldre kartor visa, att boken ständigt spelat en viss roll.

Såsom redan blifvits nämndt fanns i Unnaryds socken ett gammalt bokområde söder om Bohult. Detta område nådde också in på Hökhults ägor i Femsjö och har här, straxt söder om stora vägen, kvarlämnat ett ännu befinthligt, omkring 2 hektar stort hult. På fällorna norr om vägen, där gran-

Ur Statens Skogsforsöksanstalts samlingar.

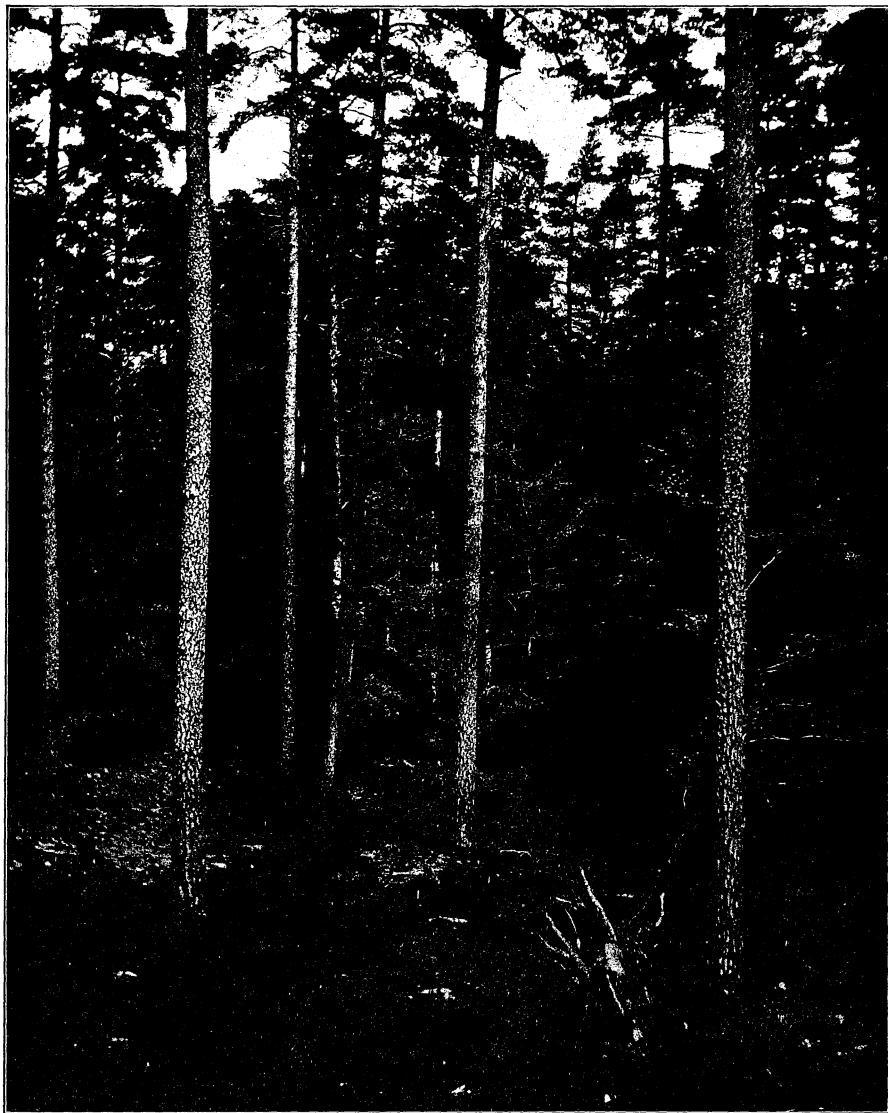
Fot. förf. juli 1907.

Fig. 11. Genom granskogens afverkning friställda, gamla bokar. Å marken grupper af örnbräken (*Pteris*) och ålamjölke (*Epilobium angustifolium*) samt rikliga plantor af björk. Hökhult, Femsjö s:n, Småland.

Durch Fällung des Fichtenwaldes freigestellte alte Buchen. Auf dem Boden Gruppen von Farnen u. a. Kräutern. Reichlicher Birkenaufschlag.

och tallskog nyligen afverkats, ha genom barrskogens utfällning en mängd gamla boköfverståndare blifvit friställda. (Se fig. 11). Föryngringen på hyggena utgöres dock mest af björk. År 1813 kallades denna plats »Rönnhultet», föröfrigt framgår ej skogens karaktär af beskrifningen. Med stor sannolikhet kan man däremot förmoda, att höjden nordväst om gården varit beväxt med bok, ty denna plats hette då »Ållonberget». Det nuvarande bokbeståndet har utbildat sig i gamla beteshagen.

Femsjö sockens största nuvarande bokskogar ligga på de sinsemellan angränsande hemmanen Saraböke, Hallaböke och Skubbhult, alla belägna i närheten af det smala näs, som skiljer sjöarna Mellan- och Södra Färgen.

Ur Statens Skogsförsöksanstaltens samlingar.

Fot. förf. juli 1907.

Fig. 12. Gammal tallskog med riklig underväxt af själfsådd bok. Skogen står på rullstensgrus. Hallaböke, Femsjö s:n, Småland.

Alter Kiefernwald mit reichlichem Unterwuchs selbstgesäter Buchen. Boden sog. Rullstensgrus. Hallaböke, Femsjö, Småland.

Saraböke boke intager ett betydande, kanske omkring 10 hektar stort område med sträckning norr — söder längs åsen mellan gårdarna. Mesta skogen är c:a 70 årig, h. o. d. stå öfverståndare af en äldre generation. Skogen föryngrar sig mot hagmarken i väster. Enligt en uppgift, hvars san-

Meddel. fr. Statens skogsförsöksanstalt.

ningsenlighet ej kunnat af säkra dokument styrkas, skulle skogen på åsen fordom utgjorts af tall. År 1814 var emellertid bokskogens utbredning ungefär densamma som nu. Södra och Norra Saraböke hade då hvardera 5 hektar uppe på åsen, men synas därjämte vid denna tid haft ytterligare tvenne små hult, S. Saraböke ett på drygt 2 hektar närmare sjön, samt N. Saraböke det 4 hektar stora s. k. Bäckhultet rakt söder om gården.

Icke långt härifrån, på en kulle mellan Aborrasjön och S. Färgen låg vid samma tid »Tinnahultet», en drygt 10 hektar stor bokskog tillhörig Löjenäs.

ALLVIN uppgifver att hemmanet Yaberg i nordöstra hörnet af socknen förr hetat Öjaböke, ett namn som tydligt angifver, att bokskog en gång måste funnits i närheten, men hvar denna skog legat, kan ej nu uppgifvas. En karta öfver hemmanet från år 1826 upptager ingen bokskog.

Skubbhults bokområde fyller hela den i Mellan-Färgen utskjutande udden ända till sankmarkerna i öster samt gårdens inägor i norr. På så godt som hela denna trakt träffas ett slags mycket starkt utglesnadt bestånd eller kanske snarare en »fröträdsställning» af 200—300-åriga bokar till ett antal af 30—60 pr hektar. Marken täckes af den allra yppigaste vegetation af blåbärsris, ur hvilket tynande och starkt betesskadade ungbookar h. o. d. söka taga sig upp. Till arealen har Skubbhults boke, som år 1810 skattades till omkr. 39 hektar, varit oförändradt under långliga tider. År 1761 beskrifves det sålunda: »— utom dess är denna park väl med bokskog, men mest unga böker, dock mycket med risbiörkar och arre¹ blandad. Betet öfver sommaren kan till det högsta gå till 8 nöt, och, när ollonår infaller, hvilket ganska sällan eller knappast hvar femtonde år, efter hela grannlagets intygande händer, hälst som mesta trakten består af spåda böker, kunna 15 svin födas». Skubbhults boke är af särskildt intresse, enär tack vare traktens i förhållande till andra trädsmåhällen ovanligt väl isolerade läge, förhållandena här ha kunnat utveckla sig mera ostörtdt än hvad som vanligen är fallet.

Af stort intresse är också bokskogen vid Hallaböke, som sträcker sig öfver ett betydande område norr och öster om gården på ömse sidor om vägen mot Färgaryd. Beståndet utbreder sig mot söder, i det att boken rikligt föryngrar sig och växer upp under här angränsande tallskog². (Fig. 12.) En beskrifning af år 1812 upptager också beståndets areal till endast 5 hektar, hvilket nog är afsevärdt lägre än den nuvarande, samt förlägger detsamma längst norr ut på det nuvarande hultets område.

Straxt intill Hallabökes boke ligger Bohults, öster om samma gård utmed norra stranden af Hallasjön. Platsen kallades 1811 för »österhagen», mätte 18 hektar och bar redan då bokskog. Norr om gården lågo 20 hektar betesmark, som likaledes var »till största vidden beväxt med Bokskog».

Västra delen af Femsjö socken består till större delen af vidsträckta

¹ Arre = gråal. Som detta trädslag ej förekommer i denna del af Småland, måste denna uppgift bero på en förväxling af vederbörande landtmätare.

² Beståndsförhållandena, sådana de här finnas skildrade, undersöktes sommaren 1907. Ägaren till bok- och tallskogen hade själf observerat, att boken småningom undanträngde tallen, och som han skattade det sistnämnda trädslaget högre än det förra, var han betänkt på att gripa till yxan för att stäffa bokens framträngande. Det är därför möjligt, att förhållandena nu äro annorlunda än förf. såg dem 1907.

myrar; fastmarken däremellan, som är uppdelad i en mängd kullar och ås sträckningar, utgör blott en ringare de af arealen. Samma forna rikedom på små isolerade bokhult, som kunnat konstateras på liknande mark t. ex. i Åhs' socken, möter oss också här, och här liksom i Åhs äro så godt som alla hulten under det sista seklet utgångna. Landtmäterihandlingar från tiden 1811—1815 upptaga följande bokhult. Ulfvanäs hade en 5 hektar stor skog mellan gården och Saftorp ej långt från Åbo. Till Algutshylte hörde tre bokhult, hvaraf »Ögårdshultet» på nära 5 hektar öster om inägorna var det största. De öfriga hulten på respektive 4 och $1\frac{1}{2}$ hektar lågo, det förra vid stranden af Algumssjön, det senare strax norr om Lilla Frillen. På en rundt omkring af mossar omgifven kulle mellan Stensjön och södra viken af Hallasjön hade Älmhult ett rätt betydande bokhult på drygt 14 hektar. Till Stubbebo och Nabba hörde »Stora hult», en 10 hektar stor bokskog väster om förstnämnda gård. Också Frillhult hade ett 8 hektar stort hult straxt söder om gården. Detta finnes för öfrigt omnämndt redan år 1737, då beteshagen söder om gårdet beskrifves såsom »stenig hårdmark, öfverallt bevuxen med ung bokskog — —». »Ållonskog», heter det vidare, »i samma trakt för några svin, när etc. Pottaskebränne af vindfälle, men ganska ringa». Möjligen afses samma trakt i ett gåfvobref af år 1386 (omnämndt i STYFFES *Skandinavien under unionstiden*), hvarigenom »en sju svina skog um allt Frilleböke» skänktes till Nydala kloster. Slutligen bör nämnas, att Flathult österut från gården hade ett $2\frac{1}{2}$ hektar stort område betecknad som »bokebackar». På samma sätt som det förut omskrifna Öjaböke förräder gårdsnamnet Håknaböke från socknens sydligaste del tillvaron af någon fordomtima bokskog, hvars läge ej längre kan närmare angifvas.

För så vidt det kunnat utrönas, är bokskogen numera försvunnen från alla de nyss skildrade lokalerna. Stubbebo lär visserligen ha något boke kvar, men detta uppgifves ligga sydost om gården, hvilken trakt på 1812 års karta kallas »kyrkhagen».

25. Färgaryds socken.

Liksom de gamla gränssocknarna längre i norr var också Färgaryd i äldre tider skogfattig, och ljungheden eller, såsom den på traktens munart kallas», ryen» har också gifvit denna socken dess namn. 1770 skrifver ROGBERG, att »skogen är här ganska knapp, någon Bok finnes på få ställen, men alls intet Ek». Gamla kartor visa i själfva verket att bokskogar — om också af ringare utsträckning — under skilda tider funnits på icke så få platser i socknen.

Troligt är, att i likhet med angränsande del af Femsjö flera smärre bokhult ännu vid början af förra århundradet funnos kvar på de myrländta hemmanen i socknens södra del. Att döma af en något oklar beskrifning från år 1811, fanns då en $9\frac{1}{2}$ hektar stor bokskog »Hultet» norr om Hökalt samt tvenne mindre, »Högahult» på 5 och »Baggehult» på 2 hektar längre söderut, östan om Dödhult. Den på samma karta upptagna »Bökesmossen», belägen norr om Sofieslätt, antyder genom sitt blotta namn, att bokskog funnits i närheten. På alla de angifna ställena saknas nu bokbestånd, men ett sådant lär i stället ligga vid Eldshult. Bokskogen uppgifves här vara ung; den finnes ej heller upptagen på 1811 års karta.

En liten del af Färgaryd socken med hemmanen Seglehult, Kull och Stubbhult ligger öster om Färgensjöarna och bildade förr ett skogslag tillsammans med det förut omskrifna Skubbhult i Femsjö. På den del, som nu hör till Färgaryd, fanns år 1810 ett 4 hektar stort bokhult, beläget ett stycke nordost om Stubbhult. Mossen längst i norr vid gränshörnet mot Långaryd och Femsjö kallades »Svinmossen». Det nämnda bokhultet är nu borta, men vid sjöstranden norr om Stubbhult på mark, som år 1810 kallas »ängsbackar», finns däremot ett litet ungbestånd af bok.

Såväl traditionen som traktens naturförhållanden antyda, att västra stranden af Stora Färgen med hemmanen Bexet, Ekenäs och Skoga förr varit rik på bok. År 1810 nämnes från södra delen af Ekenäs' ägor midt för Skoga två bokbestånd på respektive 3 och $2\frac{1}{4}$ hektar, hvarjämte det 10 hektar stora »Hultet» norr om Skoga mellan vägen och sjön måhända var bok-, men troligare blandskog. Äfven dessa små bestånd, hvilka säkerligen blott voro rester af större bokområden, äro nu borta och granskogen allena-rådande på platsen. Namnet »hägnen» på udden nordost om Ekenäs gör troligt, att bokskog där funnits¹, och i STYEFES förut omnämnda arbete *Skandinavien under unionstiden* omtalas, att en »attoswinæskogh» (= skog, som kunde föda 8 svin) låg under gården »Bexröt» (= Bexet). Uteslutet är dock icke, att ek till väsentlig del ingick i dessa ollonskogar.

De flesta af Färgaryds nuvarande bokhult ligga i norra delen af socknen. Samlade på ett ganska litet område söder om Nissa-ån finnas här större eller mindre dungar vid Kalfhult, Janslund, Borrebo, Staffansbo, Hesslehult och Nittebo samt dessutom norr om ån ett hult mellan Kambo och Åkralt.

Till traktens skogshistorik må följande nämnas. År 1720 var den samfälliga utmarken till St. och L:a Hesslehult, Nittebo, Staffansbo, Borrebo, Jonsbo och Hylte beväxt med dels bokskog, dels något furu, al och enebuskar, äfven fanns mycket utaf »stenig ljungmark». Bete beräknades å utmarken till ungboskap, får och hästar. Ollonskog fanns för skogslagets egna svin. St. Hesslehult tycks också haft rätt att mottaga 10 s. k. tagsvin, — om liknande rätt tillkom någon annan gård i skogslaget är obekant. Pottaskebränne fanns »något, dock af ringa värde». Hvar bokskogen låg framgår ej af kartan, och tyvärr äro också de landtmäterihandlingar, som år 1810 upprättades öfver samma gårdar, i berörda afseende lika ofullständiga. Blott namnet »Svinåsen» — norr om Nittebo — samt torpet Bokelund gifva antydning om, hvar de forna hulten legat. På platsen för Nittebo nuvarande hult — »Svinåsens» fortsättning mot Söder — angifver 1810 års karta allena-nast skog. Bättre besked gifva samtida handlingar öfver granngården i öster, Sonhult. Denna hade ett 23 hektar stort bokhult och »svinadrift», sträckande sig i öster--väster på sydslutningen mellan Janslund och Borrebo. Två af de nuvarande bokdungarna tyckas vara belägna i respektive östra och västra ändan af detta område. Om öfriga, nu befintliga bestånds förhistoria har intet kunnat utrönas.

Bokskogen mellan Åkralt och Kambo finnes omnämnd år 1817 och uppgick då till $2\frac{1}{2}$ hektar. Bredvid fanns en s. k. »hägne». Bokhultet tyckes sedan dess utbredt sig mot söder. F. n. består det mest af unga träd.

¹ Se anm. å sid. 173.

Utmärkerna i västra delen af socknen voro, såsom flera kartor från slutet af 1700- och början af 1800-talet visa, mestadels täckta af ljungr eller sämre ungskog af furu och gran. Äfven björk och al nämnas, men icke bok. Namnen på vissa platser, såsom »Svinabokärr», »Svinabacken» — den senare belägen nära Nissan nordväst om Hästhult —, göra dock troligt, att forna bokskogar funnits äfven i denna del af socknen.

II. Sammanfattning. Bebyggelsens och odlingens inflytande.

Ett sammandrag af historiken i det föregående visar, att flere eller färre bokbestånd finnas i 7 socknar af Östbo och 20 af Västbo härad.

I Östbo sakna Fryeled, Hagshult, Käfsjö, Åker, Tofteryd och Byarum beståndsbildande bok; de två sistnämnda socknarna tyckas t. o. m. helt sakna detta träds slag. Detta är möjligen också fallet med Anders-
torp i Västbo; Gnosjö, Bredaryd, Våthult och Bosebo ha väl bok, men inga bokbestånd.

Under hela eller *någon del* af tiden efter år 1680 ha **7,400 à 8,000 hektar** af undersökningsområdet varit täckta af mer eller mindre rena bokskogar, under det dess nuvarande bokskogsareal blott uppgår till c:a **455 hektar**. För Östbo blifva respektive siffror **2,700 à 2,900** mot **115**, för Västbo **4,700 à 5,100** mot **340 hektar**. Samtliga dessa tal kunna anses som minimivärden.

Äfven om dessa siffror, tack vare de egendomliga förskjutningar eller vandringar, som bokbestånden ofta synas varit underkastade, icke utan vidare få tolkas så, att bokskogen under de sista 230 åren skulle minskats med c:a 94 %, så vittna de dock om dess ofantliga tillbakagång inom området. I Östbo torde också bokskogen under nämnda tid helt försvunnit från 15—20, i Västbo från 110—130 af sina förutvarande lokaler. Å andra sidan äro många af de nuvarande bestånden rena nybildningar. F. n. finnas inom Östbo minst 21, inom Västbo minst 135 skilda bokbestånd, å undersökningsområdet i dess helhet alltså minst 156. Divideras den nuvarande bokskogsarealen med detta tal, finner man, att beståndens storlek i medeltal knappast uppgår till 3 hektar.

En historik öfver bokskogen inom Östbo och Västbo häraden under de sist förflutna århundradena blir sålunda i stort sedt en skildring af dess tillbakagång. De faktorer, som samverkat härtill äro mångahanda, men främst bland alla står dock den mänskliga odlingens direkt omgestaltande inflytande på skogsvegetationen. Att skildra de förändrin-

gar, som skogen undergått, utan att på samma gång beröra det bruk, som människan under olika tider gjort af densamma, är därför omöjligt.

Att stora delar af södra Sverige under gamla tiden och medeltiden varit täckt af mäktiga löfskogar kan icke betvivlas. Härom vittna dels de strödda meddelanden, hvilka i skrift eller tradition, som saga eller historiskt dokument, blifvit bevarade från dessa aflägsna tider, dels en mängd Ortsnamn.¹

Bland de trädslag, som sammansatte dessa skogsvidder, hölls boken af ålder i Sverige liksom i grannländerna i söder för ett af de värdefullaste. Den var ett *bärande* träd, som fick sin största betydelse däraf, att dess frukter lämnade ett utmärkt näringsmedel åt svinen, ett husdjur, som i de nordiska länderna förr spelade en relativt vida större roll än nu². De äldsta, från 1300- och 1400-talen bevarade uppgifterna om bokskogen inom undersökningsområdet röra sig också alla om skogen i dess egenskap af betesmark för svin³.

I syfte att trygga de landsekonomiskt viktiga ollonskogarnas bestånd utfärdades under gustavianska, storhets- och frihetstiden en hel rad af förordningar, dels innehållande förbud mot fällande af bärande träd eller mot andra slag af intrång och åverkan på desamma, dels afseende att förhindra missbruk och orättvisor vid utnyttjandet af de merendels samfälliga betesmarkerna. Denna lagstiftning kan sägas kulminera i den återplanteringsskyldighet af ek och bok, som skogsordningen af år 1647 m. fl. efterföljande stadga, samt i 1725 års påbud om anläggning af nykulturer, s. k. planterhagar, af samma trädslag på hvarje gård inom vissa af de södra länen. Kort härefter inträdde emellertid en vändning till större frihet i nyttjandet af bärande träd

¹ Med anledning af HYETÉN-CAVALLIUS' uppgift (Värend och Virdarne 1863, Del I, sid. 3), att ordet *hult* eller *hylte* på Värends-målet skulle beteckna en »skog af löfträd, förnämligast ek eller bok», och vara ett för denna trakt användbart indicium på löfskogens forna utbredning, må anmärkas, att så knappast är fallet i de gamla Finveds-häradena (Östbo, Västbo och Mo) och till synes ej heller i det öfriga Småland. Ordet *hult* har åtminstone numera här en mera indifferent betydelse, närmast = tät skog, men likgiltigt om af löf- eller barrträd. I många fall visar ordsammansättningen, att med *hult* afsetts barrskog. Så t. ex. förekomma gårdsnamnen *Granhult* (S. Hestra och Målilla s:nar), *Graneihult* (Ramqvilla s:n), *Förhult* (S. Unnaryds och Aneboda s:nar), *Brännhult* (N. Hestra s:n), *Brännehylte* (Käfsjö s:n), *Svedbrandshult* (Mullseryd s:n) m. fl.

Äfven om man blott medtager de Ortsnamn, i hvilka trädslagen ek, bok (bök), alm (elm), lind o. s. v. klart och tydligt ingå, finner man emellertid lätt, hvilken betydande utbredning dessa ädla löfträd förr måste haft.

² Se härom t. ex. VAUPELL, De danske Skove 1863, sid. 7.

³ I ett ännu äldre dokument från år 1238 rörande en Nydala kloster tillhörig ollonskog af ek kallad »Nuthult» (= Nöt-hult) och belägen i Östbo härad, uppräknas skogens olika nyttigheter, som äro: betning, svinfetning, trähuggning, bi-hållning och jakt (»— diversis utilitatibus, id est pro pecoribus pascendis, pro porcis inpinguandis, pro lignis scindensis, pro apibus inquirendis & pro uenationibus»). LILJEGREN, J. C., Diplomatarium Suecanum Vol. I, Stockholm 1829.

och år 1793 erhöill äfven ägare af skattejord den fulla ägande- och dispositionsrätt öfver bokskogen, som han alltsedan dess utan nämnvärda inskränkningar bibehållit.

Ur lagstiftningen om bärande träd etc. må i korthet följande anföras:

- (1414) förbjöds genom »Wexiö stadga» afverkning af ek och bok till afsalu.
- 1537 förbud mot anläggning af gårdar och torp på kronans (d. v. s. alla oskiftade) ek- och bokskogar i Småland samt mot afverkning af ek och bok vid 80 marks bot.
- 1539 liknande förbud för Västergötland, speciellt Edsmären.
- 1558 förbud mot fällning, brytning eller barkning af bärande träd å kronans skogar.
- 1563 förnyade förbud mot afverkning af bärande träd.
- 1569 liknande förbud för Öland.
- 1576 konungen låter vid Värnanäs i Kalmar län insamla bokollon för utplantering vid Uppsala och andra slott och gårdar i Uppland.
- 1577 bötesstraffet för fällning af bärande träd sättes till 40 mark.
- 1590 nya förbud mot fällning af bärande träd.
- 1616 förbud mot afverkning af bärande träd på Öland. Vid öfverträdelse 1:sta och 2:dra gång 80 daler s:mts bot, 3:dje gång landsförvisning. Kronobetjåning, som lät sådan förseelse passera oanmärkt, skulle böta dubbelt, var det landshöfdingen själf, 3-dubbelt
- 1617 adelsman privilegieras att fälla bärande träd på egen frälsejord, likaså på allmänning, hvori han ägde del.
- 1638 instruktion utfärdad för riksjägmästaren. Häri sägs bl. a. att på flera ställen i riket finnas många stora och härliga eke-, boke-, apel- och hasselskogar. Svin fingo indrivvas på kronans ollonskogar mot 1 daler s:mt pr djur under sommaren. En myckenhet befintliga gamla, förtorkade träd kunde få säljas, men noggrann tillsyn hållas, att inga »friske och grönfälte» träd måtte under namn af förtorkade vardas huggna och bortförda.
- 1641 förbud att utan tillstånd afhämta s. k. dödveda skog.
- 1647 skogsordning utkommen. Om bärande träd på grund af myckenhet, ålder etc. tarfva bortröjning, bör ansökan därom ingifvas till ting eller landshöfding. För hvarje träd, som med vederbörligt tillstånd fälldes, borde 2 nya planteras i stället samt skyddas af jordägaren och hans arfvingar, tills träden vuxit undan faran att afbetas. Vid försummelse häri 3 markers bot pr träd. Vid olaga afverkning 9 daler s:mts bot pr träd förutom skyldighet till återplantering i vanlig ordning.
- 1664 ny skogsordning. Beträffande bärande träd lik den förra.
- 1690 bestämmelse att olaga fällning af bärande träd i Skåne, Halland och Blekinge straffas icke med böter, utan med 30 par spö.
- 1691 förordning om kronans enskilt, frikallade skogar i Skaraborgs län. Vid olaga afverkning af bärande träd 24 daler s:mts bot pr träd, skyldighet att plantera 4 st. unga träd i stället samt dessutom 12 markers bot, »kronans ensak».
- 1725 förordning om anläggning af »planter-hagar» af ek eller bok i Göteborgs och Bohus, Älfsborgs och Hallands län. »Hvar och, en som på landet bor, af hvad stånd han helst vara må», skulle inom nästa års slut på helt hemman hafva planterat 100 ek- eller bokollon, proportionaliter på det mindre. För underlåtenhet härutinnan 20 daler s:mts plikt och likafullt planteringsskyldighet. Planteringen skulle noga hägnas för boskapsbetning. I fall af vanskötsel 3 daler s:mts plikt för hvarje vanskött träd samt skyldighet att plantera nya. De unga träden skulle uppkvastas i mars och september månad. (Detta påbud visade sig omöjligt att i praktiken genomföra och måste snart modifieras.)
- 1734 ny lag antagen. »Ingen hafve makt å kronans ägor och allmänning eller å skattejord att hugga och fälla bärande trä, som äro ek, bok, apel och oxel, eller å hvarje-handa annat sätt dem fördärfva.» Vid olaga afverkning af ek och bok 9 dalers böter och ersättning af trädets värde. Gamla och förtorkade träd eller sådana, som stå till skada för åker och äng, må på särskild ansökan utstämplas och fällas.
- 1742 jordägaren får fri disposition öfver hälften af de jämlikt 1725 års förordning planterade träden, då dessa nått 10 års ålder.
- 1746 skattebonde fick $\frac{1}{10}$, kronabonde $\frac{1}{20}$ af värdet på de bärande träd, som kronan på hans jord lät fälla för statens behof.
- 1752 stadgas kostnadsfri utsyning af ek och bok till allmogens enskilda behof och byggnads-

- der samt till »publique förnödenheter». Åboarna å såväl krono- som skattehemman skulle själfva och utan betalning få nyttja vindfällan af ek och bok.
- 1762 utsyning af ek och bok, som stå till skada för åker och äng, skall ske utan dröjsmål och omkostnader för jordägaren. För hvarje friskt träd, som med vederbörligt tillstånd fälldes, skulle 2 nya planteras i stället, vid afverkning af torra och ihåliga träd var man däremot fritagen från återplanteringsskyldighet.
- 1789 jordägaren erhåller tillstånd att fritt disponera ekar och bokar, som ej äro tjänliga till kronans behof.
- 1793 jordägaren får fri ägande- och dispositionsrätt öfver sina bärande träd, eken undantagen.

Trots staten sålunda under långliga tider lagt sig synnerlig vinn om bokskogens bevarande och ökande, har denna icke desto mindre varit stadd i ständigt aftagande. Denna företeelse möter oss så långt tillbaka i tiden, som dokument häröfver stå att erhålla, vanligen i samband med klagomål öfver befolkningens misshushållning med skogen samt bristande efterlefnad af gällande lag och stadgar.

Ur konungens och rådets många klagomål öfver innebyggarna i Småland heter det sålunda i en skrifvelse af år 1537 bl. a. följande¹: »— — Tiil thet Sjette Szå forhugge the och mygit vnyttelige Eke och böke skog, besynnerligen um vinteren tiil theris Booskap, Och ellers ther jnthet behoff gjordis Och skall forthenskull göris eth högt Forbudh i then mottenn — —». Det samma år utfärdade kungliga dekretet mot sköfving af landskapets bärande skogar börjar på följande sätt: »Wij Gustaff etc. — — effter wij udij sanningen fornummit och besport haffue, hurvlunde wor och Crononess almenningz böke och Ekeskogh vdiij Smålandh — — fast onytteligen och fafengt forödt och forhuggin bliffuer — —».

I liknande ordalag talar konungen i en år 1538 aflåten skrifvelse öfver samma ämne till fogdarne i Sunnerbo och Västbo. Att dessa också lade sig vinn om dekretets efterlefnad visa ännu befintliga domstolsprotokoll och saköreslängder från närmast efterföljande tid. Åren 1539—1552 förekom så t. ex. i Västbo 14 bötesfällningar på grund af förbrytelse mot stadgan om bärande träd, i Östbo åren 1544—48 däremot inga². Dekretet i fråga väckte emellertid stor förbittring hos befolkningen och uppgifves ha varit en af de verksammaste orsakerna till den kort därefter utbrutna »Dackefejden».

Att skyddslagstiftningen om bärande träd var föga rotfast i allmogens rättsmedvetande framgår också af den genomgående skonsamhet, som häradsrätterna längre fram nödgades visa i fråga om förseelser emot dessa lagar. HYLÉN-CAVALLIUS³ uppgifver, att vid de mångfaldiga åtal,

¹ Af Kungl. Riksarkivet utgifna Handlingar rörande Sveriges Historia, Ser. I, Gustaf den förstes registratur XI, Stockholm 1888.

² BERG, G. Bidrag till den inre statsförvaltningens historia under Gustaf den förste, hufvudsakligen i afseende på Småland. (Akad. afhandl.) Sthlm 1893.

³ Varend osh Virdarne 1863, sid 3.

som skogsfogden anställde vid Värendstingen under Carl IX:s och Gustaf II Adolfs regering, blef förbrytaren sällan straffad, enär nämnden var föga benägen att iakttaga lagens skillnad mellan friska och »dödveda» träd, hvilka senare saklöst kunde fällas. Att undantagsbestämmelserna om de torra och skadade träden — liksom ock senare de s. k. »risekarna» — utgjorde omtyckta förevändningar till öfverträdelse af skogslagarna, kan man också se af 1638 års instruktion för riksjägmästaren samt i 1641 års förbud mot oloflig afhämtning af sådan skog.

Klagan öfver de bärande trädens aftagande förekommer i många offentliga aktstycken under 1600-talet, så t. ex. i riksdagshandlingar af åren 1638, 1643, 1647 och 1680.

År 1640 säger sig regeringen på en resa »neder åt landet ögonskijnlig förnummit, huru så allmeningz som andre skogar äro emoot all skääl, lag och laga stadgar afhuggne och förödde, Topparne på träd äro afstympade, Stöterne förderfvade, så att man snart sagdt icke skall finna eek, böök eller annat bärande träd j den stad tillförene hafver stått skön skog — —»

I ett till Kungl. Maj:t den 21 nov. 1696 från öfverjägmästare G. HAMMARBERG ingifvet »Project angående Skogars och förbudne Träns m. m. conservation» i Småland¹ sägs, att mycken tjufhuggning och handel idkades med ek och andra bärande träd synnerligast utmed sjöstränderna. Åtskilliga knep, som brukades af befolkningen i o. f. för åtkomsten af sådant virke omtalas, så t. ex. underslef i stor omfattning, antändning af skogen o. s. v. I skrifvelsen förordas bl. a. användningen af enhetliga stämpelhammare, samt att den åverkade eller genom »olyckshändelse» skadade skogen skulle tillfalla kronan.

Vi förstå att under förhållanden, sådana som de skildrade, de visserligen ännu alltjämt betydande bokskogsområden, som de Duukerska kartorna i slutet af 1600-talet upptaga, likväl icke gärna kunna ha utgjort mera än kvarlevor af de verkliga urskogar af ek och bok, som vid slutet af medeltiden och början af den nyare med all säkerhet ännu funnos i dessa delar af Småland.

Under 1700-talet blefvo skogarna ytterligare försämrade och minskningen af bärande träd alltmera kännbar, ett förhållande, som regeringen, med lika liten framgång som förut, sökte att förhindra genom upprepade anmaningar till sparsamhet.

I instruktioner, utfärdade 1725 för N. Rahmm som handhafvare af kronans utstämplingar för amiralitetets behof, sägs, att huggning af bärande träd blott i högsta nödfall borde tillåtas. År 1757 säger sig Kungl. Maj:t »med missnöje förnummit att stort missbruk bedrefs med

¹ SÖDERGREN, C. G., Småländska Archivet, Del III Wexiö 1874, sid. 134.

utsyning af ek och bok, i det duglige och friska trän beviljas och utstämplas, då likväl allmän lag såväl som flera resolutioner stadga och bjuda att med skogarne på allt möjligt sätt skall sparsamligen hushållas — — och ek och bok såsom nyttige till skeppsbyggeri och handtverkerierne ej må användas till husbyggnad, enär tillgång dertill finnes på furu och gran. — — Kungl. Maj:t vill på det allvarsammaste förnya i detta ämne förut gifne stadgar och påbud till obrotslig efterlevnad.» Från Skåne, Halland och Bohuslän blef under intrycket af den hotande skogsbristen år 1762 all utförsel af ved förbjuden vid 1,000 daler smts vite.

Då lagstiftningen om bärande träd under senare delen af 1700- och början af 1800-talet gick mot större frihet för den enskilde, var detta allenast en eftergift för de nya statsekonomiska principer, som då började göra sig gällande. Någon ljusare syn på ollonskogarnas framtid förefanns däremot icke, ty dessas bedröfliga tillstånd intygas enhälligt af samtida författare. Under tiden hade dock landthushållningen utvecklats i riktningar, som gjorde ollonskogarna mindre outhärliga än förr, och redan vid midten af förra århundradet hade deras gamla betydelse för svinskötseln så godt som fullständigt upphört.

Söker man närmare efter de orsaker, som verkat så förödande på bokskogarna, skall man finna att dessa orsaker varit *bebyggelsen, betningen, pottaskbränningen* samt i senare tid *ved- och stäfverhuggningen*. Dessa nyttjandeformer ha dels föranlett en stark direkt beskattning af bokbestånden, dels ha de försatt återstoden af dessa i ett tillstånd, som gjort dem underlägsna i kampen mot andra växtsamhällen, hvilka som följd häraf i regel vunnit terräng på bokens bekostnad.

Bebyggelsen och plogkulturen har i främsta rummet utbredd sig till de platser, hvilkas yttre naturförhållanden varit gynnsamma för den samma. Ingenstädes var detta emellertid fallet i högre grad än i ek- och bokskogarna, där den bördiga marken gaf den bästa lönen för odlarens möda, på samma gång som den kringliggande skogen bjöd ollon och bete åt husdjuren. Tack vare denna omständighet träffas numera större delen af Sydsveriges odlade jord just på de platser, där en gång de ädla löfträden härskade.

Att bokskogen fått maka åt sig för odlingen inses sålunda redan af allmänna skäl; att så skett ännu under historisk tid är direkt bevisligt. Såsom vi redan sett riktade sig Gustaf I:s mandat af år 1537 i främsta rummet mot bebyggelsen på ollonskogarna. Med hänsyftning på bl. a. de värdefulla löfskogarna klagas i 1638 års riksdagsbeslut § 10 öfver att dessa »till ingen ringa skada och afsaknad nu blifva för-

därfvade med oskäligen och onyttiga nybyggen. — —» En god kännare af Östbo och Västbo, landtmätare J. ALLVIN, gifver likaledes »nybyggen och getafveln i sin mon» skulden till skogens aftagande i dessa trakter.¹ Vid granskning af de forna bokskogsområdenas belägenhet och gränser skall man också lätt finna, hur splittrad och kringskuren skogen i regel blifvit af äldre och nyare torpanläggningar. Belysande exempel härpå gifva »Ramshultet», »Höгатåget» och södra delen af »Edbohult» i Gällaryd och Voxtorp, trakten öster om Hindsen, de gamla bokskogsmarkerna i södra delen af Vernamo, östra delen af Kärda och norra delen af Hångers socknar, »Illveden» i Forsheda, Dannäs säteris forna skogar samt för öfrigt en stor mängd af de smärre forna bokskogarna i såväl Östbo som Västbo härad.

Om också blott en mindre del af bokskogen behöfde fällas och upp-
rödjas för att gifva rum åt nybyggarnes tomter och åkerlappar, så betydde *betningen* af hans och den fjärrare boende befolkningens kreatur i de flesta fall en oafbruten skadegörelse på skogen.

Hvad betningen beträffar, får man noga skilja mellan verkningarna å ena sidan af svinens uppehåll i skogen under s. k. ollonår, å andra sidan af den årligen återkommande gräsbetningen.

Såsom redan blifvit nämnt var ollonbetet under långliga tider af största vikt för befolkningen. Värde af ett bokbestånd bestämdes då af det antal svin, som under goda fröår kunde födas på detsamma.

Om skogarnas bärkraft i berörda hänseende i Östbo och Västbo härad samt om vissa gårdars betesrättigheter ha en mängd uppgifter lämnats i historikens speciella del. Berömda svinbeten funnos under Mossle m. fl. gårdar i Vernamo socken, under Dannäs säteri i socknen af samma namn, under Fällinge och Isberga i Willstad samt flerstädes i Långaryds, S. Unnaryds och Femsjö socknar. Dessa m. fl. ollonskogar, af hvilka ingen vid 1600-talets slut torde kunnat mottaga mera än ett eller annat hundratal svin, fördunklades alla af »Edbohult» i Voxtorp. Såsom redan blifvit nämnt kunde denna skog under gynnsamma år föda ända till 2,000 svin.² I Västbo gingo ollonsvinen ofta vintern öfver på skogen och slaktades först på förvåren.

Den afkastning, som efter ollonår tillfördes svinägaren, var sedan gammalt föremål för beskattning. År 1537 bestämde Gustaf I denna

¹ Beskrifning öfver Räfteled s:n, Jönköpings hushållningssällskaps handlingar år 1819.

² Intressant är att jämföra VAUPELLS uppgifter om de danska ollonskogarnas samtida eller äldre betesförhållanden. Vissa skogar i Danmark födde så t. ex. år 1590 resp. 4,000, 8,000, 10,000, 14,000, 19,000, ja, ända till 30,000 svin. Dessa skogar voro dock af mycket stor utsträckning. En 1,100 tld stor skog på Thurø som födde 2,200 svin, tyckes förhållandevis haft ungefär samma betesvärde som Edbohult. (De danske Skove, 1863, sid. 10 och 11.)

skatt, »ollonegillet», till hvar 5:te svin. Af räkenskaperna för Västbo af år 1540 synes, att skatten då utgick med 1 pund ollonflask pr helt hemman. Den sista resten af skattläggningen på ollonbetet försvann i Sverige först år 1834.

På samma gång, som ollonskogarna minskades, aftog ock betydelsen af ollonbetet. Med 1807 års påbud om laga skifte på skogen var i själfva verket denna näringsgrens öde besegladt, om också svinbetning somligstädes i rätt betydande omfång förekommit långt senare. Numera kan ollonbetningen dock sägas ha helt upphört i både Östbo och Västbo härad.¹

Någon direkt skada för bokskogen har ollonbetet säkerligen icke medfört. Det är tvärtom sannolikt, att svinens markberedningsarbete här varit till stor nytta för föryngringen.² Däremot kan man icke be-
tvifla, att kronslutet i ollonskogarna i allmänhet hölls ganska glest i af-
sikt att öka trädens fruktsättning. Ollonmarkerna torde därför ofta
haft utseende af löfångar eller bärrismark med en mer eller mindre tät
vegetation af stora bokar med yfviga kronor. Bestånd af denna typ
förekomma ännu h. o. d. å undersökningsområdet, så t. ex. vid Hylte-
näs i Gällaryd, i nordvästra delen af Källunda bokskog i Kärda, å
Näset under Dannäs' säteri samt flerstädes i de södra Västbosocknarna,
framför allt vid Skubbhult i Femsjö. Såsom längre fram skall visas,
har ett så beskaffadt bestånd stor benägenhet att öfvergå i vissa andra
växtsamhällen. Denna omgestaltning måste försiggått lättare i samma
mån som den hjälp, hvilken svinens markberedning lämnat bokåter-
växten, började att utebli.

Om sålunda redan ollonbetet i sina konsekvenser kunde innebära vissa
faror för bokskogen, var detta ännu mera fallet med gräsbetningen. De
fördelar, som beståndets glesställning medförde för trädens fruktsättning,

¹ På 1880-talet förekom i ringa utsträckning svinbete på bokskogen under Stengårdshult i Kållerstads socken. Ännu hösten 1906 utsläpptes ett par svin på Näsets bokskog i Dannäs' socken. Då FRIDTJUF BERG i sin Lärobok i geografi för folkskolan (t. ex. 2:dra upplagan Sthlm 1899, sid. 46) ställer uppfödandet af svin å södra delen af det småländska höglandet i fortfarande samband med där befintliga ollonskogar, är detta emellertid en uppenbar anakronism.

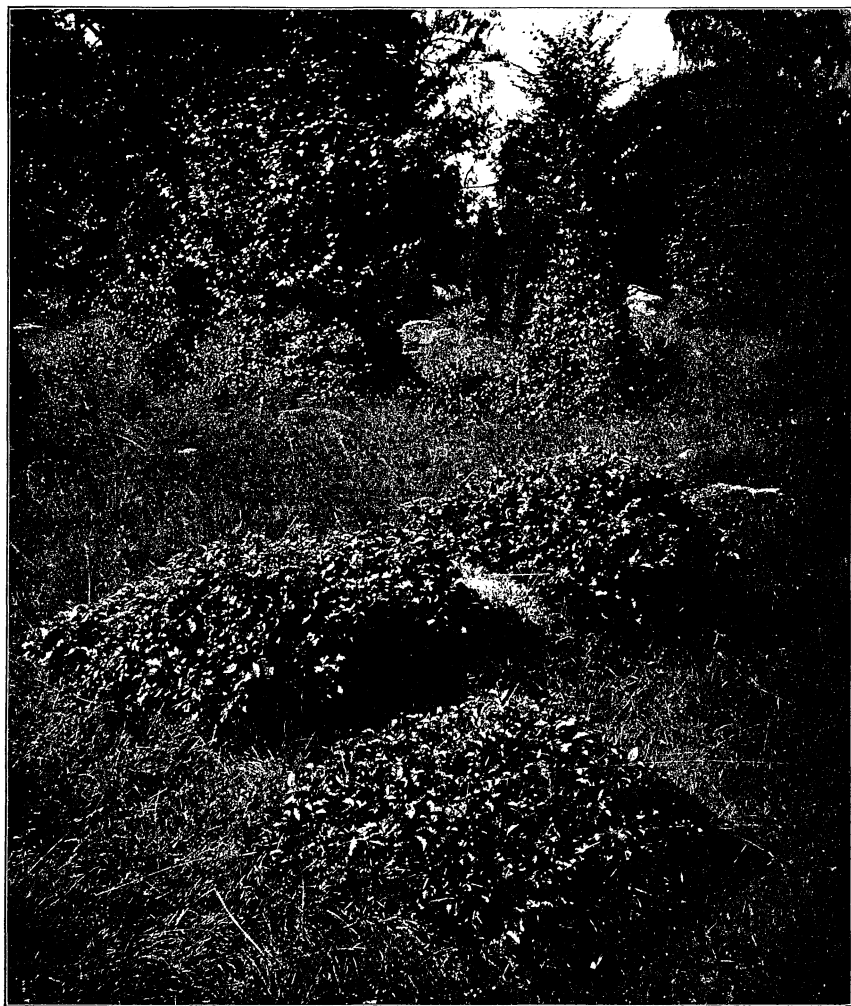
² Markberedningens nytta uppfattades fullkomligt af C. B. TROZELIUS som anser att det »icke skulle vara orådligt, om marken kring de gamla Frö-trän inhägnades, samt jorden hackades lös: Swin och Mullvadar pläga och kunna göra godt gagn i detta mål — —» (C. B. Trozelius, »Stads-Majorens Anders Rosenstens Grundeliga undervisning om Skogens Skötsel etc.» III uppl. Sthlm 1771 sid. 52 anm.)

Ang. svinens nytta och skada för bokskogen i Danmark hänvisas till följande arbeten: VAUPELL, C., *De Danske Skove* 1863, sid. 12;

Vort Landbrug 1889, sid. 174; Landsmandsblade 1889, sid. 191;

Tidsskrift for Skovbrug, Kjøbenhavn 1891, sid. 153;

» » Skovvæsen, 1894 A, sid. 15 och 18; 1903 A, sid. 129, 166 och 169; 1904 A, sid. 46 och 48.

(Ur Statens Skogsförsöksanstalts samlingar.)

(Fot. förf. juli 1908.)

Fig. 13. Bokbuskar, som genom upprepad afbetning antagit tuf-form. I bakgrunden unga bokträd, uppvuxna ur dylika buskar. Ed, näset mellan Furen och Flåren, Voxtorps s:n, Småland.

Buchengestrüpp durch wiederholtes Abweiden polsterförmig geworden. Im Hintergrund junge aus ähnlichen Büscheln hervorgegangene Buchen. Ed, Voxtorp, Småland.

kommo i ännu högre grad markvegetationen till godo. Att förutvarande bokskogar efter uthuggning lämnade ett ypperligt bete är en tidigt gjord erfarenhet, som t. ex. ALLVIN flerstädes i sina skrifter framhåller. Då man ser, hur hänsynslöst befolkningen i dessa trakter med boskapsskötsel som gammal hufvudnäring än i dag åsidosätter de enk-

laste skogsvårdsprinciper för att vinna någon, om aldrig så liten betesfördel, kan man icke betvifla, att intet försumrades för att framkalla det »mustiga hårdvallsbete», som ofta omtalas i samband med »bokebackar» och annan utglesad bokvegetation.

För att rätt förstå betesförhållandena i äldre tider, bör tagas i betraktande, att nästan all utmark före laga skiftenas tid var samfällig. På de ohägnade betesmarkerna kringströfvade därför kreaturen från ett helt s. k. skogslag, ofta bestående af ett halft tjog eller ännu flera gårdar. Detta hade gifvetvis till följd, att de bästa betesplatserna blefvo till ytterlighet hårdt anlitade, under det sämre och aflägsnare delar af skogen blefvo föga besökta. Det är lätt att förstå, hvad detta skulle betyda för bokåterväxten, helst som en stor del af beteskreaturen utgjordes af hästar, får och getter. I synnerhet af de senare höllos stora hjordar i dessa trakter af Småland, som däraf t. o. m. skämtsamt blifvit kalladt »Getapulien».¹ ALLVIN säger också helt kategoriskt, att, »om bokskogen ej fredas med god stängsel eller vissa parker afstängas för att obehindradt plantera sig, renhållas och växa, så försvinner den alldeles.»

Betydelsen af betesfred för bokskogens föryngring var väl känd långt före Allvins tid, hvilket redan framgår däraf, att 1725 års förordning om anläggning af »planterhagar» påbjuder kulturernas inhägnad till skydd för betningen. Hvad Östbo och Västbo härad angår, så har visserligen där aldrig något allmänt planteringspåbud existerat, men i stället synes det år 1742 instiftade hushållningssällskapet i Jönköpings län under tidigare skeden af sin verksamhet ägnat åtskillig uppmärksamhet åt länets skogsvård samt på frivillighetens väg utträttat åtskilligt för densamma.² Troligen var det genom hushållningssällskapets verksamhet, som bruket att hägna de utglesnade bokskogsmarkerna i syfte att underlätta föryngringen vunnit allmännare budskap. Då andra hägnader endast undantagsvis förekommo på de samfälliga utmarkerna, kom ordet »*hägne*» att få en särskild betydelse, som gör det till en värdefull indikator rörande belägenheten af bokvegetationen för en 100 à 150 år sedan.

Det är lätt att iakttaga, till hvilken grad betningen äfven under nuvarande förbättrade förhållanden hindrar bokåterväxten. Bilder sådana

¹ Under Gustaf I:s tid exporterades en stor mängd bock- och getskinn från Småland. I början af frihetstiden gjorde regeringen försök att inskränka getafveln, men måste snart på grund af besvär från allmogens sida (år 1756) resolvera, att getter finge hållas i Jönköpings och Kronobergs län, under villkor att de ej gjorde »ohägn eller skada på annor mans ägor.» H. o. d. finnas ännu ett fåtal getter kvar i Östbo och Västbo härad.

² ALLVIN uppgifver, att genom hushållningssällskapets försorg s. k. fredsparker, där ingen fick hugga, »utkällrades» på hvarje hemmans skog. Likaledes synas försök blifvit gjorda, att på skogarna införa en slags enkel hyggesföljd.

som den från ängarna vid Ed återgifna (fig. 13) äro alldeles icke sällsynta inom undersökningsområdet. Mer eller mindre drastiska exempel på betningens skada för bokväxten möta oss tvärtom öfverallt, där bok växer i starkt betade marker. Man skulle ha skäl att förvåna sig öfver att så pass många täta ungskogsgrupper af bok, som verkligen finnas, kunnat utveckla sig under dylika förhållanden, om det icke visat sig, att flertalet af dessa unga bestånd just haft en mer eller mindre genomförd betesfred under den kritiska åldern att tacka för sin utveckling. Betesfred behöfver icke nödvändigt vara liktydigt med hägnad. Den kan också åstadkommas på annat sätt, ja oberoende af markägarens åtgöranden, t. ex. genom en mycket ymnig enbuskvegetation (fig. 9.)¹

En form af åverkan på löfskogen, som också tillskyndades den samma för betescreaturens skull, var den s. k. *löfbrytningen* eller »löfbrättet». Torkadt löf utgjorde nämligen ett förr i vida större utsträckning än nu användt surrogat för stråfoder. Det är härpå den å sid. 196 citerade skrifvelsen af år 1537 syftar, hvori klagas, att smålännin-garna »förhugge mygit onyttelige Eke och böke skog, besynnerligen um vinteren tiil theris Boskap — —». Samma sedvänja bekämpas i 1558 års förbud mot bl. a. brytning af bärande träd och kommer åter till synes i brefvet från år 1640 (sid. 197), där bland annan observerad skadegörelse på skogen också nämnes stympningen af trädkronorna. Ännu i landtmäterihandlingar från förra delen af 1700-talet finner man ofta löfbrytningen uppräknad bland skogens nyttigheter.

Pottaskebränningen är en mindre känd nyttjandeform af skogen, som under ett par hundra års tid var egendomlig för löfskogstrakterna i södra delen af landet.

Pottaskan vanns genom utlutning i hett vatten af den vid vedens förbränning erhållna askan samt torrkokning af luten. Af en tunna aska fick man 12—15 skålpund pottaska. Den så vunna, mörkfärgade produkten var s. k. rå eller oluttrad pottaska, hvilken genom att utsättas för stark eld kalcinerades eller luttrades och därvid antog en ljusare färg.

Till askbränning ansågs visserligen äfven björk m. fl. löfträd vara användbara, men lämpligast härtill var boken, som också fick släppa till den mesta råvaran vid denna beredning.

Från Småland nämnes pottaskebränningen först år 1680, då förbud utfärdades mot användning af »färska och gröna» träd till detta ändamål. I Hammarbergska skrifvelsen af år 1696 (se sid. 197) klagas öfver

¹ Jfr härmed uttalanden af C. V. CEDERHJELM (»Tal om wilda träds plantering i Sverige», K. Vet. Akad:s Handl. 1740 sid. 22) och U. RUDENSCHÖLD (»Tal om skogarnas nyttjande och vård», K. Vet. Akad:s Handl. 1748 sid. 39), hvilka båda förorda, att ek och bok planteras i den lösa jorden midt under enbuskarna, hvilka lämna de unga träden godt skydd mot hetta, köld och boskapsbetning.

att befolkningen ej drog sig för att under sken af vådaeld antända skogen för att sedermera kunna uttaga lämpliga skadade stammar till askbränning. Att döma af talrika uttalanden i landtmäterihandlingar från denna tid, hölls pottaskebränningen för en beaktansvärd binäring under hela 1700-talet. Liksom tjärbränningen hade den betydelse därigenom, att den gjorde det möjligt för befolkningen att afvinna skogen en produkt af stort förädlingsvärde i förhållande till massan, en omständighet, som var af vikt i betraktande af dåtidens outvecklade vägnät och besvärliga transportförhållanden. Säkert är det mera än en tillfällighet, då en kartbeskrifning från den hårda tiden i början af 1700-talet säger, att gården hade »pottaskebränne till skattepenningen». Ännu år 1819 menar ALLVIN att »pottaskan är och alltid lär bli en courant handelsvara.»

I Västbo gällde 1 Lspd pottaska i början af 1820-talet omkring 24 skilling r:gd. Längre fram gällde den 1 à 2 riksdaler pundet.

Några större värden kunde denna näring knappast inbringa, så länge lagen hindrade, att till pottaskebränne togs annat än vindfällan och vrakträd. Detta ändrades år 1793, då jordägaren erhöll fri dispositionsrätt öfver sin bokskog, på samma gång som de gamla, lummiga ollonträdens betydelse för svinskötseln började att starkt aftaga. Det är också efter denna tid, som askbränningen på många ställen i Östbo och Västbo härad började antaga en rentaf förödande karaktär, hvarom flera uttalanden af ALLVIN vittna, och hvarom gamla personer än i dag veta att berätta. Det uppgifves, att ägaren af en nyköpt gård understundom kunde taga ut hela köpeskillingen på pottaskeberedning, alltså en fullkomlig parallell till den skogssköfving i spekulationssyfte, som i senare tid förekommit så allmänt i dessa trakter. Pottaskebränningen fortgick på sina ställen ända in på de sista decennierna af 1800-talet.

Bokvirket brändes i lergropar eller ugnar af sten. Under askbränningens första tid kände befolkningen ej konsten att kalcinera eller luttra askan. Då det visade sig, att landet exporterade lös aska och rå pottaska, på samma gång som kalcinerad sådan importerades för flerdubbelt högre pris, utfärdades vid midten af 1700-talet exportförbud på okalcinerad vara. Detta hade till följd att luttringen af askan därefter blef allmän.¹ Att ett särskildt kalcinerverk vid midten af 1800-

¹ En ännu lefvande person, P. Johansson i Hånger Söderd, skildrar enligt benäget meddelande af pastor A. W. Rendahl luttringsprocessen sålunda: Sex st. grofva granstockar af 6 alnars längd kördes upp på en höjd, som låg utsatt för bläst, rullades tillsammans och upphöjdes ett stycke från marken, hvarefter ett lager dyjord breddes ofvanpå dem. Någon dag med stark bläst gjordes upp eld vid ena kanten af stocktaket, så att eldflamman af vinden drefs in under detta. Pottaskan, som man hade till hands i säckar, kastades medelst en lång slef in under stockarna. Midtför härden, som kallades »grufvan» satt »luttermästaren» nedgräfd i jorden och med hufvud och händer väl omlindade till skydd för hettan och

talet fanns upprättadt vid Ed i Voxtorps s:n har redan förut blifvit omnämndt (sid. 489).

Ved- och stäfverhuggningen ligger nutiden alltför nära, för att många ord skola behöfva spillas på dessa allbekanta nyttjandeformer af bokskogen.

Bokens höga värde som bränsle var förr som nu högt skattadt i synnerhet i Västbo, hvarifrån betydande mängder bokved utförts till Halmstad och de skogfattiga västra gränstrakterna. Gryteryds, S. Hestra, Långaryds och Färgaryds socknar ha sålunda med all säkerhet haft full användning för sin bokskog redan för erhållande af nödig vedbrand, under det pottaskbränningen hufvudsakligen florerade i de skogrikare socknarna österut samt i Östbo härad.

Rörande värdesättningen af bokveden synes än i dag en egendomlig skillnad föreligga mellan socknarna väster och öster om Bolmen. I förstnämnda trakt skattas bokveden högre än allt annat bränsle, i trakten öster om Bolmen synes den däremot stå lika eller lägre i kurs än både björk- och alved.

Stäfver till byttor, tunnor o. d. är en produkt, hvars tillverkning går långt tillbaka i tiden. Inom undersökningsområdet synes emellertid stäfverhuggningen nått sin största utsträckning först i senare tid, nämligen på 1880-talet, då samtidigt en mängd små andelsmejerier uppstodo i dessa trakter af Småland. Många af dessa mejerier visade sig sedan opraktiska och blefvo snart nedlagda.

Stäfverhuggningen är en handtering, som fordrar vana och skicklighet, och som vanligen utfövas af specialister i facket. Dessa arbeta ofta år efter år i samma skog, stundom bosatta i kojor uppförda på arbetsplatsen. Innan sågar kommo i bruk vid fällningen af de grofva bokträden, användes härtill yxor med c:a 3 alnar långa skaft.

Stäfverna räknades i tolfter eller också i s. k. stortusen, hvarmed förstås 1,200 stäfver + 120 bottnar.

Utöfver hvad som ofvan blifvit nämndt, har boken kommit till användning för en mångfald smärre och mera tillfälliga ändamål, hvilka i förhållande till de förut nämnda, verkliga orsakerna till bokskogens aftagande dock varit af ingen eller mycket underordnad betydelse och blott för fullständighets skull beröras.

Synnerligast i vissa socknar af Västbo: Villstad, Jälluntofta, S.

---

rörde med en lång stång i askan. Sedan denna tillräckligt länge varit utsatt för eldens inverkan, hade 3—4 karlar till uppgift att bearbeta askan med slag af stänger tills den blef fast. Samma procedur upprepades, ända tills all askan blifvit på detta sätt behandlad. Höll hela askhögen, som kallades »väll», ihop när den upplyftades, var luttringen fullt lyckad, och den erhållna pottaskan såldes då såsom 1:a vara.

Unnaryd m. fl. förekom sålunda en ej obetydlig, på bokvirket grundad hemslöjd. Förutom den i samband med stäfverhuggningen idkade laggkärllstillverkningen förfärdigades vagnar, slädar, drögar, väfstolar, väfskedar, spinnrockar, kardblad, skyfflar, träskedar, räfskufvuden m. m. De mindre slöjdalstren försåldes genom gårdfarihandel, ofta på långväga ort.

För humlegårdarna, hvilka förr voro allmänna i dessa trakter, ansågs det ruttnade boklöfvet vara ett förträffligt gödningsämne.

Ett egendomligt fall af bokens användning omnämnes af ELIAS FRIES (Botaniska utflykter, Bd I 1853, sid. 339). Denne berättar, att under den nöd, som 1784 härskade i gränstrakterna mellan Småland och Halland, några åboar å kronoskattejord hade till brödbakning skalat barken af bokar, hvarför de blefvo instämnda till domstol. »Domaren», säger F., »var för mänsklig att pliktfulla dem, som för att stilla sin hunger, gnatit barken af träden.»¹

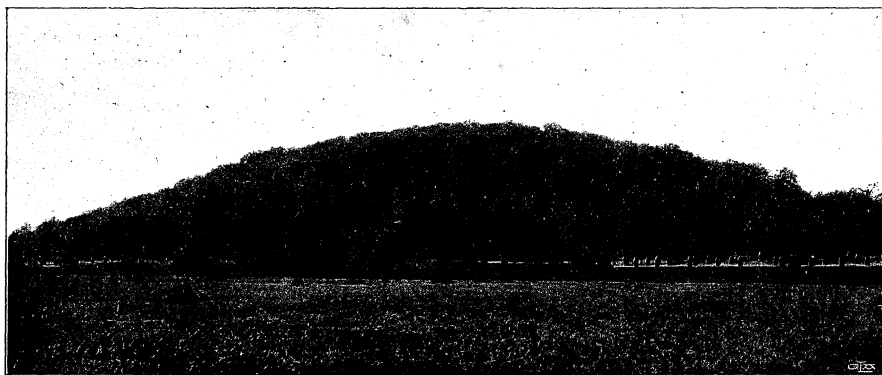
Att *eld* och *fiendehärjning* bidragit till de forna bokskogarnas försvinnande är en gängse uppfattning i synnerhet i de skoglösa, västra gränstrakterna. I hvad mån denna åsikt har skäl för sig, har icke med visshet kunnat utrönas. Sant är att krigets facklor mera än en gång lyst i dessa nejder — år 1563 blefvo 6 kyrkor, 12 prästgårdar och 431 bondgårdar brända i Femsjö, S. Unnaryds, Långaryds, Gryteryds, S. Hestra, Villstads, Refteleds, Bredaryds och Torskinge socknar —, men om därvid också bokskogen fått sitta emellan, är ovisst. Ett kungl. bref af den 28 sept. 1576 befriade de svårt hemsökta bönderna i Västbo, hvilka efter fiendehärjningen nödgats tillgripa ekskog för uppbyggandet af nya bostäder, från de böter, som lagen föreskref för afverkning af bärande träd. Detta tyder på, att också den brännbara skogen i stor utsträckning blifvit förstörd. Att bokskog verkligen kan skadas till döds af eld, som vid torka lätt fattar i markens löfbetäckning, är iakttaget vid flera tillfällen såväl i södra Sverige som i Danmark. Detta visar också den förut omtalade Hammarbergska skrifvelsen från år 1696 (sid. 430). Att eld i form af ljungbrand bidragit till att hålla skogsåterväxten borta från de en gång kallagda markerna är i hvarje fall ett faktum, som är obestridligt.

¹ Möjligt är, att användningen af bokbarken som födoämne — visserligen ej för människor, men för svin — ej var så alldeles enastående. I *Sv. Landtbruks Academiens Annaler* 1820, h. 2, sid. 173 nämnes sålunda bl. a.: »Barken tjenar till läderberedning. Den inre ätes af svin liksom ollonen, hvilka göra dem hastigt feta, men fläsket blir däraf nog löst. Af hvar tunna ollon fås 4 kannor olja.»

C. Bokskogens förekomstsätt och beskaffenhet.

Bokskogarna inom undersökningsområdet äro alla belägna på frisk, väl-dränerad mark, som vanligt hälst å höjdlägen i förhållande till omgifningarna. I ett stort antal fall växa bestånden sålunda på krönet eller sluttningen af kullar och åssträckningar, såsom vid Hyltenäs i Gäl-

Ur Statens Skogsforsökanstalts samlingar.

Fot. förf. sept. 1909.

Fig. 14. Bokskogen vid Mårås sedd från öster. De flesta bokbestånden inom undersökningsområdet ha ett liknande läge på kullar och åsar i gärdemarken. Långaryd s:n, Småland.

Buchenwald auf dem Hügel von Mårås. Ein für das Vorkommen der Buchenwälder des Untersuchungsgebiets sehr charakteristischer Standort.

laryd, Kusås och Brusås i Hånger, vid Schedingsnäs i Forsheda, vid Källåkersskog i Villstad, vid Björnakull i Sandvik, vid Skärshult och Mårås (fig. 14) i Långaryd, å Ölmesberg (fig. 8) i Jälluntofta, vid Hylteberg och i Prästgårdens s. k. ödegärde i S. Unnaryd samt vid Saraböke i Femsjö, — detta för att blott taga några typiska exempel från olika delar af området. På dylika lokaler är bokskogen med sitt karaktäristiska, i en mängd snedt uppåtriktade kvistar upplösta krontak lätt igenkänlig redan på långt håll.

Meddel. fr. Statens skogsforsökanst.

I de flesta fall står bokskogen på traktens allmännaste jordmån, en mer eller mindre blockrik morän. Ett fåtal bestånd, såsom boket vid f. d. Kroppsjön i Rydaholm, vid Skärkeryd i Långaryd, vid Hylteberg i S. Unnaryd och vid Hallaböke i Femsjö växa helt eller till väsentlig del på rullstensgrus, beståndet vid Elmesbeta-udden i Hånger på lakustrin lergrund och den lilla bokdungen under Möcklagård vid östra stranden af Bolmsö på mark, som åtminstone delvis utgöres af mosand. Berggrunden under de flesta nuvarande eller forna bokbestånden utgöres af gneis, å Edsnäset och stora delar af Högatåget i Voxtorp af granit, å Näs-udden i Dannäs och å udden söder om Nässja i S. Unnaryd af diorit, likaså under de forna bestånden väster om Vä i Räfteled, norr om Arenäsholm i Villstad, vid västra sidan af Storsjön i Långaryd, vid N. Kindhults soldattorp i Gryteryd m. fl.

Såsom påvisats framför allt genom dansken P. E. MÜLLERS grundläggande arbeten häröfver,¹ kan humuslagret i bokskogen såväl som i flera andra trädsamhällen vara utbildadt under tvenne hufvudformer, som mull, torf eller öfvergångsbildningar dem emellan. Denna jordmånens olikartade beskaffenhet tager sig också uttryck i markfloras sammansättning. I bokskog på mulljord (*fagetum purum*) utgöres den sparsamma markfloran af vissa örter och gräs, under det den — åtminstone i Sverige — vanliga formen af bokskog på torfjord (*fagum myrtillosum*) karakteriseras af ett med eller mindre utbildadt fältskikt af bärris.

De flesta af bokskogarna i Östbo och Västbo härad tillhöra ingendera af ytterlighetstyperna, utan intaga en mellanställning mellan båda, ofta med öfvervägande utbildning i ena eller andra riktningen. I synnerhet i de större bestånden, såsom vid Källunda i Kärda, vid Schedingsnäs i Forsheda, vid säteriet i Sandvik, vid Stengårdshult i Kållerstad m. fl. platser kan man i regel finna smärre partier såväl med utpräglad mull- som torfjord.

Den allmännaste typen är en bokskog, där marken mestadels är täckt af gammalt löf, hvars bruna färgton föga brytes af en sparsam vegetation af harsyra (*Oxalis acetosella*), ekbräken (*Phegopteris dryopteris*), ekorrbärsört (*Majanthemum bifolium*), hvitsippa (*Anemone nemorosa*), kruståtel (*Aira flexuosa*) och vårfryle (*Luzula pilosa*) samt möjligen ett och annat exemplar af äfven andra skuggfödragande växtarter, under det glesare delar af beståndet, luckor och utkanter täckas af en mer eller mindre tät matta af blåbärsris (*Myrtilus nigra*), ofta med in-

¹ Studier over Skovjorden, som Bidrag till Skovdyrkningens Theori, Tidsskrift for Skovbrug, Kjøbenhavn Bd III och VII.

sprängda stånd af örnbräken (*Pteris aquilina*) m. fl. växter¹. Äfven i tämligen väl slutna bestånd uppträder understundom en eller annan af de förutnämnda örterna lokalt i sådan myckenhet, att gröna fält eller täcken af större eller mindre storlek uppkomma. Oftast bildas dessa af ekbräken, någon gång af harsyra, ekorrbärsört eller hvitsippa. Efter goda fröår kan marken också fläckvis lysa grön af ett rikt, men vanligen snart förgängligt uppslag af bokplantor. Ofvanjordiska block och stenar klädas af ett tjockt täcke af mossor, bland hvilka *Hylocomium loreum* och *H. proliferum* aldrig saknas. Därjämte träffas ofta en rik svampflora samt på trädens stammar och grenar en karakteristisk, om också rätt föränderlig moss- och lafvegetation.

Artrikare och med större dragning åt mulljordstypen äro t. ex. bokskogarna vid Åminne i Kärda, vid Mårås i Långaryd samt framför allt den vid Rusarebo i Voxtorp, hvilken senare otvifvelaktigt — åtminstone i sin södra, nedanför bergsroten belägna del — är den renaste skog af mulljordstyp, som hela undersökningsområdet har att uppvisa. Mycket artrik och af bördig marktyp är också bokskogen vid Nydala.

Exempel på bokskogar med stark torfjordsprägel gifva de glesa bestånden vid Hylteberg i S. Unnaryd, vid Skubbhult i Femsjö samt många af de smärre reliktbestånden.

På de lokaler, där undersökningsområdets bokskogar numera hufvudsakligen äro att finna (jfr sid. 207), äro försumpningar icke vanliga och aldrig af betydande omfattning. I bestånd belägna på jämn eller småkullig mark, t. ex. vid Kärda i Källunda, vid Stengårdshult i Kållerstad m. fl., kunna emellertid fuktiga sänkor förekomma, hvilka klädas af björn- (*Polytrichum*) och hvitmossor (*Sphagnum*), de förra stundom i täcken af stor yppighet.

Vare sig torfjordsbildningen sker på torr eller fuktig mark medför den, som bekant, för bokskogen en i förhållande till mulljorden ogynn- sam näringsupptagning och minskad tillväxt samt en väsentligen försvårad föryngring. Om mulljorden i bokskogen torfbindes, är skogen sålunda underkastad en slags degeneration.

¹ Förutom de förutnämnda ha följande högre växter observerats i bokskogarna inom undersökningsområdet: *Actæa spicata* (Rusarebo i Voxtorp), *Athyrium filix femina*, *Polystichum spinulosum*, *Asplenium trichomanes*, *Carex sp.*, *Convallaria majalis*, *Dentaria bulbifera* (Rusarebo), *Geranium silvaticum* (Åminne i Kärda), *Hepatica triloba* (Rusarebo och Åminne), *Hieracium sp.*, *Lactuca muralis* (Rusarebo), *Lycopodium annotinum*, *Melampyrum pratense*, *Melica nutans* (Rusarebo), *Milium effusum* (Rusarebo), *Monotropa hypopithys hirsuta* (Stengårdshult i Kållerstad), *Orobis tuberosus*, *Paris quadrifolia* (Elmesbeta-beståndet i Hånger) *Phegopteris polypodioides*, *Polypodium vulgare*, *Ranunculus acris*, *Rubus idæus*, *Solidago virgaurea*, *Trientalis europæa*, *Veronica Chamædrys*, *Viola sp.*

Härtill kommer enbusken (*Juniperus communis*) samt plantuppslag af i synnerhet *gran*, *björk* och *rönn*.

Det är då vissa, för praktiken viktiga frågor, som kunna uppställas till besvarande. Ha bokskogarna inom Östbo och Västbo förr varit mera eller mindre mulljordsrika än nu, ha förutvarande mulljordsskogar öfvergått till torfjordsskogar eller tvärtom, och kunna omvandlingsprocesser af detta slag fortfarande iakttagas?

Då inga noggrannare undersökningar öfver markprofilerna på de nuvarande och forna bokskogslokalerna företagits, kunna dessa frågor ej besvaras fullt afgörande, ehuru de från vissa andra synpunkter kunna tagas under diskussion.

Faktiskt är sålunda, att mulljord finnes utbredd på många af de lokaler, där forna bokskogsområden kunnat historiskt påvisas, marken må nu vara täckt af gran- eller björkskog, af betesvall eller ljung.¹ Bokskogens betydelse för markförbättringen anses också af befolkningen i dessa trakter ha varit mycket stor, en uppfattning, för hvilken ALLVIN på många ställen i sina skrifter gjort sig till målsman. Att ansenligare områden af mullrika bokskogar, än som nu träffas inom undersökningsområdet, fordom funnits på detsamma kan därför icke betvivlas, helst som det visats, att bokskogens utbredning förr varit så mycket större än nu.

Att bokskogens historiska aftagande återigen somligstädes ledsagats och möjligen påskyndats af markförsämring synes mycket sannolikt, hälst som bokskogen från människans sida just varit utsatt för en sådan behandling — utglesning och markblottning —, som vi numera veta vara i hög grad ägnad att framkalla och befordra en sådan försämring. Trots 1500—1700-talens stränga skogslagsstiftning, samverkade, kan man säga, dessa tidehvarfs nyttjandesätt af skogen i mångt och mycket till att framkalla detta fenomen, hvars följder man väl såg och fruktade, men hvars gång man icke visste att stäffa.

Då den praktiska bokskogsskötseln i dessa trakter allt fortfarande i stort sedt står på sin gamla nivå — fränsedt det, att bok säkerligen planterades oftare förr än nu —, kan det icke förvåna, att markförsämring alltjämt förekommer. Att så verkligen är fallet, förstår man däraf, att de yngre, täta bokbestånden i regel ha ett friskt, om också tunt lager af mylla, under det torfjordsfläckarna af markfloran att döma efter hand uppträda i medelåldriga och äldre skogar. De bästa exemplen på en mera utbredd förtorfning visa de utglesnade och sargade resterna

¹ På en ljungklädd plats nära Fylleryd i Torskinge, hvarest igenkännliga rester af bokved funnos i marken, visade sig den luckra myllan under ljungtorfven ännu vara bebodd af maskar. Dessa, som voro tämligen små, af en mörk rödviolett färg, torde ha tillhört arten *Lumbricus purpureus*.

Angående makroskopiska igenkänningstecken på jordfynd af bokved, se E. HAGLUND, *Fynd af bok i en skånsk mosse*, Sv. Mosskulturförenings Tidskrift 1908, h. 6.

af mycket gamla bestånd. Det kan nämnas, att erfarenheter från Danmark visa, att äfven en fullt typisk torvfjordsbildning ingalunda behöfver uppträda som en långsamt (sekulärt) fortskridande process, utan stundom kan försiggå på några få års tid.¹

Att omvänt jordförbättring kan äga rum under inflytande af det skydd, som lämnas marken af uppväxande yngre bestånd, synes säkert. I denna riktning verka påtagligen de täta, växtliga föröyngningsgrupperna t. ex. på åsen vid Hyltenäs i Gällaryd, i västra delen af Mårås' bokområde i Långaryd samt den unga skogen på Ölmesberg i Jälluntofta, hvarest själsådd ägt rum på gammal utglesnad eller kal bokmark, som väl varit mer eller mindre gräsbunden, men där dock en yngre bokgeneration direkt efterträdt en äldre sådan. Till markförbättringen i dylika ungbestånd, helst om de ligga i mark, som för öfrigt är temligen öppen, kunna betes kreatur kraftigt medverka. Synnerligast under varma dagar välja dessa gärna de täta bokdungarna till plats för sin siesta och kvarlämna därunder mycken spillning. Så snart träden vuxit undan faran att afbetas, har bokskogen därför mera gagn än skada af kreaturen.

Har torvfjordsbildningen fortskridit till en viss gräns, nybildas beståndet i regel ej längre, enär, såsom förut anmärkts, bokföröyngningen blir mycket försvårad. I Skubbhults bokområde i Femsjö ha vi sålunda ett exempel på, hur en formlig fröträdsställning af gamla vidkroniga bokar under sådana förhållanden icke förmår frambringa duglig själsådd. Flere liknande fall skulle kunna anföras. I andra fall åter äro de lokala förhållandena sådana, att det gamla bokbeståndet väl föröyngrar sig i *något annat* angränsande växtsamhälle, under det att en utvecklingskraftig bokföröyngning saknas på den gamla bokmarkens luckor och kalytor. På dessa invandra i stället vanligen gran eller björk. För dessa förskjutningar växtsamhällena emellan skall närmare redogöras i det följande.

Däremot finnas inga bevis för, att bokskogens benägenhet för degeneration skulle under senhistorisk tid ha ökats. Snarare tala då vissa skäl för, att dessa traktens bokskogar f. n. äro mera hoppgifvande än som var fallet under senare delen af 1700- och förra hälften af 1800-talet. Af vissa allmänna orsaker, som framlagts i historiken, kan man förmoda, att nyssnämnda tidehvarf varit våra bokskogars djupaste förnedringstid. Till de många specialupplysningar om bokskogarnas dåvarande beskaffenhet, som redan lämnats i sockenbeskrifningarna, må

¹ Se härom, förutom MÜLLERS förutnämnda arbete, C. V. PRYTZ, Et Par Ord om Hugstfølge, Tidsskrift for Skovvæsen, A, 1891, sid. 199 samt F. OBELITZ, Bidrag til Belysning af Spørgsmaalet om, hvor hurtigt Bøgemor kan opstaa, samma tidskrift, A, 1892 sid. 109.

anföras LINNÉs uttalande om bokskogarna i södra Småland, att »blåbär — — voro nästan de enda, som fingo växa obehindradt i bokskogarna och ej kväfdes af boklöfvet». Detta tyder på glesa bestånd och en utbredd markdegeneration. Likaså må erinras om ALLVINS yttrande år 1819, att honom veterligen knappast i hela Västbo härad fanns någon »större samling af telningar eller unga Bokar — —» (sid. 156). Numera träffas ungbestånd af bok på många håll inom detta område.

Icke heller antyder bokens frösättningsförhållanden inom undersökningsområdet någon skönjbar degeneration. Under den 15-års period (1895—1909), hvarifrån samlade observationer föreligga, har boken här liksom i Skåne, Halland och Blekinge gifvit ansenliga nötskördar under åren 1897, 1900, 1906 och 1909, och synbarligen till ungefär samma ymnighetsgrad i Småland som i landskapen söderut. Uppgifter om ollonårens forna uppträdande här i landet ha visserligen ej hunnit hop-samlas, men jämförelser med deras forna och nuvarande frekvens i Tyskland¹ säger oss, att vi åtminstone under de sista 15 åren varit särdeles väl lottade i detta afseende. Ehuru man väl knappast behöver tillmäta detta enstaka uttalande någon större betydelse, bör likväl omnämnas, att BEXELL² år 1817 omtalar, att »säkra observationer hafva visat, att halländska boken, äfven där hon är lika frodig som förr, likväl nu bär mera sällan frukt än fordom». Härtill må anmärkas, att redan under danska tiden ollonårens uppträdande i Halland gent emot i moderlandet, hvarest de knappast kunde påräknas oftare än hvar 6:te år, uppgafs vara »flux uvis». (VAUPELL efter citat ur ARENNT BERNTSENS »Dan-marckis och Norgis Fructbar Herrlighed», 3 Bd. 1656) Skulle ofvanstående anses bevisa något, kan det åtminstone icke blifva annat, än att frösättningen i svenska bokområdet i stort sedt nu sker oftare. Det sannolika är emellertid, att boken förr liksom nu pläгат att i *någorlunda normala bestånd* sätta frukt under de år, som följt efter varma somrar. Starkt degenererade bestånd kunna afvika från denna regel, och — hvilket jag hade tillfälle iakttaga sommaren 1907 — visa klen frösättning äfven under goda ollonår. Det var åsynen af dylika bestånd, hvilka troligen voro allmänna i Halland under Bexells tid, och som till det yttre kunnat te sig »frodiga» nog, som föranledt hans ofvannämnda yttrande. Af liknande orsak kunde vid en landtmäteriförrättning i Skubb-

¹ I *Hartz* har man sedan år 1685 i medeltal fått full boknötsskörd hvar 10:de år, i *Steigerwald* hvar 9—11 år, i *Sydtyskland* under tiden 1800—1895 hvar 6:te år. Allt efter gynnsamma eller ogynnsamma förhållanden påräknar man i Tyskland i allm. full skörd hvar 5—10 år, hvaremellan dock en eller annan mindre nötskörd inträffar. (Ur R. HESS, *Holzarten* 1895, sid. 28—29).

² Hallands historia och beskrifning I, 1817, sid. 326.

hult i Femsjö år 1761 hela grannlaget intyga, att ollonår i därvarande boke inträffade »ganska sällan eller högst hvar femtonde år».

Beståndsbilden hos de många till ålder, slutenhet, jordmån etc. så olikartade bokskogsförekomsterna är tydligtvis mycket växlande. Äfven här vinner den på annat håll gjorda erfarenheten bekräftelse, att bokskogen tager form mindre af jordmån och läge, än af skogens och markens förutvarande beskaffenhet och behandling på samma växtplats.

De flesta bestånden äro unga och medelåldriga. Flerestädes visa de en lofvande växt och slutenhet och skulle under lämplig skötsel och vård säkerligen kunna utveckla sig till skogar af aktningstvå kubikmassa. I andra fall är skogen lägre och risigare samt lider ofta af bokkräftan (*Nectria ditissima*). En egendomlighet, som förmärkts på flera ställen inom undersökningsområdet, är, att bokskogen i branta lägen får stammarna buktade i utförslutningens riktning (fig. 8).

Äldre, slutna bokskogar äro långt ifrån vanliga; en planlös plock- eller trakhuggning, som städse utförts utan hänsyn till föryngringen, har på de flesta ställen i förtid utglesnat eller sprängt förbandet, hvilket sedan sällan mäktat sluta sig. Bland de bättre äldre bestånden äro de vid Stengårdshult i Kållerstad samt vid Mårås i Långaryd.

Den enda försöksyta, som utlagts i bokskog inom undersökningsområdet, ligger i sistnämnda bestånd, som tillhör Mårås' kronopark. Ehuru skogen är tämligen jämn och sluten (fig. 15), visade sig trädens ålder vara mycket växlande, 90—260 år, något som icke heller förvånar, då man vet, att platsen år 1745 var beteshage, ehuru med vacker, växtlig bokskog (se sid. 167). Uppskattningen visade pr hektar 416 lefvande träd af 10—75 cm:s brösthöjdsdiameter samt dessutom 80 småträd af 4—9 cm:s diameter. Beståndets höjd är c:a 24 meter, hvar till de flesta träden nått, redan innan de uppnått 30 cm:s brösthöjdsdiameter. Höjdtillväxten har sedermera varit så godt som ingen. Virkesmassan är 311 kbm., hvartill komma ungefär 30 kbm. användbar grenved; grundytan 29,91 kvm., allt pr hektar räknadt. Formtalen för 16 profstammar varierade mellan 0,399 och 0,497.¹ Sannolika närmelsevärden för de olika diameterklasserna äro följande:

Brösthöjdsdiam. i cm.	Formtal.	Brösthöjdsdiam. i cm.	Formtal.
10.....	0,473	50.....	0,436
20.....	0,464	60.....	0,428
30.....	0,453	70.....	0,419
40.....	0,444	80.....	0,410

¹ Formtalen äro brösthöjds d:o, uttryckande förhållandet mellan trädets stam-massa och massan hos en cylinder af trädets höjd och af samma diameter som trädets brösthöjdsdiameter.

Ur Statens Skogsförsöksanstalts samlingar.

Fot. förf. sept. 1909.

Fig. 15. Bokskog vid Mårås. (Försöksanstaltens profyta n:o 161). Ålder 90—260 år.
Höjd 24 m. Kubikmassa pr hektar 311 kbm., hvartill komma c:a 30 kbm. grenved.
Grundyta pr hektar 29,91 kvm. Långaryd s:n, Småland.

Buchenwald bei Mårås. Alter 90—260 Jahre. Höhe 22 m. Kubikmasse pro Hektar 311, wozu etwa 30 kbm. Astholz hinzuzufügen sind. Grundfläche pro Hektar 29,91 qm. Långaryd, Småland.

För produktionsförmågan af undersökningsområdets bättre bokskogar *i deras nu befintliga skick* torde dessa siffror gifva ett ganska godt uttryck, men alls icke för beskaffenheten af den bokskog, som samma marker *under lämplig skötsel och vård* skulle kunna producera.

Ännu mycket mindre får man bedöma bokskogens verkliga utvecklingsmöjligheter efter de lågväxta, krokiga och starkt mossbelupna stubbskotts(?)-bestånd, som träffas t. ex. vid Hylteberg i S. Unnaryd (fig. 10) och på udden i S. Färgen norr om Femsjö kyrkby. Dessa skogar, som bära alla spår af degeneration, hålla vid en ålder af 100—150 år blott 10—20 cm:s brösthöjdsdiameter.

Äfven om man kan ställa sig skeptisk mot ALLVINS uttalande,¹ att »boken i Östbo växer till volym lika så skyndsamt som något annat träd, där hon trifves; och vi tro, att en bokskogsplantering skulle inom lika tid gifva lika vinst som granens eller furens», eller till hans yttlande² att »hon (nämligen boken i Västbo) uppnår på de flesta ställen, där hon finnes, till lika skönhet och storlek som i Skåne och på Seland», så får man erkänna, att en kärna af sanning göms i dessa öfverdrifter. Smärre grupper eller enstaka träd visa ofta en ofantligt kraftig växt och kronutveckling; stammar på 1—1,5 m:s brösthöjdsdiameter äro icke sällsynta och ännu gröfre träd förekomma. Bland boket i Hultahagen i Hånger observerades en stubbe som på 50 cm:s diameter blott räknade 55 årsringar.

Som ett sammanfattande slutomdöme om produktionsförmågan hos Östbo och Västbo härads bokskogar kan sägas, att den är i hög grad olikartad samt — inom mycket vida gränser — af en rent lokal och tillfällig natur. I de flesta fall lämnar den mycket öfrigt att önska, men några generella eller ööfverkomliga hinder för en betydande förbättring synas icke föreligga.

Bland svampsjukdomar, som drabba områdets bokskogar, äro *röta* och *kräfta* de mest skadegörande. Rötan orsakas i de flesta fall af fnöksvampen (*Polyporus fomentarius*), som är så allmän, att man kan sätta i fråga, huruvida ej flertalet af de öfver 200 år gamla bokarna äro angripna af densamma. Mycket vanliga äro också svampens tickor på de björkar, som h. o. d. förekomma i bokskogen. Äfven andra *Polyporus*-arter ha observerats på lefvande bokstammar inom undersökningsområdet, nämligen *P. sulphureus* (vid Åminne i Kärda), *P. connatus* (å Ölmesberg i Jälluntofta) och *P. igniarius* (vid säteriet i Sandvik). Kräfta (*Nectria ditissima*) är ganska utbredd i tätä, ogallrade

¹ Beskrifning öfver Östbo härad i Jönköpings län, 1852, sid. 258.

² Beskrifning öfver Västbo härad i Jönköpings län, 1846, sid. 80.

bestånd, så t. ex. å Kusås i Hånger, vid Hylteberg i S. Unnaryd och i beståndet norr om Femsjö kyrkby, och gör därstädes stor skada.

Af skadeinsekter synes boken lida hufvudsakligen på plantstadiet. Sommaren 1907 kunde sålunda iakttagas, hur gröna bladvifveln (*Phyllobius argentatus*) vid medio af juni månad anställde förödelse på bokplantorna genom att söndergnaga bladen. Angreppet började, då de äldre trädens bladverk hunnit antaga en fast och läderartad, för insekten sannolikt mindre smaklig konsistens, under det årsplantorna förutom sina båda hjärtblad blott hade tvenne späda, ljusgröna blad samt en mer eller mindre utvecklad spetsknopp. Ännu större skadegörelse anställdes af de samtidigt i stort antal uppträdande *bladlössen* och *stritar*na. Genom deras inverkan hämmades primärbladen och spetsknoppen på otaliga bokplantor i sin utveckling, hvarigenom dessa vigdes åt en säker undergång. Likaledes voro skador vanliga på plantornas hypokotyla stamdel, hvarest stammarna ofta voro till hälften genomnagda. Hvilken bland markbetäckningens invånare, som härvidlag var den skyldige, lyckades jag ej utröna, möjligen var det de talrikt förekommande små, bruna *sniglarna*, hvilka annars med förkärlek syntes angripa plantornas hjärtblad.

Försök gjordes på några ställen att utröna den ungefärliga storleken af de olika slagen af skadegörelse genom att undersöka ett större antal plantor, hvilka uppdelades i kategorierna: »någorlunda oskadade», »stjälkgnagda», »bladgnagda» och »skadade af bladlöss». Till de trenne sista kategorierna hänfördes endast plantor, som redan voro döda eller så starkt skadade, att de omöjligen kunde tänkas repa sig. Undersökningen gaf följande resultat:

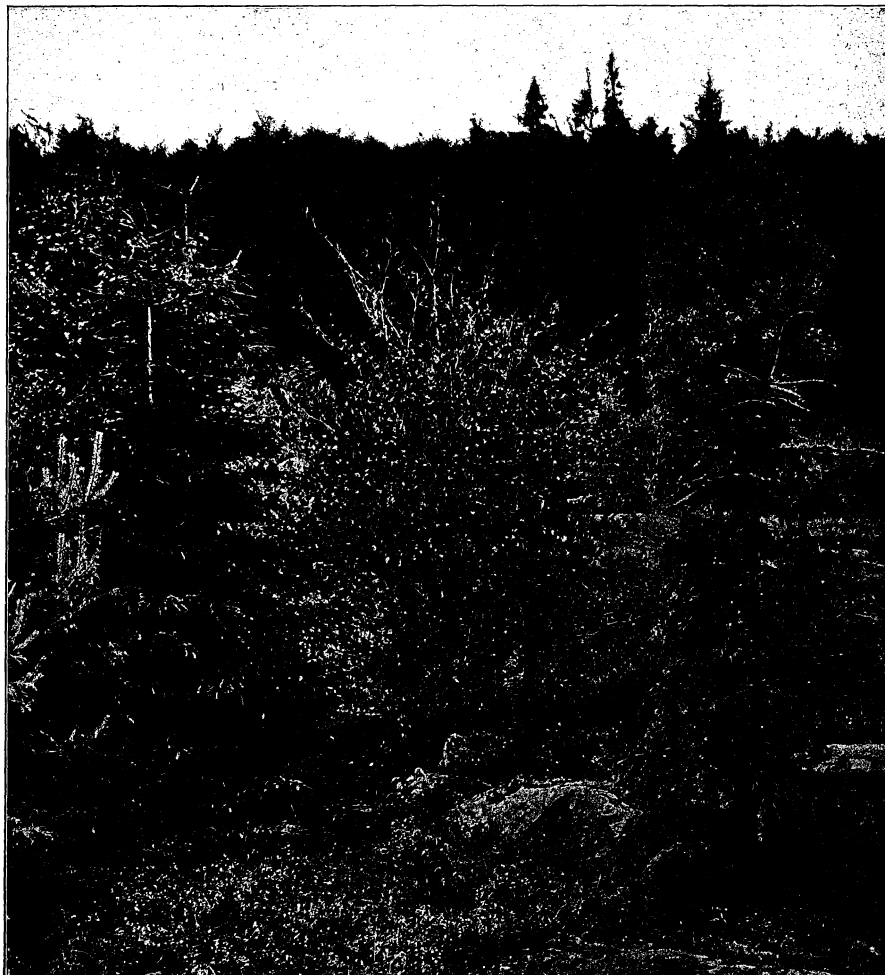
Plats och datum för undersökningen.	Någorl. oskadade. %	Stjälkgnagda. %	Bladgnagda. %	Skadade af bladlöss. %
Bokskogen vid Kloen i Voxtorp d. 28/6 1907	46	21	20	13
Bokskogen å Ölmesberg i Jälluntofta d. 12/7 1907	19	14	30	37
Bokskogen vid Skifthult i Femsjö d. 18/8 1907	25	25	25	25

Äfven på andra platser, t. ex. bokskogarna vid Schedingsnäs i Forsheda och vid Sandviks säteri m. fl.; voro de allra flesta plantorna vid medio af juli förstörda, framför allt af bladlöss.

Minst skadade voro bokplantorna i gles eller öppen mark med rik markvegetation, mest skadade i slutna bestånd, där förutom plantuppslaget ringa grönska fanns på marken. Där ekbräken (*Phegopteris dryopteris*) växte ymnigt i beståndet, syntes den skydda plantuppslaget, som i dylika grupper var mindre skadadt än utanför desamma.¹

¹ Ehuru sommaren 1907 var mycket våt och sålunda borde varit gynnsamm för utbredningen af den i Danmark och Skåne tämligen allmänna bokplantssjukan (*Phytophthora*

En mindre betydande, men i sina verkningar ofta synlig skadegörare på bok är en slags gallmygga (*Cecidomyia Fagi*). De välbekanta hvit-

Ur Statens Skogsforsöksanstalts samlingar.

Fot. förf. juli 1907.

Fig. 16. Bokbuske med af vårfrost dödadt bladverk. Tätt invid växa oskadade ungträd af gran, tall och björk. I bakgrunden sluten 50-årig bokskog. Sydöstra sluttningen af Ölmesberg, Jälluntofta s:n, Småland.

Buchenstrauch mit frostgetöteten Laub. Dicht daneben unbeschädigtes Jungholz von Fichten, Kiefern u. Birken. Südöstlicher Abhang des Ölmesbergs. Jälluntofta, Småland.

Fagi), lyckades det mig icke, trots allt sökande efter plantor angripna af denna svampsjukdom, att påvisa densamma på ett enda ställe inom undersökningsområdet. Enligt HOLLGREN, Skogsinteriörer från Tönnersjöhedens kronopark i Halland, Tidskrift f. Skogshushållning 1903, häft, 3, är svampen i fråga däremot funnen på denna kronopark, hvilken ligger blott ett par mil från den sydvästligaste delen af undersökningsområdet.

gröna eller rödaktiga, koniska utväxter, hvilka denna insekt orsakar på boklöfven, kunna uppträda mycket talrikt, stundom på nästan hvar enda blad å ett träd och till ett antal af flera stycken på samma blad. Under sådana omständigheter nedsätta de otvifvelaktigt bladverkets livsverksamhet hos de starkast angripna bokindividerna, helst som dessa vanligen utgöras af buskar i öppen terräng, hvilka därjämte lida af betning. Angrepp af denna styrka observerades vid Elmesbeta-beståndet i Hånger sommaren 1909.

Af större betydelse för bokens vara eller icke vara än någon af dess fiender från svamp- eller insektriket är *frosten*. Frekvensen af vårfroster utöfvar utan all fråga ett stort inflytande på bokens utbredning både i stort och smått. Den anmärkningsvärda bristen på bokförekomster inom ett mindre område i sydöstra Västergötland med Svenljunga som ungefärlig medelpunkt (se fig. 1) är sålunda säkerligen att tillskrifva ett här befintligt, starkt utprägladt vårfrostmåximum. Inom Östbo och Västbo sätter frosten portförbud för bok på många lokaler, där gran, tall och björk växa fullkomligt obehindradt (fig. 16). Stundom frysa unga bokar till döds, men i regel repa de sig åter och utslå nya blad. Äfven i sådana fall skadas alltid trädet, enär det hålles tillbaka i sin tillväxt och ofta erhåller en flerstammig och tätgrenig form påminnande om de betade bokbuskarnas. I den hårda kamp, som boken har att bestå framför allt med granen, blir bokens större frostkänslighet till stor nackdel för trädslaget, och är i förening med bokens känslighet för markförsumpning den viktigaste orsaken till, att bokskogen nu företrädesvis träffas å utpräglade höjdlägen. För framtidens skogsbruk, som säkerligen kommer att rikta sin sträfvan på erhållandet af i viss riktning specialiserade former af våra vanliga trädslag, bör en sent utslående form af boken, en s. k. *tarda*-form, komma att stå som ett synnerligen eftersträfvansvärdt mål.

D. Bokskogens föryngring och dess förhållande till andra växtsamhällen.

Som bekant är boken ett af våra mest skugggifvande trädslag. I slutet bestånd släpper den så ringa ljus till marken, att ingen underväxt af vare sig samma eller annan trädart där i längden kan fortleva eller uppväxa. Såvida ett dylikt bestånd ej själfår sig i angränsande växtsamhällen, inträder dess föryngringsfas alltså först med beståndets partiella försvinnande.

Vårt ämne låter sålunda naturligen uppdelas sig i tvenne afdelningar: *föryngring på förutvarande bokskogsmark och bokens föryngring i andra växtsamhällen.*

Då de företeelser, som falla under förstnämnda rubrik, i de allra flesta fall inledas genom människans direkta ingripande i form af afverkning samt i väsentlig mån taga prägel af det sätt, hvarpå dessa ingrepp göras, torde det vara lämpligt att förutskicka några ord om de *afverkningsmetoder*, som varit gängse i undersökningsområdets bokskogar.

Af historiken i uppsatsens förra del framgår, att stränga lagbestämmelser förr hindrade bokskogens godtyckliga utfällning, på samma gång som sätten för skogens utnyttjande gynnade uppkomsten och kvarhållandet af äldre, glesa bestånd. För så vida man kan tala om något afverknings-sätt under 1500—1700-talen, torde detta alltså närmast haft karaktär af en slags blädning eller ljushuggning, hvarvid de gamla, vidkroniga ollonträden på bekostnad af smärre träd och underväxt i det längsta blefvo sparade, för att till slut äfven de såsom vindfällen eller skadad »dödveda-skog» hemfalla åt spisen eller pottaskeugnen. Endast mera undantagsvis torde under denna tid skogsbrand eller rofhuggning öppnat större kalytor i bokbestånden.

Sedan särbestämmelserna om bokskogens nyttjande i slutet af 1700-talet blifvit upphäfdade, ändrades dessa förhållanden. Det mesta bokvirke, som uttagits efter denna tid, har fallit hyggesvis; många bestånd ha på kort tid blifvit totalt afverkade. Plockhuggning har nog förekommit äfven under denna senare period, men i ringare omfattning, på boställsskogar jämte enstaka gods och bondhemman.

I ett afseende tycks afverkningen förr och nu varit lika, den har aldrig blifvit utförd med afseende fästadt vid beståndens föryngring.

Att de gamla, utglesnade bestånden inhägnades, för att friade från betning så småningom föryngra sig, har, såsom förut blifvit nämnt, varit vanligt, men att afverkningens styrka eller tiden för dess utförande någonsin blifvit afpassad med tanke att befordra den blifvande återväxten, har jag icke sett uppgifvet, ej heller funnit spår af ett dylikt förfarande inom undersökningsområdet.¹

Ett studium af föryngringen på förutvarande bokskogsmark blir alltså i föreliggande fall liktydigt med en undersökning öfver återväxtens förhållande på planlöst plockhuggen eller hyggesvis afverkad bokmark. Då dessa båda afverkningsformer, åtminstone i sina mera extrema former, gifva upphof till ganska olikartade föryngringsbilder, torde framställningen vinna i öfverskådlighet, om föryngringen i plockhuggen bokskog och på bokhyggen behandlas hvar för sig.

¹ Att med undantag af temporär betesfredning samt möjligen h. o. d. ungbeståndens gallring och uppkvistning ansatser till ett verkligt *bokskogsbruk* alldeles uteblefvo i Sverige, torde i främsta rummet böra tillskrifvas beskaffenheten af vår gamla lagstiftning till skydd för bärande träd. Dess goda syftemål i all ära, den sköt likväl öfver målet och blef i hufvudsak ett schablonmässigt afverkningsförbud, som måste hindrat alla försök öfver afverkningens lämpliga förande i ek- och bokskogarna. Endast så kan man förklara, att reflexioner öfver detta ämne tillsynes saknas hos våra äldre, skogslitterära författare, äfven under den tid vid midten och senare hälften af 1700-talet, hvilken med större rätt än någon annan kan kallas Sveriges andliga stormaktstid. — — — Man skulle också nästan kunna misstänka, att det är på den dåvarande skogslagstiftningen, som RUDENSCHÖLD i sitt framsynta anförande af år 1748 (K. Wet. Akad. Præsidiel Tom. I) syftar, då han på tal om, huru önskvärdt det vore, om skogen likaväl som åkern blefve bättre »häfdad», med resignation tillägger, att »detta torde ej passa sig med våra af ålder gjorda författningar, och kan väl ej ske, så länge brist på Folk är. — — —» Först i A. J. RETZIUS' *Flora oeconomica Sveciæ*, Del I, 1806, möta oss i svenskt språk de första dragen af behöfliga reformer i bokskogens skötsel, hvilka dock möjligtvis äfven de äro länegods från utlandet. »Är marken», säger R. bl. a., »omkring sådane Frö-Bokar starkt gräslupen, och grästorfwen tät, gör man väl at om sena hösten med en grundtgående plog glest upköra marken. — — — Vid anläggning af bokplantering utan fröträd, måste man sommar- och höstköra jorden, och lämna den öfver vintern i öppen får, — — — så ollon på våren och sedan harfwa. — — — Är marken stenbunden, med Enris och dylikt bewuxen, så at den ej kan köras, bör den fläcktals med hacka upbrytas och efter ollonsådden öfvergåås med grof järnråfsa. — — —»

Annorlunda utvecklade sig förhållandena i Danmark och de tyska staterna, där skogslagstiftarna, till skillnad från sina svenska samtida, redan under 1500-talet och allt sedan icke sökt att absolut *hindra*, men väl att *reglera* bokskogens afverkning. Tack vare de mångsidigare erfarenheter, som denna friare lagstiftning möjliggjort, se vi bokskogsbruket i dessa länder redan mot slutet af 1700- och början af 1800-talet nå en relativt hög teoretisk ståndpunkt, en sak som åtminstone till någon del också praktiskt kom skogarna till godo. Förträffliga framställningar öfver bokskogsbrukets äldre utveckling i Danmark och Tyskland gifva A. OPPERMANN, »Bidrag til det danske Skovbrugs Historie 1786—1886», *Tidsskrift for Skovbrug*, 10 Bd, Kjöbenhavn 1889 samt O. KOHLI, »Zur Geschichte der natürlichen Verjüngung der Buche im Hochwalde», *Supplemente zur Allg. Forst- u. Jagd-Zeitung*, IX Bd, 1 Heft 1873.

Föryngringen i plockhuggen bokskog.

Med ordet plockhuggning får man, såsom af det föregående framgår, icke förbinda något som helst begrepp om ordnadt skogsbruk. I detta sammanhang menas därmed allenast den afverkning, hvarigenom allt efter behof, råd och lägenhet flera eller färre träd uttagits ur bestånden, stundom gruppvis i brynet, stundom inuti beståndet, men hvarigenom kronslutet alltid brutits eller utglesnats, så att större eller mindre luckor uppkommit.

Ett så behandladt bestånd får ofta ett utseende liknande det fig. 17 återgifver. I luckorna tager oftast blåbärsriset öfverhand (ex. Björnakull i Sandvik, Stengårdshult i Kållerstad och många andra platser), stundom delvis öfverskuggadt af örnbräknetts ståtliga blad (ex. Näset i Dannäs), eller tätta de förut spridda gräs- och örtstånden till fläckar och mattor (ex. Kållåkersskog i Villstad, Mårås i Långaryd, Nydala-beståndet m. fl.), hvilka, efter hand, som beståndets utglesning fortskrider, alltmera uppblandas med växtarter från den öppnare omgifningen utanför bokskogen. Som slutprodukt af denna utveckling kan på magrare mark fås en »fröträdsställning» af bok i en så godt som sluten matta af blåbärsris (ex. Skubbhult i Femsjö) eller vanligare en s. k. hårdvallsvegetation h. o. d. omväxlande med fläckar af bärris (ex. Hyltenäs i Gällaryd, Kårebo i Tännö, Hultahagen i Hånger, Näset i Dannäs). På bördigare mark fås under liknande förhållanden en verklig bokäng med en både yppig och artrik markflora (ex. Källunda i Kärda, Rusa-rebo i Voxtorp).

Då det sagts, att utglesnade bokmarker af nyssnämnda utseende kunna uppstå, är denna reservation gjord med tanke på återväxten, som i allmänhet infinner sig långt dessförinnan. Oftast följer den afverkningen tätt i spåren och består af ett mer eller mindre rikligt uppslag af *gran*, *bok*, *björk* och *tall* i växlande proportioner.

Därest omgifningarnas beskaffenhet möjliggör den erforderliga frösådden, utgår **granen** som segrare i denna täflan mellan trädarterna. *Största delen af den bokskogsvegetation, som under de sista seklen försvunnit från undersökningsområdet, har sprängts och omvandlats därigenom, att granen uppvuxit i de utglesnade bokskogarna, och efter hand som kvarvarande gamla bokar afverkats eller ruttnat ned, ha bestånden öfvergått till granskogar.* Nästan hvarje socken med förutvarande bokskog lämnar exempel på beståndsomvandlingar af detta slag. Så må hänvisas till södra delen af »Ramshultet» (se under Gällaryds socken!) Rubbarps och Lökaryds bokskog i Rydaholm, större delen af Tännö forna bokskogar, trakten norr om Strethult samt det stora f. d. bok-

Ur Statens Skogsförsöksanstalts samlingar.

Fot. förf. juli 1907.

Fig. 17. Utglesnad bokskog med inträngande gran och tall. Marken fläckvis täckt af bärris (mest blåbärris, *Myrtillus nigra*). Sydöstra kanten af bokbeståndet söder om Björnakull, Sandviks s:n, Småland.

Stark gelichteter Buchenwald. Boden stellenweise mit dichtem Heidelbeerengesträuch bedeckt. Eindringende junge Fichten u. Kiefern. Björnakull, Sandvik, Småland.

skogsområdet i sydvästra delen af Värnamo och angränsande delar af Kärda och Hånger, Askenäset i Hvittaryd (omnämnt under Hångers socken), »Illveden» och Årevedsbeståndet i Forsheda, det stora forna bokområdet på gränstrakten mellan Refteled och Villstad samt hulten under Segerstad och Bäjaryd i förstnämnda socken, Tanshults gamla boke i Jälluntofta, större delen af Kållerstads, Åhs' och Dannäs' forna bokskogar, trakten väster om Sunnaryd i Bolmsö socken, »Femsjöhult» och skogen under Hökhult i Femsjö samt trakten norr om Skoga i Färgaryd.

På de flesta af dessa platser kan slutfasen af skogens omvandling ännu i dag studeras, i det att flere eller färre gamla bokar fortfarande kvarstå i granskogen, eller t. o. m. blifvit på nytt friställda vid dennas afverkning (fig. 11), i andra fall äro endast bokstubbarna kvar (fig. 5), eller äro äfven de nedmultnade. Ännu så länge under mera jämnspelta förhållanden stå bok och gran blandade h. o. d. i hulten vid Källunda i Kärda, vid Schedingsnäs i Forsheda, vid Stengårdshult i Kållerstad och på Näset i Dannäs. Begynnande invandring af gran kan studeras i bryn och gläntor af hvar och hvarannan bokskog inom området. Visserligen stå granarna mer eller mindre undertryckta, så länge bokarnas kronslut är obrutet, men så snart luckor uppstå, är granen redo att skjuta i höjden.

På gammal bokskogsjord växer granen, som bekant, mycket fort; virket blir löst, men synes föga besväradt af röta. I Tannåkers socken såg jag dylik granskog afverkas vid 50 års ålder, hvarvid träd, som ej stått för tätt, kunde ha 40 cm:s stubbhöjdsdiameter och däröfver.

Det har förut nämnts, att bland markfloran i de undersökta bokskogarna *Hylocomium loreum* aldrig saknas. Denna vackra mosså håller sig kvar, äfven sedan bokskogen öfvergått till granskog, och ingår — åtminstone under 1:sta grangenerationens tid — ofta till väsentlig del i mosstäcket i dylika skogar. I andra barrskogar inom området har jag icke observerat denna mosså, hvadan den därstädes torde spela en mera underordnad roll, om den också ej helt saknas.

Lokalt kan granen intränga i en bokskog äfven till följd af *markförsumpning*. Denna kan t. ex. inställa sig därigenom, att vattenhållande löf och affall i stor myckenhet anhopas i en sänka i marken. Sker så, vantrifvas bokarna på detta ställe, och under deras glesnande löftak invandrar och uppväxer granen, om möjlighet till frösådd af detta slag förefinnes. Ett mycket vackert exempel på en af dylika förhållanden betingad granföryngring är den plats i Källunda bokskog i Kärda, hvarifrån fig. 4 är tagen. Unggran uppväxer här rikligt på en plats af åtskilliga ars vidd, rundt omkring omgifven af slutna, oförsumpade bokskog. Ej långt från den försumpade sänkan (på bilden åt motsatt sida

från denna räknadt) gränsar bokskogen intill en granskog, från hvilken frösådden skett utan att gifva upphof till granföryngring i den mellanliggande oförsumpade delen af bokskogen.

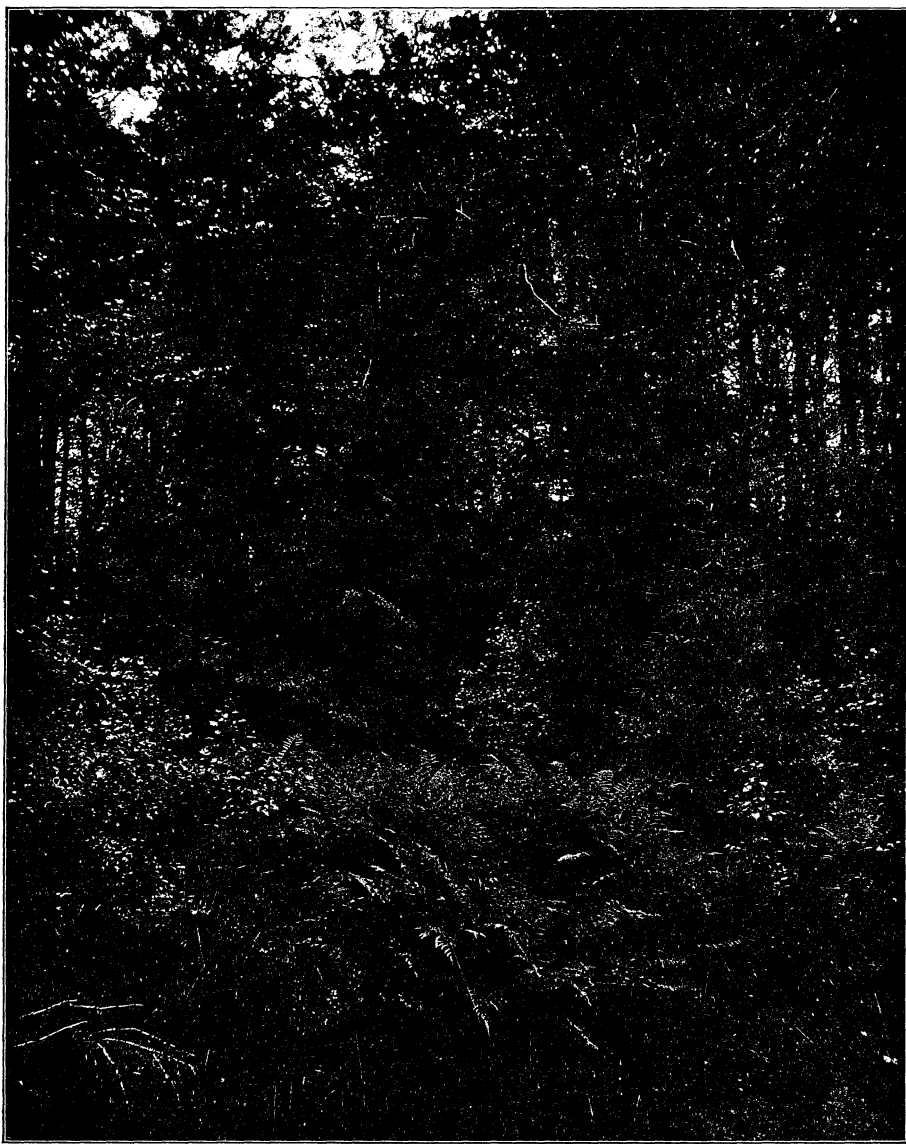
På grund af bokens stora motvilja för mera fuktiga ståndorter gå bokbestånden ej gärna ända ned till kanten af angränsande kärr eller vatten. På mellanliggande mark uppkommer då ofta ett bredare eller smalare bälte med gran- eller björkskog (fig. 18). Jämför härmed granens förut skildrade utbredning på Vissö under Svanaholm i Åhs' socken.

I vissa fall uppkommer öfvervägande **bokföryngring** i de luckiga eller glesställda bestånden, d. v. s. tvenne generationer af bok efterträda hvarandra. Så har t. ex. varit fallet vid Hyltenäs i Gällaryd, vid Åreved i Forsheda, å Mårås i Långaryd, Ölmesberg i Jälluntofta och vid Saraböke i Femsjö. På alla dessa platser stå f. n. unga till medelåldriga bokdungar, hvilka direkt uppkommit af en äldre bokgeneration, utan att något annat växtsambälle än möjligen en mer eller mindre utbildad markvegetation af örter, gräs och bärris mellankommit. Såsom af historiken framgått, kan bokskogen äfven på många andra af sina nuvarande lokaler följas tillbaka till slutet af 1600-talet.¹

Beträffande de förhållanden, som afgöra, huruvida gran- eller bokföryngringen skall segra i ett glesställt bokbestånd, spelar tydligtvis slumpen en viss roll. Mycket kommer an på, hur afverkningen är utförd. Ett godt fröår i läglig tid efter denna kan i förening med tjänlig väderlek från början gifva ettdera trädslaget ett afgörande öfvertag. Betes kreatur och frost kunna ännu sedan underväxten nått en viss utveckling, omintetgör en lofvande bokföryngring. Betänker man emellertid, att boken inom undersökningsområdet sätter frö mera sällan än granen² och har mindre fröspridningsmöjligheter än denna, att dess plan-

¹ Att icke blott två, utan *flera* bokgenerationer under gynnsamma omständigheter kunna efterträda hvarandra på samma plats inom undersökningsområdet, synes sannolikt. Härpå tyder historiken af Frillhults (= Frilleböke) bokskog i Femsjö, som antagligen delvis vuxit på samma mark åtminstone mellan åren 1386 och 1815. Med tillhjälp af *Vadstena klostres jordebok* (Historiska Handlingar, Bd 16) kunna ytterligare ett par liknande fall anföras. Bland sina många öfver hela södra Sverige spridda jordegendomar ägde klostret äfven 5 gårdar i Fällinge i Villstad. År 1447 låg därunder »goodher eekeskogher och bökeskogher». Såsom förut blifvit nämnt, förträngdes Fällinge stora bokskogar af gran först under senare hälften af 1700-talet. Äfven under Kätteboda (då torp under Lida) i Burseryd hade klostret »goodher eekeskogher och bökeskogher». Vid Lilla Kättabo skall bokskog ännu finnas kvar. Försåvida den »6 swyna skogh», som klostret 1480 ägde under Sporridh (= Sporda) i Åhs, bestod af bok samt låg på »Kvarnåsen», hvilken i slutet af 1600-talet var helt täckt af bok och där denna vegetation först förändrades under 1800-talet, ha vi också här ett exempel på en långlifvad bokskogsvegetation.

² Under 15-årsperioden 1895—1909 har granen i Östbo och Västbo haft frösättning åren 1895, 1897, 1900, 1904 och 1909, något litet också år 1906.

Ur Statens Skogsförsöksanstalts samlingar.

Fot. förf. juli 1907.

Fig. 18. Parti af kärrkant i bokskog sedd utifrån kärret. Kärret kantas af gran; längre ut björksly. Källunda, Kärda s:n, Småland.

Randpartie eines Morastes im Buchenwald. Am Rande des Morastes zahlreiche Fichten. Källunda, Kärda, Småland.

tor äro vida mera utsatta för fiender ur insektriket, för betning och för frost än granens samt att granen slutligen är bokens jämlike i förmåga

att fördraga beskuggning,¹ så inses, att boken i själfva verket har små utsikter att i kampen afgå såsom segrare. I alldeles samma riktning peka flertalet af de blandkulturer af bok och gran, hvilka förr i rätt stor omfattning blifvit utförda såväl i Skåne som i Danmark och Tyskland.²

Af det föregående framgår, att det viktigaste villkoret för att en själfföryngring af bok omsider skall lyckas uppväxa i ett illa behandladt bestånd, är ett rent negativt — frånvaron af gran i de närmaste omgifningarna. Björk och fur betyda mindre, i deras sällskap behåller boken gärna öfvertaget, såvida ej luckorna i beståndet blifva mycket stora. Flera af de angifna platserna för en naturlig bokföryngring uppfylla också nyssnämnda villkor. Hyltenäs och Saraböke boke omgifvas af inägor och hagar med löfträdsvegetation, det senare begränsas också på ett ställe af ljunghed. Mårås' bokhult gränsar intill sjö, inägor och mark med tall och björk. Årevedsbeståndet gränsar visserligen delvis intill granskog, — som för öfrigt just uppvuxit på det förr vida anseignare bokområdet —, men namnet »hägnen», som ännu brukas om detta bokhult, antyder, att skogen åtminstone genom inhägnad fått hjälp vid sin själföryngring. Tämlichen säkert har detta också varit fallet med de båda, mot omgifningarna skarpt begränsade bokbestånden på Ölmesberg, där granskogen annars går tämligen nära. Enstaka grofva granar finnas också i ett af dessa bestånd och flera lära vara utfällda därur. Särdeles väl isolerade från granskogen äro också de intressanta bokbestånden norr om kyrkbyn samt vid Skubbhult i Femsjö. Båda ligga på uddar i sjöar och afstängas mot landsidan af vidsträckta gärdesmarker. I skydd af denna isolering har förstnämnda bestånd, som i början af 1800-talet

¹ I motsats till senare författare, hvilka hålla granen för något mera ljusbehöfvande än boken, ansågo flera äldre författare på detta område, det omvända förhållandet råda. Så G. HEYER i sin banbrytande afhandling »Das Verhalten der Waldbaume gegen Licht und Schatten», 1853, och CHR. VAUPELL, »Bögens Indvandring i de danske Skove», 1857 (sid. 42 och not å sid. 62), »De danske Skove», 1863 (sid. 80). Då en anonym författare i tvenne uppsatser »Ueber die Rangordnung der Buche, Weisstanne u. Fichte als Schattenpflanzen», Monatschrift f. das Forst- u. Jagdwesen, 1858, sid. 115 och 209, angriper Heyers åsikt, gendrives detta såväl af tidskriftens redaktör L. DENGLE (i randanmärkningar till samma uppsatser) som ock af V. BERG i en lika betitlad uppsats i samma årgång af tidskriften, sid. 212.

² Se härom S. (= O. A. Smedberg). »Om skogshushållningen i Skåne», Tidskrift för Skogshushållning, 1878, sid. 220, 1879, sid. 6, 1880, sid. 1, 1883, sid. 23, 1888, sid. 107; HAUCH L. A. & OFFERMANN A., »Haandbog i Skovbrug», 1898—1902, sid. 172 samt 235—236; V. UNGER »Gemischte Buchen- u. Fichtenpflanzungen», Jahrbuch d. Königl. sächs. Akademie f. Forst- u. Landwirthe zu Tharand 14 Bd (Neue Folge 7 Bd) 1861; RÜLING, »Die finanzielle Bedeutung u. die Verjüngung der Buche auf den Gebirgsrevieren Sachsens» samma tidskr. 16 Bd (Neue Folge 9 Bd) 1864; SCHWARTZ, »Ueber die Mischung von

var ett »hägne» af troligen ganska gleshuggen bok, utbildat sig till det sämsta stubbskotts-bestånd, som hela området har att uppvisa, under det Skubbhults gamla utglesnade bokmarker, såsom förut blifvit nämnt, visserligen fått en sällsynt rik blåbärsvegetation, men ingen nämnvärd återväxt. I en omgifning af björkhagar förekommer också den underhaltiga bokskogen vid Hylteberg i S. Unnaryd (fig. 10). Vi förstå, att bokskogen i alla dessa fall af tydlig degeneration skulle fallit ett lätt offer för granföryngringen, om ej lokala förhållanden utestängt denna.

Från gleshuggen bokskog via hårdvallsäng går ännu en tredje utvecklingslinje, nämligen till *ljungheden*. Som denna omvandlingsprocess emellertid ännu bättre befordras af en utfällning af bokskogen, som i styrka kommer närmast totalafverkningen, skall den närmare beröras först under nästa rubrik.

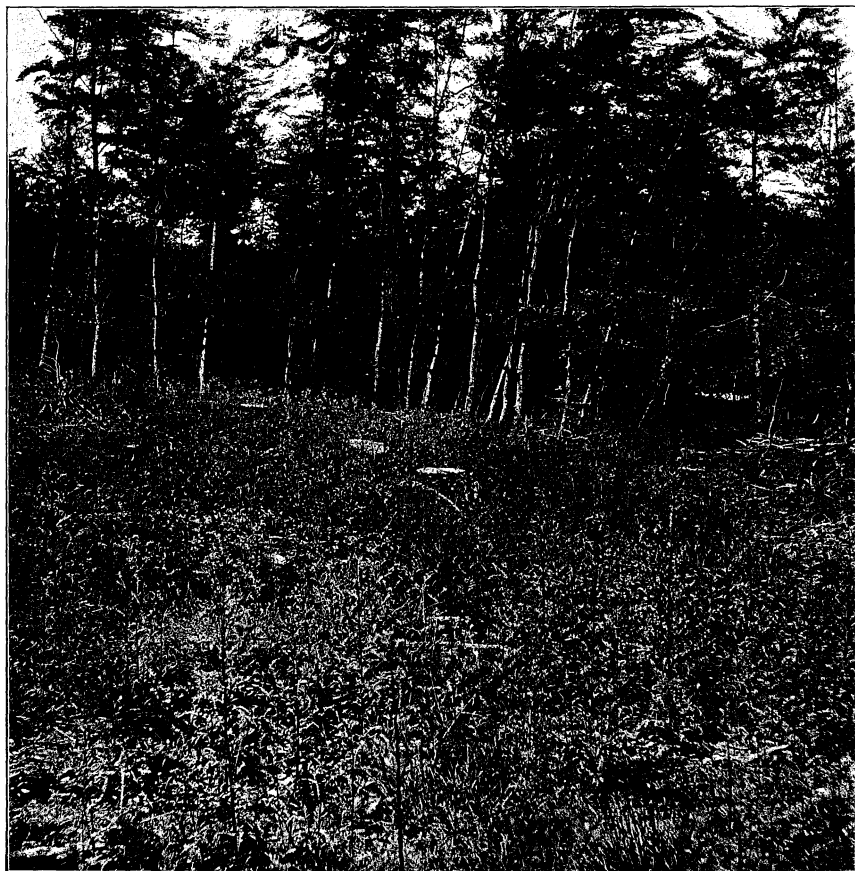
Föryngringen å bokhyggen och kalafverkad bokskogsmark.

Då slutet bokskog utfälles, lägges en så godt som vegetationsfri jord på en gång öppen för växternas invandring. Är marken bördig, uppträder först en brokigt sammansatt flora af arter från såväl närmare som fjärrare omgifningar, ofta till stor del s. k. rudratväxter med stora fordringar på jordmånen. En hyggesvegetation af detta slag återgifves af bild 19, tagen vid östra kanten af bokskogen på Kusås i Hånger.¹ Efterhand minskas örtvegetationen, under det gräsväxten blir mera dominerande, hvarjämte hallonsnår på dylik mark pläga nå en särdeles stark utveckling. På sämre mark taga gräs och mindre fordrande örter från början öfverhand, vi få här en s. k. hårdvall med fläckar af blåbärs- och lingonris. Sådana bokhyggen ha t. ex. observerats vid Källåkersskog i

Buche u. Fichte in den Preuss. Staatsforsten des Thüringerwaldes.», Zeitschr. f. Forst- u. Jagdwesen (B. Danckelmann) 1 Bd 1869 sid. 181; »Erscheint es nothwendig u. inwieweit Erfolg versprechend, die Einmischung der Buche in die Fichtenbestände zu befördern?», Thema I Verhandlungen des badischen Forstvereins zu Heidelberg 1894. (ref. i Zeitschr. f. Forst- u. Jagdwesen, 27 Jahrg. 1895 sid. 227); LOREY, »Michbestände aus Fichte u. Buche«, Allg. Forst- u. Jagdzeitung 1901 m. fl. Ang. tyska förhållanden se ock J. PAULI »Ur min dagbok», Tidskrift för Skogshushållning, 1888.

¹ Artlistan från hygget, enligt anteckning den 18 juli 1907, var följande. Rikliga: *Senecio silvaticus*, *Rumex Acetosella*, *Fragaria vesca* (kring stubbarna), *Rubus idæus* (fläckvis). Strödda: *Agrostis vulgaris*, *Betula odorata* (plantor), *Carex pilulifera*, *Poa pratensis*, *Trifolium repens*, *Veronica officinalis*. Enstaka: *Ajuga pyramidalis*, *Aira flexuosa*, *Anemone nemorosa*, *Carex leporina*, *C. pallescens*, *Cirsium lanceolatum*, *C. palustre*, *Galeopsis Ladanum*, *G. Tetrahit*, *Galium aparine*, *Hypericum perforatum*, *Juncus effusus*, *Lotus corniculatus*, *Oxalis Acetosella*, *Phleum pratense*, *Plantago major*, *Polytrichum commune*, *Potentilla erecta*, *Ranunculus repens*, *Trifolium hybridum*, *T. pratense*, *Veronica scutellata* och troligen än flera.

Villstad, i trakten sydväst om Fylleryd i Torskinge och vid Hylteberg i S. Unnaryd. På sistnämnda hygge fanns ett eller annat år efter afverkningen ett frodigt, men ännu ej fullt slutet grästäcke af så godt som enbart kruståtel (*Aira flexuosa*).

Ur Statens Skogsförsöksanstalts samlingar.

Fot. förf. juli 1907.

Fig. 19. Hygge i bokskog, $2\frac{1}{2}$ år efter afverkningen. Yppig vegetation af örter och gräs (mest *Senecio silvaticus* och *Rumex Acetosella*). Kusås, Hånger s:n, Småland.

Hiebsfläche im Buchenwald $2\frac{1}{2}$ Jahre nach Fällung der Bäume. Üppige Kräuter- u. Grasvegetation. Kusås, Hånger, Småland.

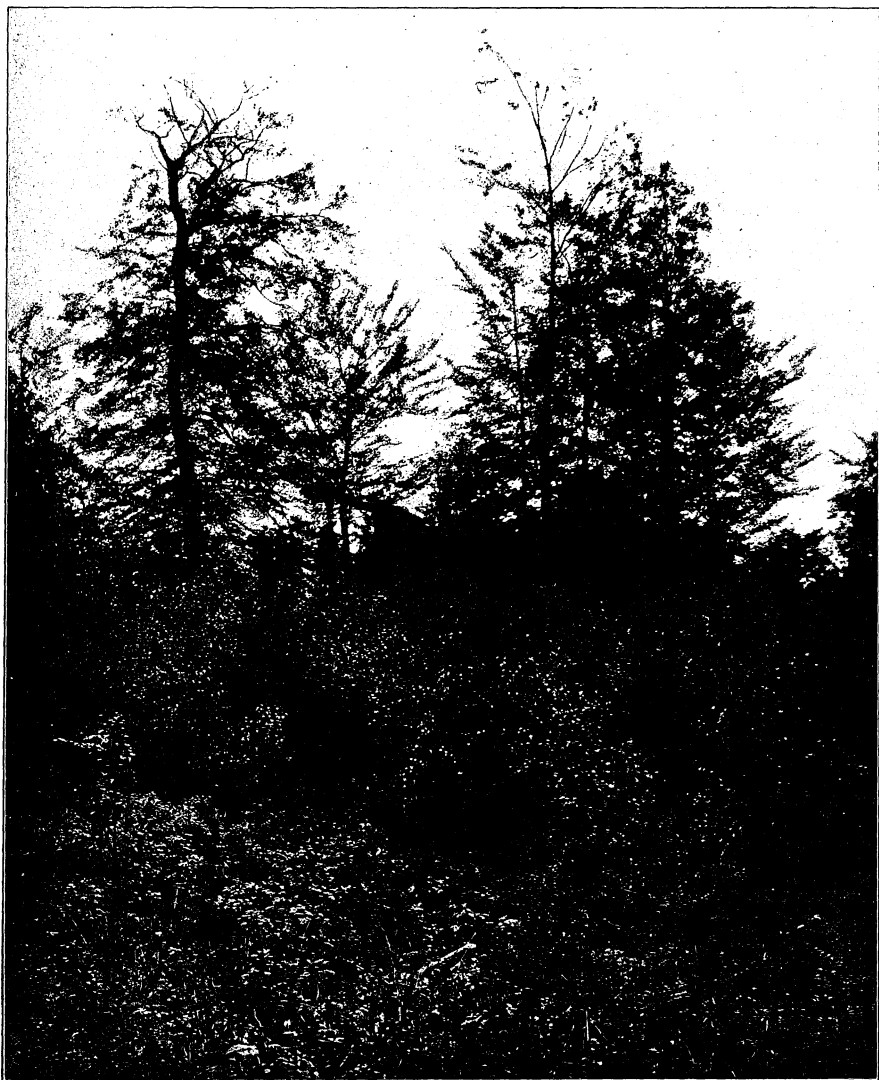
De gamla vidsträckta bokhyggerna äro de bästa naturliga betesmarker, som finnas i dessa trakter. Vanligen bilda de starkt kuperade och steniga hårdvallsängar, d. v. s. marker med en tät och tämligen xerofil fältvegetation. Här och där afbrytes gräsmattan af fläckar af frodigt växande örnbräken, bokstubbarna multna småningom ned till

högar af röd mull, som hastigt öfvertufvas af bärris, i stenröena frodas hallonsnåren. Skulle några växter framför andra sägas vara karakteristiska för dessa marker är det emellertid *smultronet* och *enen*, som här nå en individriktedom och utveckling som knappast annorstädes. Gamla bokmarker af detta utseende har man tillfälle att se vid Hessleberg och Eskilsbo i Kållerstad, vid Ölmesberg i Jälluntofta, vid Åbjörnabo i Åhs m. fl. platser i samma nejder.

Den för bokhyggena typiska återväxten är **björken**, hvilket träd, som bekant, tack vare sina för vinden lätt transportabla frön och ofta återkommande fruktsättning är synnerligen skickad att hastigt beså äfven vidsträckta kalmarker. I gynnsamma fall kan också ett bokhygge redan 2:dra à 3:dje året efter afverkningen visa ett rikligt plantuppslag af björk, så t. ex. det på fig. 19 återgifna (jfr ock fig. 11). Ett längre kommet stadium af denna utveckling visar fig. 20. På åtskilliga bokskogar, som efter uthuggning öfvergått till björkskogar (resp. björkhagar), har exempel gifvits i historiken. Det märkligaste af dessa är omvandlingen af »Edbohult» i Voxtorp. Äfven må hänvisas till liknande förändringar relaterade från södra delen af Tännö och från Esehylte i Långaryd.

Då de behandlingsformer af bokskogen, hvilka typiskt efterföljas af gran- och björkföryngring, sinsemellan äro förbundna genom omärkliga öfvergångar, så inses utan vidare, att också återväxtformationer kunna förekomma, i hvilka både gran och björk — liksom för öfrigt också tall — ingå. En sådan blandvegetation på gammal bokmark se vi uppkomma t. ex. vid Kållåkerskog i Villstad, äldre dylika formationer finnas under Sunnaryd i Bolmsö. Vid Dufhult i Femsjö synes bokskogen komma att efterträdas af hufvudsakligen tall. I skydd af den unga björkskogen på ett bokhygge kan boken själf så småningom sprida sig på detta, en sak, som tack vare frost m. fl. hinder svårligen skulle kunna ske på kal mark.

Såsom redan blifvit antydt, kan såväl utglesnad som i all synnerhet kalhuggen bokmark äfven öfvergå till **ljunghed**. Hur denna utveckling på ett tidigt stadium gestaltar sig, torde vissa delar af Näsets bokskog i Dannäs, liksom ock Hultahagen i Hånger visa, hvarest på större luckor hårdvallsvegetationen börjat att ljungbindas, en process som ju är lätt att studera öfverallt, där ljunghed gränsar till gräsmarker. Ett fullt utbildadt ljungtäcke, ehuru fortfarande med inblandning af blåbärs- och lingonris ha vi på den gamla bokmarken sydväst om Fylleryd i Torskinge. Ännu bättre exempel på starkt utglesnade eller kanske rättare f. d. bokmarker med ljungtäcke finnas under Säfsås i S. Unnaryd på näset mellan Unnen och Bolmen. Lika väl dokumenterad är

Ur Statens Skogsförsöksanstalts samlingar

Fot. förf. juli 1907.

Fig. 20. Hygge i blandskog af bok, gran och björk. Enstaka gamla boköfverståndare ha lämnats kvar. Tätt uppslag af själsådd björk och däribland en och annan bokplanta. Plats norr om Lundboholms bokbestånd vid torpet Kloen, Voxtorps s:n, Småland.

Hiebsfläche in Mischwald von Buchen, Fichten u. Birken. Einzelne alte Buchen belassen. Dichter Birkenaufschlag nebst vereinzelt Buchenpflanzen. Voxtorp, Småland.

ljunghedens uppkomst ur bokskog i vissa delar af Hånger och Tannåker; sannolika fall af denna slags omvandling känna vi från Långaryd, Jälluntofta och Bolmsö.

Uppkomsten af ljunghed ur bokskog är sålunda en process, som otvifvelaktigt än i dag kan äga rum inom området, och eld behöfver, efter hvad jag kunnat finna, icke nödvändigtvis medverka därvid. Att emellertid mycken bokskog under fiendehärjningar i forna tider och kanske också vid andra tillfällen dödates af brand, hvarefter ljung invandrat på de där af uppkomma hårdvallsmarkerna, håller jag, såsom förut blifvit nämnt, för ganska troligt.

På de godartade ljunghedar, som uppstått på gammal bokskogs-mark, invandrar en ny trädvegetation stundom mycket hastigt. Ett dylikt exempel visar trakten mellan Risa- och Djurasjön i Jälluntofta, som år 1810 var rymark med ännu kvarvarande bokvegetation, men i slutet af samma århundrade fullt bevuxen af tämligen försigkommen storskog af tall och gran jämte insprängda björkar. Ett liknande fall är sannolikt det under Gryteryd omtalade, då 1776 ett område öster om Sjöagärde betecknas som »ljungryd med ene, gran, furu samt något stänke-boke». Tämligen hastigt igenväxande rymark ha vi också i Hånger och Tannåker. I sistnämnda socken tycks mig i synnerhet det föryngringsparti, hvarifrån fig. 9 är tagen, förtjäna uppmärksamhet. Vi se här gran och bok rikligt föryngra sig å en ljunghed, som är öfvervuxen af en hög och nästan sluten enbuskvegetation. Ehuru platsen torde ligga något söder om gränsen för 1799 års bokskog, gör dock jordens luckra beskaffenhet samt den ovanligt frodiga enbuskvegetationen det troligt, att marken förr varit beväxt af bok. Vi skulle alltså här ha ett fall, då utvecklingsgången varit bokskog→ljungryd→bokskog. Att bokskogen under skydd af en riklig enbuskvegetation också på annat håll så småningom kan återvinna en terräng, som den förut förlorat, visar sig, såsom förut blifvit omnämndt, också vid Skifthult i S. Unnaryd.

Med sistnämnda utvikningar ha vi i själfva verket kommit öfver på en annan sida af ämnet,

Bokens föryngring i andra växtsamhällen.

Där angränsande växtsamhällen mötas för att under relativt naturliga förhållanden kämpa om markutrymmet, visar sig boken inom Östbo och Västbo liksom i sydligare trakter af sitt utbredningsområde fortfarande öfvermäktig alla andra löfträd.

Bland dessa märkas först och främst *eken*, hvilken som bekant i stort sedt varit bokens föregångare ej blott inom detta träds svenska, utan å större delen af hela dess västeuropeiska utbredningsområde. Ehuru också eken varit föremål för stark afverkning — i synnerhet sedan skattejordsägarna år 1835 mot en ringa penningelösen erhållit fri dispositions-

rätt äfven öfver detta trädslag — förekommer den ännu tämligen talrikt i gården och hagmarker inom området i dess helhet. Att bokskogen gärna utbreder sig på bekostnad af de gamla ekmarkerna kan observeras på åtskilliga punkter, bäst kanske söder om Byagården i Hånger eller sydväst om Schedingsnäs i Forsheda, i andra fall antyda historik eller tradition i förening med gårdsnamn och andra lokalbenämningar, att en liknande beståndsomvandling tidigare ägt rum, så t. ex. vid Aggarp och Ekholmen i Kulltorp, L:a Ekeryd i Långaryd, »Ekhultsmossen» i Kållerstad, Ekåsen i Dannäs m. fl. platser.

Vidare bör framhållas, att ek till sådan mängd ingick i flera af områdets betydligare forna bokskogar, att dessa kanske rätteligen bort betecknas såsom *blandskogar* af bok och ek. Sålunda betecknas Hjälmsänga utmark år 1711 som »skog af Ek och bok», »Edbohult» i Voxtorp bestod ännu år 1786 af »alla sorter skog, men i synnerhet ek och bok — —», »Hesslebergshult» i Kållerstad — där för öfrigt, liksom på det angränsande Stengårdshults forna bokområde, några uråldriga jätteekar ännu finnas kvar — bestod 1761 af »mest ek- och bokskog», de stora »Härnos»- och »Sönnarskogarna» i Dannäs bestodo enligt ROGBERG »till större delen af Bok och något Ek». I båda de fall, hvarest ollonskogens sammansättning år 1447 på Vadstena klostres hemman i Västbo närmare specificeras, nämligen vid Fällinge i Villstad och Kätabo i Burseryd, heter det »goodher eekeskogher och bökeskogher».

På samma sätt som ekskogen ha också andra ädla löfträd *almen*, *linden* och *asken* somligstädes fått vika för boken. I större eller mindre utsträckning torde detta ha varit fallet vid Älmeslid i Tännö, vid Älmesbeta och å Askenäset i Hånger, vid Älmelid, Älmhult och Linnås(?)¹ i Långaryd, Älmhult i Jälluntofta, Älmås i Femsjö o. a. platser, på hvilka, såsom historiken visat, bokskogen under något visst skede haft en betydligare utbredning, under det de gamla gårdsnamnen uppenbarligen tillkommit på en tid, då vegetationen på respektive platser haft en annan prägel.

I alla slags *hagmarker* med björk, asp, ek, rönn, hassel m. m. i växlande proportioner liksom ock i den renare *björkskogen* själfså sig

¹ Linnås (= Lindias) omnämnes i ett ägoskiftesbref af år 1346, då en viss Nanno Abjörnsson här fick skog till tolf svin. I detta gamla dokument, som är skrivet på en egendomlig blandning af svenska och latin, omnämnes bland en mängd andra gårdar i Våthults, Burseryds, S. Hestra, Gryteryds och Långaryds socknar också Granhult (= Granholt). Detta visar, att granen på denna punkt, som dock ligger allenast 2 mil innanför samma trädslags nuvarande västgräns, varit beståndsbildande för minst 560 år sedan. (Diplomatarium Svecanum. Vol. V 1865, sid. 618.)

boken med lätthet, blott läget är någorlunda frostfritt samt marken icke är vattensjuk. Exempel på bokens invasion i dylika växtsamhällen finner man gärna på åtminstone något ställe längs kanten af de flesta bokbestånden inom undersökningsområdet. Ett bokhygge, som intagits af björkskog, kan på detta sätt så småningom åter förvandlas till bokskog. På samma gång som ett bokbestånd i sin äldre del omvandlas till gran-skog eller björkskog, i den mån som afverkningen här går fram, själfstår sig ofta samma bestånd på en eller flera andra punkter mot omgifvande gärdes- eller hagmark. Flertalet af de många små nybildade bokbestånd, som i själfva verket anträffas inom både Östbo och Västbo härad, ha uppkommit på detta sätt; i andra fall har ett förutvarande bestånd härigenom efter hand förskjutits eller helt ändrat plats.

Under dylika förhållanden är det lätt att förstå, hvarför björk i enstaka eller strödda exemplar så ofta träffas innanför kanten af de yngre till medelålders bokbestånden, hvilket är eller varit fallet t. ex. i hulten vid Åreved och Schedingsnäs i Forsheda, vid säteriet och Bockshult i Sandvik, (fig. 6) Sunnaryd i Bolmsö, Getterhult och Skifthult i S. Unnaryd, Hökhult i Femsjö m. fl platser. I Schedingsnäs-beståndet kvarstod sommaren 1907 t. o. m. en hel grupp af gamla döda eller döende björkar. Vare sig björkarna i ett bokbestånd dö af ljusbrist eller ålderdom, skatta de åt förgängelsen, innan bokarna ännu knappast nått sin normala medelålder. För dessa senare kan emellertid den lätt underkufvade björken möjligtvis på så sätt bli till en fara, att den kan tjäna som smittohärd för fnösksvampen, hvars tickor här tyckas komma till utbildning långt fortare än på bokarna.

Förhållandena vid Hallaböke i Femsjö visa, att boken fortfarande har förmåga att undantränga äfven *tallskogen*. Från ett till en början troligen helt litet hult nordost om gården utmed stranden af sjön Mellan-Färgen har boken utbredt sig både mot väster och söder. Den mot detta senare håll angränsande tallskogen, som för öfrigt står på rullstensgrus, har härvid alltså trängts tillbaka. Mellan å ena sidan ren bokskog med enstaka insprängda tallar och å andra sidan tallskog med en vacker och riklig underväxt af bok (fig. 12) finner man nu ett bredt öfvergångsbälte med blandskog af båda dessa trädslag.

I historiken har åtminstone ett otvifvelaktigt fall af en liknande beståndsomvandling blifvit omtaladt, nämligen vid Hyltan i Voxtorp. På samma sätt som benämningarna »Bokskogen», »Bökåaskogen» m. fl. dylika kunnat kvarstå, långt sedan bokskogen försvunnit från respektive platser, se vi här en skog kallad »Förhyltan» år 1746 betecknas såsom »vacker Bokeskog».

De olika sätt, på hvilka inom undersökningsområdet bokskogen,

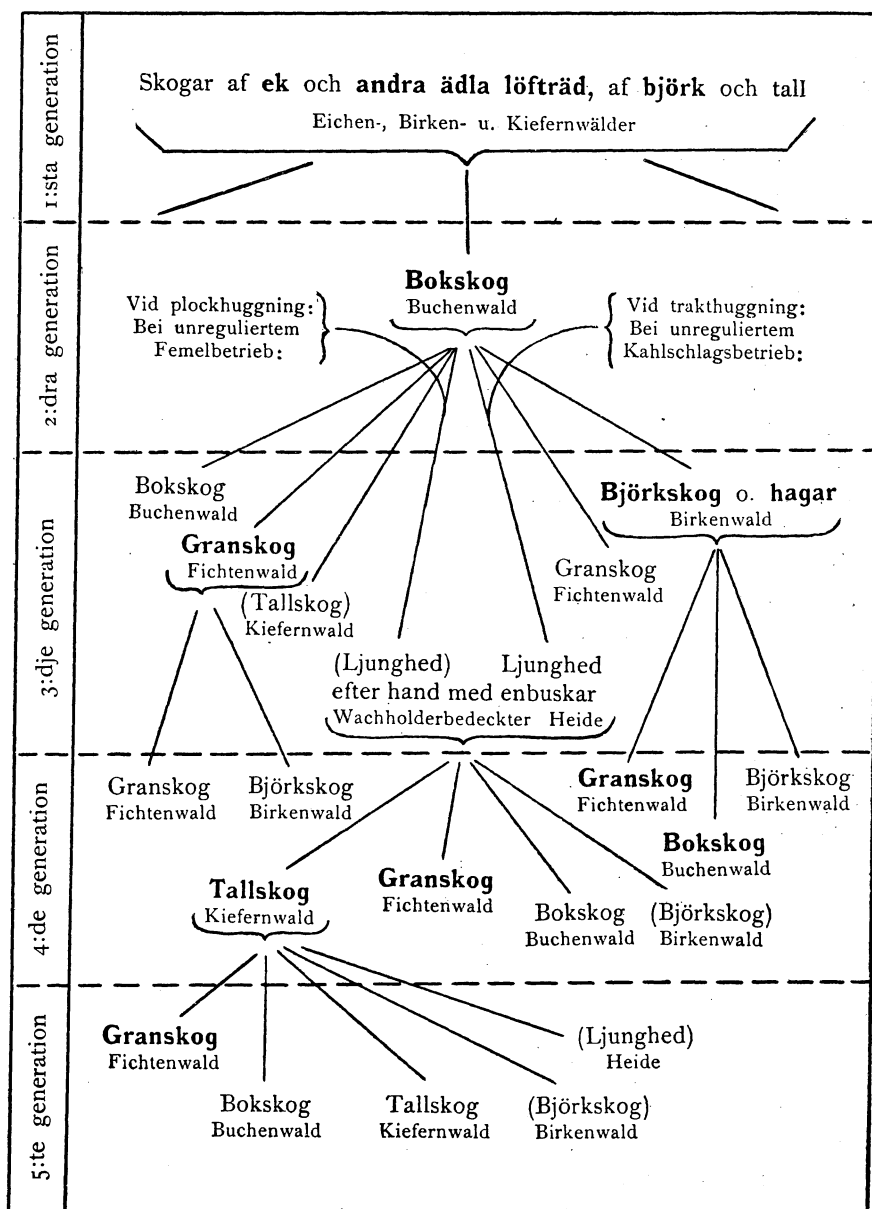

Fig. 21. Skematisk framställning öfver de olika sätt, på hvilka de vanligaste trädsamhäl-
lena och ljungheden plägat efterträda hvarandra inom Östbo och Västbo härad af Småland.

Schema über das verschiedenartiges Aufeinanderfolgen der allgemeineren Waldformen und der Heide in
Östbo und Västbo in Småland.

öfriga trädsmåhållen samt ljungheden plågat fólja på hvarandra, återgifvas skematiskt i fig. 21. Skemat åsyftar endast att förtydliga beståndsvåxlingen sådan den under gifna förhållanden ågt rum. Det upptager därför såväl sådana förådringar, hvilka kunna betecknas såsom fullt naturliga, t. ex. ekskogens öfvergång till bokskog, björkskogens till granskog, ljunghedens igenvåxande till tallskog o. s. v., som ock beståndsådringar, hvilka i regel förutsätta ett ingrepp från människans sida — kultur naturligtvis oberåknad —, så t. ex. björkskogens invandring på kalhyggen eller brånnor. Den utvecklingsfóljd, som förutsätter de mest orubbade och naturliga förhållandena, nämnes öfverallt först, d. v. s. längst till vänster från läsaren råknadt, de former däremot, hvilka faktiskt varit de vanligare resp. sällsyntare, utmårkas genom fetstil och parenteser¹.

I Frånsedt några mera obeståmda uttalanden af A. J. RETZIUS och E. FRIES samt ALLVINS redan förut omnåmda åsikt, att granen inom Östbo och Västbo stådse trådde i den bortgående bokens stålle, föreligga från åtskilliga senare författare mer eller mindre utförliga meddelanden om bokskogens förhållande såväl till andra trådsmaåhållen som till ljungheden. Så har HULT beskriverit bokens segerrika framtrångande i vissa delar af Blekinge. DUSÉN KELLGREN och HOLLGREN ha i samband med studier öfver de hallåndska ljunghedarna låmnat åtskilliga meddelanden om bokskogens forna och nuvarande utbredning samt dess beståndsförhållanden i dessa trakter, likaså SCHOTTE, som jämvål gjort liknande observationer i vissa socknar i norra Skåne. Vid undersökning af granens sydvästgråns i Sverige iåkttog HESSELMAN bokens tillbakavikande för detta tråd i Sandviks socken af Småland, och slutligen har NILSSON — efter att i flera föregående uppsatser ha berört samma åmne — i en särskild skrift framlagt resultatet af sina omfattande, på olika platser i Blekinge, Skåne, Halland och Bohuslån utförda undersökningar öfver bokens beståndsförhållanden och tillika sökt gifva en totalbild af detta tråds svenska utbredning utanför grånsen för dess allmånare förekomst. Rörande detaljerna af alla dessa undersökningar, hvilkas refererande här skulle taga för stort utrymme, hånvisas till respektive uppsatser, som återfinnas i litteraturförteckningen.

I hvad mån bokskogens forna och nuvarande beståndsförhållanden i Östbo och Västbo gifva stöd åt de förestållningar om tillvaron af ett *naturligt växelbruk* mellan skogssmaåhållena — åsikter, som framkommo redan i början af 1800-talet, och senare berörts af bl. a. VAUPELL och NILSSON — framgår direkt af skemat (fig. 21). Rörande denna fråga se ock inlägg öfver åmnet, »Hafva några iåkttagelser gjorts vid underplantering af gran i åldre glesa bestånd af tall och björk med afseende på våxtligheten?» (Skogvaktaren 1897, sid 101) och diskussionen vid V. Sveriges skogsmannaförbundsmöte d. 28 juli 1899 öfver åmnet »Har erfarenheten visat att åfven i skogsbruket liksom i åkerbuket ett skiftesbruk är att förorda?»: (ref. Skogvaktaren 1900, sid. 37).

E. Slutord.

Undersökningen har visat, att boken inom Östbo och Västbo härad förr varit skogsbildande på flerdubbelt större arealer än nu. Då efter allt att döma förhållandena varit tämligen enahanda såväl i vissa delar af Älfsborgs län och Halland som ock i Kronobergs och södra delen af Kalmar län, så följer häraf att boken *såsom skogsbildande* måste anses vara stadd i tillbakagång från ett föregående utbredningsmaximum, hvilket tydligtvis ej får förblandas med artens totala utbredningsområde, som på samma gång mycket väl kunnat bibehålla sig oförändradt eller t. o. m. ökats. Bokens förhållande till de gamla ekskogarne samt de talrika spår af en forntida jordkultur, hvilka återfinnas på så många af de nuvarande och förra bokskogsområdena, antyda, att dessas utbredningsmaximum ej är att söka så synnerligen långt tillbaka i tiden. Sannolika skäl tala för, att det inföll under 1400-talet och senare delen af 1300-talet d. v. s. under den period af folkbrist samt ekonomiskt och kulturellt förfall, som följde närmast efter digerdöden, en hypotes, som redan RETZIUS framkastat.

Beträffande den skogsvegetation af hufvudsakligen ek, bok och tall, som vid slutet af medeltiden täckte nuvarande Sydsverige, så torde skillnaden mellan å ena sidan södra delarne af Småland och Västergötland och å andra sidan Skåne, Halland och Blekinge varit ganska obetydlig, i hvarje fall vida mindre än nu. Om man vid denna tid skulle försökt att urskilja en »bokregion», skulle denna otvifvelaktigt kommit att omfatta äfven det område, som i början af denna uppsats blifvit betecknad såsom zon 2, ja troligen på vissa punkter — framför allt i Kalmar län — t. o. m. öfverskridit denna. Med granens framträngande norr ifrån sprängdes bokskogarne och försvunno mestadels från den egentliga utmarken, på samma gång som bokens obestridda kampduglighet tillåtit den att somligstädes hålla sig kvar och äfven att nybilda icke så få smärre bestånd, hvilka dock numera företrädesvis äro att finna å inägojord eller i annat afseende gynnade och för granens invandring skyddade lokaler. På detta sätt har zon 2 uppkommit, och endast under förutsättning, att en äldre, mera utbredd bokskogsvegetation här blifvit undanträngd, få de särdrag, som utmärka denna zon, sin fulla förklaring och är öfverhufvud taget denna zons urskiljande fullt berättigadt. Huruvida granen vid sin nuvarande sydgräns fortfarande kan undantränga bokskogen eller möjligen, såsom HULTS undersökningar i Blekinge antyda, här mötes af klimatiska eller andra förhållanden, hvilka tillåta boken att bjuda ett verksammare mot-

stånd, än som skett i Östbo och Västbo, må lämnas därhän. I praktiken spelar också det naturliga styrkeförhållandet mellan de båda trädslagen i Skåne och Blekinge en ganska ringa roll, då väl människans förmynderskap öfver naturen i dessa trakter numera är så pass verkamt; att skogen öfverallt tvingas att taga prägef däraf.

Den motsättning, som kan förmärkas i åsikterna om bokens tillbakagång eller utbredning i Sverige, har framför allt orsakats däraf, att den reliktkaraktär, som bokskogen i viss mån företer inom zon 2, alldeles bortfaller inom zon 3, hvarest trädslaget aldrig förekommit på annat sätt än som nu är fallet, d. v. s. i smärre, långt från hvarandra skilda bestånd eller såsom grupper och enstaka individer. Att boken på jämförelsevis frostfria och i öfrigt gynnsamma lokaler åtminstone ända upp i mellersta delen af Svealand har förmåga af både kraftig vegetativ utveckling och af själsådd är ställt utom allt tvifvel, liksom ock att inom zon 3 en af människors åtgöranden oberoende frötransport somligstades låtit bok uppspira på platser, där den förut ej funnits. I stort sedt torde emellertid bokens utbredning inom denna zon vara människans verk, speciellt synes klosterfolket utträttadt åtskilligt härför. Trenne af de betydligaste bokbestånden inom zonen ifråga ligga sålunda i omedelbar närhet af forna kloster, nämligen vid Nydala, Alvastra och Dragsmark; öfverhufvud taget äro de flesta af bokförekomsterna att finna på gamla boställs-, kloster- eller herregårdar, hvarest, såsom man förstår, en viss predisposition till trädplantering och skogsvård under längre eller kortare tid förefunnits. I öfrigt må blott hänvisas till Erik XIV:s bokplantering i Uppland år 1576 samt till de många olikartade planteringsbestämmelser, hvilka i korthet omnämnts i de förut refererade lagbestämmelserna rörande bärande träd.

Att bokskogen inom Östbo och Västbo härad — och hvad som gäller om denna trakt torde vara tillämpligt för stora delar af zonerna 2 och 3 — är i behof af en helt annan skötsel, än som hittills kommit densamma till del, ligger i öppen dag. Hvad som saknats är, såsom förut blifvit nämnt, rent af de enklaste dragen af ett verkligt skogsbruk, ett afverkningssätt målmedvetet inriktadt på att gynna beståndens tillväxt samt att trygga deras återväxt. Tydligtvis är föreliggande undersökning ej af den beskaffenhet, att den tillåter någon skarpare formulering af de särdrag, hvilka böra känneteckna ett rationellt bokskogsbruk i dessa trakter, men efterföljande moment däri tyckas dock framgå såsom tämligen själfklara konsekvenser af de gjorda iakttagelserna.

På grund af områdets i regel betydande frostländighet och en omisskännelig benägenhet hos marken att risbindas och förtorfas, torde som allmän regel kunna sägas, att bestånden böra i det längsta hållas slutna

samt att tätare former af föryngringsställningar äro att tillråda. Om beståndet är afsedt att bibehållas såsom bokskog, bör inträngande gran i tid efterhållas och bör ej i större mängd få ingå i det nya beståndet.

I starkare utglesnade bestånd eller å kalhuggen mark torde en ny bokgeneration ofta med fördel kunna uppdragas under en gles förkultur af tall eller björk. Har markförsämringen å dylika platser gått för långt, kan man emellertid knappast påräkna, att där erhållä ett växtligt nybestånd af bok med mindre än att en grundligare markberedning efter danskt mönster verkställes.

I alla bokskogar bör man hastigt söka aflägsna orsakerna till begynnande lokala försumpningar samt ej låta döende eller döda björkar eller bokar kvarstå i eller i närheten af bestånden. Att betesfredning är af största vikt, då återväxten befinner sig i den ålder, att den kan skadas af boskapen, behöfver knappast påpekas.

Förteckning öfver den litteratur, som mer eller mindre kommit till användning vid utarbetandet af förestående uppsats.

- AARS, Ph., Vore Bøgeskoge. Tidsskrift for Skogbrug, Kristiania 1904.
 ALLVIN, J., Sockenbeskrifningar från Västbo härad. I Jönköpings läns Hushållningssällskaps Handlingar 1819—1827. — Beskrifning öfver Västbo härad i Jönköpings län 1846. — Beskrifning öfver Östbo härad i Jönköpings län 1852.
 ANDERSSON, G., Svenska växtvärldens historia, Sthlm 1896. — Några drag ur de svenska skogarnes historia. Skogsvårdsför. Tidskrift 1903.
 BERG, G., Bidrag till den inre statsförvaltningens historia under Gustaf den förste, hufvudsakligen i afseende på Småland. (Akad. afhandl.) Sthlm 1893.
 BLYTT, A., Om to kalktuffdannelser i Gudbrandsdalen, Christiania Vid Selsk. Forhandl. n:o 4, 1892.
 BRUMMER, M. H., Kongl. Förordningar, Resolutioner och Bref rörande Skogarnes vård och nyttjande i Riket. Sthlm. 1787.
 BRÜEL, G. P. L., Bidrag till det praktiske Skovbrug. Kjøbenhavn 1900.
 DE CANDOLLE, A., Geographie botanique, Vol. I. Paris 1855.
 CEDERHJELM, C. V., Tal om wilda träd's plantering i Sverige 1740. K. Vet. Akad. Präsidietal Tom I.
 DJURKLOU, G., Om Göran Månssons till Bolmsnäs Jordebok. K. Witterhets Historie och Antiquitets Akad. Handl. 28 del. (Ny följd 8 del.) 1876.
 DUREAU DE LA MALLE, Memoire sur l'Alternance ou sur ce problème: la succession alternative dans le reproduction des espèces végétales vivant en société, est-elle une loi generale de la nature? Annales des Sciences Naturelles, Tom 5. Paris 1825.
 DUSÉN, P., Om vilkoren för skogskultur inom de s. k. Ryorna i Hallands län. Sv. geol. undersökning, Ser. C. N:o 131, 1893.
 (ENGSTRÖM, J. E. v.), Skogs- och jaktväsendet i Sverige intill år 1870. Skogs-Styrelsens Underd. Berättelse. Sthlm 1879.
 FRIES, E., Vexternas Fädernesland, tal 1840. Botan. Utfllygter, Bd 1, 1843. — Bidrag till Skandinaviska Vegetationens Historia efter Rullstensperioden, tal 1847. Botan. Utfllygter Bd 2, 1852.
 GAVELIN, A., Studier öfver de postglaciala nivå- och klimatförändringarna på norra delen af det småländska höglandet. Sv. geol. undersökning, Ser. C. N:o 204 (Årsbok 1), 1907.

- HAGLUND, E., Fynd af bok i en skånsk mosse. Sv. Mosskulturfören. Tidskrift, h. 6. 1908.
- HANSEN-BLANGSTED (angående bokens förhåll. till andra trädslag i Danmark). Referat i Nature XXXI.
- HAUCH, L. A., Nattefrostens virkning i ung Bøgeskov. Det forstl. Forsøgsvæsen II, 1908.
- HAUCH, L. A. & OPPERMAN, A., Haandbog i Skovbrug. København 1898—1902.
- HESS, R., Eigenschaften u. forstliches Verhalten der wichtigeren in Deutschland einheimischen u. eingeführten Holzarten. Berlin 1895.
- HESELNAN, H. och SCHOTTE G., Granen vid sin sydvästgräns i Sverige. Meddelanden fr. Statens Skogsförsöksanstalt (Skogsvårdsfören. Tidskr.) 1906.
- HOGNER, G., WESTERLING, G. P. m. fl., Historiskt-geografiskt och statistiskt Lexikon öfver Sverige, Del 1—7. Sthlm 1859—1866.
- HOLMGREN, C. A., Djurens medverkan till växternas och särskildt våra skogsträds utbredning. Skogsvännen 1881. — Skogsinteriorer från Tönnersjöhedens kronopark i Halland. Tidskrift f. Skogshushållning 1903. — Skogsförhållandena å sydvästra Sveriges ljunghedar. Föredrag hållet vid skogvaktaremötet i Norrköping 1906. Skogvaktaren 1906—1907.
- HOLMBOE, J., Nogle ord om bøgeskogens alder ved Larvik. Nyt Magazin for Naturvidenskaberne Bd 43, 1905.
- HOLST, N. O., Postglaciala tidsbestämningar. Sv. geol. undersökning. Ser. C, N:o 216 (Årsbok 2), 1908.
- HULT, R., Blekinges vegetation. Ett bidrag till växtformationernas utvecklingshistoria. Meddelanden af Societas pro fauna et flora fennica 1885.
- HYLTEN-CAVALLIUS, G., Wärend och Wirdarne. Del 1, 1863.
- KELLGREN, A. G., Ryorna i sydöstra Halland. Sv. geol. undersökning. Ser. C, N:o 157, 1895.
- KOHL, O., Zur Geschichte d. natürlichen Verjüngung der Buche im Hochwalde, Suppl. zur Allgem. Forst- u. Jagd-Zeitung IX Bd, 1873.
- KULLBERG, V. A., Svenska Riks-Archivets Pergamentsbref, Del 1—2. Sthlm 1866.
- LAGEBRING, S., Swea Rikes Historia, Del 1—4. Sthlm 1769—1783.
- LILJEGREN, J. G. och HILDEBRAND, B. E., Diplomatarium Suecanum, Del 1—6. Sthlm 1829—1865.
- LIND, G., Undersökning om Folkmängden i Sverige före Digerdöden. K. Witterhets Historie och Antiquitets Acad. Handl. II del. 1822.
- LOREY, Michbestämde aus Fichte u. Buche. Allgem. Forst- u. Jagd-Zeitung 1901.
- LÖWENHJELM, C. G., Tal om Landt-skötsel 1751. K. Vet. Akad. Præsidietal Tom II.
- MÜLLER, P. E., Studier over Skovjord, som Bidrag til Skovdyrknings Theori. Tidsskrift for Skovbrug. København Bd 3, 1879.
- NILSSON, ALB., Om örtrika barrskogar. Tidskrift f. Skogshushållning 1896. — Berättelse ang. bokskogens förekomst i Sverige m. m. Manuskript inl. till K. Domänstyrelsen den 7 april 1900. — Sydsvenska ljunghedar. Tidskrift f. Skogshushållning 1901. — Svenska växtsamhällen. Tidskrift f. Skogshushållning 1902. — Om bokens utbredning och förekomstsätt i Sverige. Tidskrift f. Skogshushållning 1902.
- OBELITZ, F., Bidrag til Belysning af Spørgsmaalet om, hvor hurtigt Bøgemor kan opstaa. Tidsskrift for Skovvæsen 4 Bd, Række A, 1892.
- OPPERMAN, A., Bidrag til det danske Skovbrugs Historie 1786—1886. Tidsskrift for Skovbrug 10 Bd, København 1889.
- PAULI, J., Ur min dagbok. Tidskrift f. Skogshushållning 1888.
- PRYTZ, C. V., Et Par Ord om Hugstfølge. Tidsskrift for Skovvæsen 3 Bd, Række A., 1891.
- RETZIUS, A. J., Flora oeconomica Sveciæ. Del 1. Lund 1806.
- ROGEBERG, S. († 1760), Historisk Beskrifning om Småland. Widare utförd (och till trycket befördrad) af ERIC RUDA Sthlm 1770.
- RUDENSCHÖLD, U., Tal om skogarnas nyttjande och vård 1748. K. Vet. Akad. Præsidietal Tom I.
- RYDIN, H. L., Bidrag till Svenska Skogs-Lagstiftningens Historia. (Akad. afhandl.) Lund 1853.
- RÜLING, Die finanzielle Bedeutung u. die Verjüngung der Buche auf den Gebirgsrevieren Sachsens. Jahrbuch d. Königl. sächs. Akad. für Forst- u. Landwirth zu Tharand 16 Bd (Neu Folge 9 Bd) 1864.
- SCHEUTZ, N. J., Smålands Flora. Vexjö 1864.

- SCHOTTE, G., Berättelse öfver en år 1901 utförd resa i Skåne, Halland och Bornholm i o. f. studium af olika ljunghmarkstyper. Manuskript inl. till K. Domänstyrelsen den 25 maj 1902.
- SCHWARTZ, Ueber die Michung von Buche und Fichte in den Preuss. Staatsforsten des Thüringer Waldes. Zeitschrift f. Forst- u. Jagdwesen (B. Danckelmann) 1 Bd, 1869.
- SERNANDER, R., Den skandinaviska växtvärldens utvecklingshistoria. Grundlinjer till föreläsningar. Upsala 1895.
- SILFVERSTOLPE, C., Vadstena klostres Jordebok 1500. Jemte tillägg ur klostrets äldre jordeböcker. Historiska handlingar. Del 16. Sthlm 1897.
- SILLÉN A. W. AF, Svenska Handelns och Näringarnes Historia. 1—5. Uppsala 1851—1871.
- SMEDBERG, O. A. (= S.), Om Skogshushållningen i Skåne. Tidskrift f. Skogshushållning 1878, 1880, 1883, 1886 och 1888.
- STYFFE, C. G., Skandinavien under unionstiden, 2:dra uppl. 1880.
- SÖDERGREN, C. G., Småländska Archivet, Del 3. Vexjö 1874.
- TROZELIUS, C. B., Stads-Majorens Anders Rosenstens Grundeliga undervisning om Skogens Skötsel etc. Sthlm 1771.
- TUNELD, E., Geografi öfver konungariket Sverige Bd 3, 1832.
- VAUPELL, CHR., Bögens Invandring i de danske Skove, Kjöbenhavn 1857. — De danske Skove. Kjöbenhavn 1863.
- WIESELGREN, P., Ny Smålands Beskrifning, 1—3, 1844—1846.
- UNGER, D. F., Pflanzengeschichtliche Bemerkungen über den Kaiservald bei Grätz. Botan. Zeitung (von Hohl & Schlechtendal) 7 Jahrg. 1849.
- UNGER, v., Gemichte Buchen- u. Fichtenpflanzungen. Jahrbuch der Königl. sächs. Akad. für Forst- u. Landwirthe zu Tharand 14 Bd (Neue Folge 7 Bd) 1861.

Dessutom följande osignerade uppsatser:

- »Om Aske-Bränning i Skogen, Af föruttnade Träd» Sthlm 1753.
- Jönköpings läns Hushållningssällskaps Handlingar 1815—1830. Utdrag af mätessprotokoll m. m.
- »Underrättelser om Vilda trädets odling.» Sv. Landbruks Acad. Annaler 1820.
- K. Maj:ts Befallningshafvandes öfver Jönköpings län Femårsberättelser 1822—1837.
- »Ueber die Rangordnung der Buche, Weisstanne u. Fichte als Schattenpflanzen.» Monatsschrift f. deutsch. Forst- u. Jagdwesen 1858.
- Af K. Riksarkivet utgifne handlingar rörande Sveriges historia. Ser. I, del 11—12, 1888—1890.

RESUMÉ.

Der Buchenwald in den Kreisen Östbo und Västbo, Provinz Småland.

Ein Beitrag zur Geschichte des schwedischen Waldes.

Das schwedische Verbreitungsgebiet der Buche lässt sich in drei verschiedene Zonen teilen. In der südlichsten derselben, welche grosse Gebiete von Skåne, Halland und Blekinge umfasst und deren Nordgrenze mit der Südgrenze der Fichte zusammenfällt, bildet die Buche die Hauptmasse der ursprünglichen Baumvegetation. Nördlich von dieser Zone kommt die zweite, in der die Nadelwälder und lichte Birkenhaine allerdings den waldbestandenen Teilen der Landschaft charakteristisch sind, in der aber die Buche sowohl in kleineren reinen Beständen als auch, und zwar besonders, in zerstreuten Gruppen und vereinzelt Exemplaren häufig ist. Diese Zone umfasst die übrigen Gebiete von Skåne und Blekinge sowie etwa das südliche Drittel von Småland. Vielleicht sind auch ein Teil von Halland und Bohuslän sowie der Süden von Västergötland hierher zu rechnen. Die dritte, die nördlichste der Buchenzonen, umfasst die übrigen Gebiete von Bohuslän, Västergötland und Småland sowie wenigstens den Süden und die Mitte von Östergötland, in welchem Gebiete die Buche sich nur an weit voneinander getrennten Punkten findet, aber auch hier an mehreren Stellen Bestände bildet (Fig. 1).

In Schweden wie in Norwegen haben vielfach Zweifel darüber bestanden, ob die Buche sich zurückziehe oder sich noch ferner verbreite, und für beide Ansichten haben Gründe angeführt werden können. In der vorliegenden Untersuchung ist der Verf. dieser Frage dadurch nahe zu treten bestrebt gewesen, dass er die frühere und die heutige Verbreitung des Buchenwaldes in einem grösseren, auf der Grenze der beiden letztgenannten Zonen gelegenen Gebiete studiert und die Beziehungen der dortigen Buchenbestände zu anderen Waldtypen untersucht hat.

Dieses Untersuchungsgebiet bilden die Kreise Östbo und Västbo, Provinz Småland, von zusammen 3871 *qkm*, auf 38 Gemeinden verteilt, davon 13 in jenem, 25 in diesem Kreise. Dieses Gebiet, das ganz oberhalb der marinen Grenze und im allgemeinen 120--250 *m* über dem heutigen Meeresspiegel liegt, ist ein kleinhügeliges Waldland mit zahlreichen Seen, Mooren und Wasserläufen. Die lockeren Bodenschichten bestehen hauptsächlich aus Moränen, hier und da aus Rullstengruss und Sand, das Grundgestein aus Gneiss, ansnahmsweise aus Granit bzw. Diorit,

Die Untersuchungen begannen im Frühjahr 1907, indem der Verf. an Personen von grosser Lokalkenntnis Fragebogen betreffs der Lage der ehemaligen und der heutigen Buchenwälder der einzelnen Gemeinden aussandte. Den Fragebogen waren Kartenausschnitte im Massstabe 1 : 100 000 beigegeben, in welche die Bestände eingetragen werden sollten. An der Hand der darauf eingelaufenen Mitteilungen wurden dann noch in demselben Sommer die meisten Felduntersuchungen ausgeführt, die später 1908 und 1909 in geringerem Umfange fortgesetzt wurden. Dabei wurden die Bestände und ihre Verjüngung an einer grossen Anzahl von Plätzen mit vorhandenem bzw. ehemaligen Buchenwald studiert und die diesem Aufsatz beigegebenen Aufnahmen gemacht. Die Mitteilungen von der ehemaligen Verbreitung des Buchenwaldes gründen sich nicht nur auf die ältere topographische Literatur und die noch im Volke lebendige Überlieferung, sondern vor allem auf die älteren Katasterkarten des in Rede stehenden Gebietes. Zu diesem Zwecke wurde das Archiv der Kgl. Direktion des Vermessungswesens durchforscht und etwa 230 Karten nebst Beschreibungen aus den Jahren 1680—1840 exzerpiert.

Die diesem Aufsatz beigelegte Karte ist in den Massstab 1 : 200 000 verkleinert, weshalb die kleineren Bestände nur schematisch eingetragen werden können.

* * *

Aus der Historik, deren spezielles Teil viel zu weitläufig ist, — er umfasst S. 134—193 des Originalaufsatzes — um hier referiert zu werden, deren Resultate sich aber leicht auf jener Karte überblicken lassen, geht hervor dass sich in 7 Gemeinden von Östbo und in 20 von Wästbo mehr oder weniger zahlreiche Buchenbestände finden. In drei Gemeinden des nördlichsten Teiles des Untersuchungsgebietes scheint die Buche vollständig zu fehlen.

Seit 1680 sind stets oder zu Zeiten 7400—8000 Hektar des untersuchten Gebietes von mehr oder weniger reinen Buchenwäldern bedeckt gewesen, während die Gesamtfläche der heutigen Buchenbestände nur etwa 455 Hektar beträgt. Für Östbo sind die entsprechenden Zahlen 2700—2900 gegen 115, für Wästbo 4700—5100 gegen 340 Hektar. Sämtliche Zahlen können als Minimumwerte angesprochen werden.

Wenn auch diese Ziffern wegen der eigentümlichen Verschiebungen oder Wanderungen, denen die Buchenbestände häufig unterworfen gewesen zu sein scheinen, nicht ohne weiteres so aufzufassen sind, als hätte sich der Buchenwald in den verwichenen 230 Jahren um etwa 94 % vermindert, so bezeugen sie doch seinen ausserordentlichen Rückgang in diesem Gebiete. In Östbo dürfte denn auch der Buchenwald in diesem Zeitraume aus 15—20, in Wästbo aus 110—130 früheren Lokalen ganz verschwunden sein. Andererseits sind viele der gegenwärtigen Bestände reine Neubildungen. Es gibt heute in Östbo wenigstens 21, in Wästbo mindestens 135 verschiedene Buchenbestände, in dem ganzen Untersuchungsgebiete deren also wenigstens 156. Dividiert man die heutige Buchenwaldfläche durch diese Zahl, so findet man, dass die Grösse der Bestände durchschnittlich kaum 3 Hektar beträgt.

Unter den Baumarten, die im Altertum und im Mittelalter die Waldgebiete im Schweden bildeten, wurde die Buche schon vor alters als einer der wertvollsten Bäume gehalten. Sie war ein *fruchttragender* Baum, der seine grösste Bedeutung dadurch erlangte, dass seine Früchte ein ausgezeichnetes

Nahrungsmittel lieferte für das Schwein, das als Haustier in früheren Zeiten eine relativ grössere Rolle für die Bewohner der nordischen Länder spielte als heutzutage. Schon die alten Landschaftsgesetze, deren älteste erhaltene Texte wenigstens bis ins 14. und 13. Jahrhundert zurückreichen, nehmen die »tragenden« Bäume in ihren Schutz, und das Statut der Stadt Wäxiö (Wäxiö stadga) vom Jahre 1414 (?) verbietet geradezu das Fällen von Eichen und Buchen für den Verkauf. Im 16. bis zum 18. Jahrhundert erschienen mehrere Verordnungen, welche teils das Fällen »tragender« Bäume oder andere Arten ihrer Beschädigung verboten, teils Missbräuchen und Ungerechtigkeiten in der Benutzung der damals meistens noch gemeinschaftlichen Weideplätze vorzubeugen suchten. Diese Gesetzgebung erreicht sozusagen ihren Höhepunkt in der Vorschrift von der Wiederaufpflanzung von Eichen und Buchen, welche die Waldordnung von 1647 und mehrere spätere Verordnungen enthalten, sowie in dem Befehl von 1725 auf jedem Gehöft gewisser südlichen Provinzen Neukulturen derselben Baumarten anzulegen. Kurz danach trat jedoch eine Wendung zu grösserer Freiheit in der Ausnutzung tragender Bäume ein, und im Jahre 1793 erhielt der Grundbesitzer das volle Eigentums- und Verfügungsrecht am Buchenwald, das er seitdem ohne nennenswerte Einschränkungen behalten hat.

Obgleich sich also der Staat Jahrhundertlang der Erhaltung und Vermehrung des Buchenwaldes aufs beste angenommen hat, ist die Buche nichtsdestoweniger seitdem in steter Abnahme begriffen. Diese Erscheinung begegnet uns schon in der ältesten Zeit, aus der uns Urkunden zur Verfügung stehen, und zwar meistens verbunden mit Klagen über die schlechte Bewirtschaftung der Wälder seitens der Bevölkerung und über Nichtbeachtung Gesetze und Verordnungen.

Die den Buchenwald verheerenden Ursachen, die gleichzeitig Begleiterscheinungen der menschlichen Kultur waren, sind vor allem gewesen: *Besiedelung*, *Mast* und *Beweidung*, *Pottaschengewinnung* und in jüngster Zeit *Brennholzfällen* und *Daubenfabrikation*. Diese Betriebe haben teils starke direkte Ausnutzung der Buchenbestände verursacht, teils den übrig gebliebenen Teil derselben in einen Zustand versetzt, der dieselben im Kampfe ums Dasein der übrigen Pflanzengesellschaften hat unterliegen machen, welche deshalb in der Regel auf Kosten der Buche an Boden gewonnen haben.

Die Untersuchung der Lage älterer Buchenwaldgebiete zeigt, dass Neusiedlungen und Kötnergüter mit Vorliebe in den Buchenwäldern und in ihrer unmittelbaren Nähe angelegt worden sind, wobei grössere oder kleinere Strecken des in der Regel ziemlich fruchtbaren Buchenwaldbodens gerodet und bebaut wurden.

Was die Nutzung betrifft, ist zu unterscheiden zwischen dem Waldaufenthalt der Schweine in sog. Mastjahren und der jährlich wiederkehrenden Grasnutzung. Buchenwälder, die in günstigen Mastjahren etwa 50 bis über 100 Schweine ernähren konnten, gab es in dem Untersuchungsgebiet mehrere. Am berühmtesten war das etwa 675 Hektar grosse »Edbohult« in der Gemeinde Voxtorp, wo bis an die 2000 Schweine sich mästen konnten. Mit der Verminderung der Buchenwaldungen nahm auch die Bedeutung der Schweinemast ab, und durch die Gemeinheitsteilungsordnung von 1807, durch die die Allmandenatur der Waldungen etc. aufgehoben wurde, war das Schicksal dieses Betriebes besiegelt. Einen *direkten* Schaden hat die Mast

dem Buchenwald jedenfalls nie bereitet, im Gegenteil, die Bodenbearbeitung durch die Schweine ist der Verjüngung nur nützlich gewesen. Die Schweinemast ist nur *indirekt* eine Gefahr für den Bestand dieser Wälder gewesen, indem die Bauern, um den Ertrag der Bäume zu erhöhen, im allgemeinen den Kronenschluss dieser Waldungen ziemlich licht gehalten haben, was die Verschlechterung des Bodens zur Folge gehabt hat.

In noch höherem Grade war die Sorge für die üppige Entwicklung der Grasweide geeignet, eine von forstwirtschaftlichem Standpunkte verwerfliche Lichtung des Buchenwaldes hervorzurufen. Die Beweidung bedeutete in den meisten Fällen eine fortwährende Beschädigung des jungen Buchenwaldes und ein stetes Hindernis für die Verjüngung (Fig. 13), zumal ein grosser Teil der weidenden Tiere aus Pferden, Schafen und Ziegen bestand und auf den gemeinsamen Weideplätzen viel zu scharf abgeweidet wurde. Eine andere Form schädlicher Ausnutzung des Laubwaldes, die ebenfalls der Haustiere wegen ausgeführt wurde, war die *Ästung* zur Laubgewinnung, die zuweilen sogar zur Verstümmelung der Kronen der Buchen führte. Noch im 18. Jahrhundert benutzte man vielfach getrocknetes Laub als Ersatz für Strohfutter.

Die Pottaschengewinnung ist eine Form der Ausnutzung des Laubwaldes, die ein paar Jahrhunderte lang, zumal im 18. und im 19. Jahrhundert, im Süden des Reiches allgemein gebräuchlich war und für die besonders der Buchenwald das Rohmaterial liefern musste. Das Holz wurde in Lehmgruben oder steinernen Öfen verbrannt und die Pottasche durch Auslaugen der Asche in heissem Wasser und durch darauf folgendes Erhitzen der Lauge gewonnen. Die dunkelgefärbte rohe Pottasche wurde dann über starkem Feuer gereinigt oder kalzinirt. Der Kalzinierprozess war anfangs der Ortsbevölkerung meistens unbekannt, wurde aber in der Mitte des 18. Jahrhunderts, als die Ausfuhr nichtkalzinierter Pottasche verboten wurde, allgemein üblich.

Die Buchenwälder sind auch zur Gewinnung von Brenn- und Nutzholz sowie Fassdauben in grossem Umfange, besonders im Westen des untersuchten Gebietes, an der Grenze der holzarmen Provinz Halland, abgetrieben worden. In diesen Gegenden, den früheren Grenzmarken zwischen Schweden und Dänemark, haben wahrscheinlich auch *Feuer* und *Verheerungen durch Feindeshand* zum Verschwinden des Buchenwaldes beigetragen.

Im grossen und ganzen dürften die Abholzungen im 16.—18. Jahrhundert den Charakter des regellosen Plenterbetriebs getragen haben, wogegen im 19. Jahrhundert der meiste Buchenwald durch Kahlschlagbetrieb ausgesetzt wurde. Aber in keinem Falle hat man die geringste Rücksicht auf die Verjüngung der Bestände genommen, was man ganz und gar die Natur selbst überlassen hat; höchstens hat man hier und da die Wälder durch Einfriedigungen geschützt.

Von der grössten Bedeutung für die Verbreitung bezw. die Verminderung der Buchenwaldungen ist somit die Art und Weise gewesen, in der sich die Verjüngung des abgeholzten Buchenwaldbodens gestaltet hat, sowie die Beziehungen derselben zu benachbarten Pflanzengesellschaften.

Die *Verjüngung des ehemaligen Buchenwaldbodens* ist wesentlich verschieden, wenn dieselbe den durch regellosen *Plenterbetrieb* oder den durch *Kahlschlagbetrieb* abgeholzten Boden betrifft.

In jenem Falle entsteht in der Regel ein mehr oder weniger reicher Aufwuchs von Fichten, Buchen, Birken und Kiefern in wechselnden Propor-

tionen, und aus ihnen geht die Fichte als die Siegerin hervor, wenn die Beschaffenheit der Umgebungen den nötigen Samenanflug gestattet. *Der grösste Teil der Buchenwälder, die in den letzten Jahrhunderten aus dem Untersuchungsgebiet verschwanden, sind dadurch gesprengt und verwandelt worden, dass in den gelichteten Buchenwäldern Fichten aufgewachsen sind, und in dem Masse, wie überstehende alte Buchen gefällt wurden oder verfaulten, haben sich die Bestände in Fichtenwälder verwandelt.* Lokal kann die Fichte auch infolge Bodenversumpfung in einen Buchenwald eindringen (Fig. 4). Wegen der grossen Abneigung der Buche gegen feuchte Standorte reichen die Buchenbestände nur selten bis an den Rand benachbarter Sümpfe oder Gewässer; es bilden sich deshalb Gürtel von Fichten oder Birken dazwischen (Fig. 18).

Nur in den Fällen, wo die Lage des Bestandes den Samenanflug der Fichte erschwert oder verhindert, kommt es in den lückenhaften oder gelichteten Beständen zu einer überwiegenden *Buchenverjüngung*. Im Schutze einer derartigen Isolierung können sogar stark degenerierte Buchenbestände entstehen und sich erhalten (Fig. 10).

Den typischen Nachwuchs des in Schlägen abgeholzten Buchenwaldbodens bildet die *Birke* (Fig. 2 und 20), zuweilen mit mehr oder weniger zahlreichen Fichten und Kiefern vermischt. In einigen Fällen ist der Buchenwald durch die *Heide* ersetzt worden, die, nachdem auf derselben eine schützende Wachholdervegetation entstanden, wiederum in einen Buchenwald hat übergeben können (Fig. 9), aber meistens Fichten- oder Kiefernwald wird.

Da, wo benachbarte Pflanzengesellschaften sich begegnen, um unter relativ natürlichen Verhältnissen um den Platz zu kämpfen, trägt die Buche in Ostbo und Westbo ebenso wie in den südlicheren Gegenden ihres Verbreitungsgebietes über alle anderen Laubbäume den Sieg davon.

Dass sich der Buchenwald auf Kosten der ehemaligen Eichenbestände ausbreitet, lässt sich an mehreren Punkten des Untersuchungsgebiets beobachten, und in noch zahlreicheren Fällen deutet die lokale Geschichte oder die Überlieferung im Verein mit den Namen der Gehöfte und anderen Ortsbenennungen darauf hin, dass eine ähnliche Umwandlung der Bestände schon früher einmal stattgefunden hat.

In derselben Weise, wie die Eiche, haben auch andere edle Laubbäume, wie die *Ulme*, die *Linde* und die *Esche*, an manchen Orten der Buche weichen müssen.

Ferner verjüngt sich die Buche mit Leichtigkeit in allen Arten der mit Birken, Espen, Eichen, Ebereschen, Hasel u. a. in verschiedenen Proportionen bestandenen Weidegründen sowie auch in dem reineren *Birkenwald*, wenn nur die Lage einigermaßen gegen Frost geschützt und der Boden nicht zu feucht ist. Eine von Birkenwald eroberte ehemalige Buchenfläche kann sich somit allmählich wieder in einen Buchenwald verwandeln. Während ein Buchenbestand in seinen älteren Teilen sich, je weiter der Abtrieb fortschreitet, in einen Fichten- oder Birkenwald verwandelt, kann sich derselbe häufig an einem oder mehreren andern Punkten durch Anflug auf benachbarte Weidegründe oder Felder verbreiten. Die meisten der vielen kleinen neugebildeten Buchenbestände des Gebietes sind in dieser Weise entstanden, in anderen Fällen hat sich ein früherer Bestand allmählich hierdurch verschoben oder geradezu den Platz gewechselt.

In ein paar Fällen hat es sich auch gezeigt, dass die Buche den *Kiefernwald* zu verdrängen vermocht hat.

Die verschiedene Reihenfolge, in der sich im Untersuchungsgebiet Buchenwald, übrige Waldtypen und Heide abgelöst haben, zeigt schematisch Fig. 21. Dieses Schema will nur den Bestandwechsel veranschaulichen, wie er tatsächlich stattgefunden hat, und nimmt deshalb sowohl solche Veränderungen mit auf, die als durchaus natürlich zu bezeichnen sind, wie die Verwandlung des Eichenwaldes in einen Buchenwald, die des Birkenwaldes in einen Fichtenwald, das Bewachsen der Heide mit Kiefernwald etc., als auch diejenigen Bestandveränderungen, die im allgemeinen den Eingriff des Menschen — von der Pflanzenkultur natürlich abgesehen — voraussetzen, wie z. B. die Einwanderung des Birkenwaldes auf die Kahlschläge und Brandplätze. Zuerst, d. h. am weitesten links vom Leser, steht die Entwicklungsreihe, welche die natürlichsten und ungestörtesten Verhältnisse zur Voraussetzung hat; diejenigen Formen dagegen, welche tatsächlich häufiger bezw. seltener gewesen, sind durch fetten Druck bezw. Klammern hervorgehoben.

*

*

*

Die Untersuchung hat ergeben, dass die Buche auch an der Nordgrenze ihres zusammenhängenden Verbreitungsgebietes im Schweden in früheren Zeiten auf sehr viel grösseren Flächen *waldbildend* gewesen ist als heute, und dass man gegenwärtig ihr Zurückschreiten von einem ehemaligen Verbreitungsmaximum feststellen muss, das jedoch nicht mit dem totalen Verbreitungsgebiet der Art verwechselt werden darf, da sich dieses unverändert gehalten und sogar vergrößert haben mag. Wahrscheinlich erlebte der schwedische Buchenwald seine grösste Verbreitung im 14.—15. Jahrhundert, in denen der Unterschied der Waldvegetation der als Zone 1 und 2 bezeichneten Gebiete ein sehr geringer gewesen sein wird. Durch die von Norden her vordringende Fichte wurden die Buchenwälder gesprengt, und sie verschwanden meistens aus den Grenzmarken, während zugleich die unbestreitbare Kampffähigkeit der Buche es ihr erlaubte, sich hier und da zu erhalten und auch nicht wenige neue, kleinere Bestände zu gründen, die jedoch heute meistens auf den Gütern oder sonstwie günstigen und gegen das Eindringen der Fichte geschützten Lokalen zu finden sind. So ist Zone 2 entstanden und nur so lassen sich die besonderen Eigentümlichkeiten derselben erklären.

Die Gegensätze, die sich in den Ansichten von dem Rückgang bezw. der Verbreitung der Buche in Schweden geltend gemacht haben, sind vor allem dadurch verursacht, dass der Reliktcharakter, den der Buchenwald gewissermassen in Zone 2 zur Schau trägt, in Zone 3 vollständig fehlt, wo dieser Baum niemals anders als heute vorgekommen ist, d. h. in kleinen, weit voneinander getrennten Beständen oder in Gruppen oder als einzelne Individuen. Die Verbreitung der Buche in Zone 3, wo sie jedoch auf relativ frostfreien Standorten noch immer die Fähigkeit kräftiger vegetativer Entwicklung und der Selbstverjüngung hat, dürfte grösstenteils dem Zutun des Menschen zu verdanken sein.